

"טעמו וראו"

הלכות כשרות המאכלים

חלק ראשון - הרחקות בין בשר לחלב

קובץ תורני

נר ישראל יעקב

לע"נ ר' ישראל יעקב הופמן ז"ל

לזיכרון עולם בהיכל ה'
לע"נ

הרב אברהם פימונטל ורעייתו ז"ל

אשר מסרו את חייהם לקירוב ישראל
לאביהם שבשמים
ולהנחלת תורה ועבודה
במשפחתם ובסביבתם
ת.נ.צ.ב.ה

בחוברות הקודמות (בהלכות שבת) נדפסו מכתבי ברכה והסכמות
שזכיתי לקבל מהרבנים הגאונים (לפי סדר הא"ב): הרב אביגדר
הלוי נבנצל שליט"א, הרב אברהם יצחק הלוי כלאב שליט"א, הרב
אלחנן היילפרין שליט"א, הרב דוב ליאור שליט"א, חותני הרב חיים
דוד גרינולד שליט"א, הרב יעקב אלעזר כהנא שפירא שליט"א, הרב
שמואל אליעזר שטרן שליט"א.

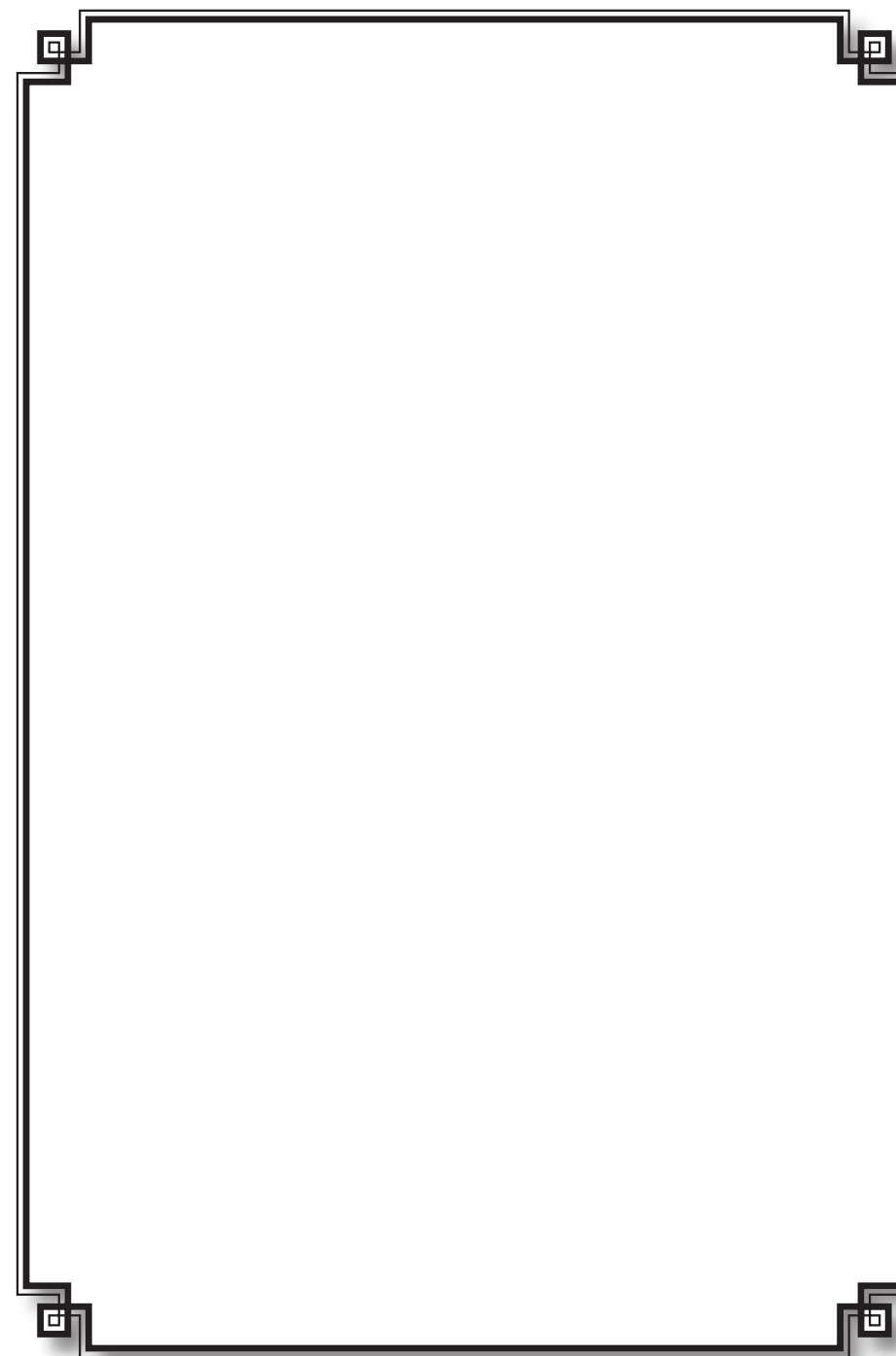
תגובות הערות והארות יתקבלו בשמחה לפי הכתובת:
גיורא ברנר

בית המדרש גבעת אסף
ת.ד. 120 בית א-ל מיקוד 90631
דוא"ל g7314581@okmail.co.il

עיצוב: רחלי עיצובים • 052-8756409

תוכן עניינים

6	.....תוכן עניינים מורחב
9	.....פתח דבר
12	.....מצבת זכרון
14	.....פרק א - פתיחה להלכות בשר בחלב
43	.....פרק ב - אכילת חלב אחרי בשר
57	.....פרק ג- אכילת בשר אחרי חלב
71	.....פרק ד- אכילת תבשילי בשר ותבשילי חלב בזה אחר זה
78	.....פרק ה- זהירות מתערובת בשר וחלב במקום האכילה
90	.....פרק ו- איסור בשר בחלב משום מראית העין

תוכן עניינים מורחב

פרק א - פתיחה להלכות בשר בחלב

א. מקור איסור בשר בחלב מהתורה | ב. אכילה שלא כדרכה | ג. טעם כעיקר בבשר בחלב | ד. חצי שיעור באיסור בשר בחלב | ה. חיוב קבורת בשר בחלב | ו. נתינת בשר בחלב לבעלי חיים | ז. הגשת בשר בחלב לחולים גויים ע"י אחות יהודייה | ח. בישול בשר בחלב | ט. בשר וחלב שנכבשו או נמלחו יחד | י. כבישת בשר או מליחתו בחלב שלא לצורך אכילה | יא. בישול בשר וחלב שנכבשו יחד | יב. טיגון בשר בחלב | יג. צליית בשר בחלב | יד. עירוי מכלי ראשון וצונן לתוך חם בבשר בחלב | טו. עישון ובישול בחמי טבריה בבשר בחלב | טז. בישול אחר בישול בבשר בחלב | יז. בישול בשר בחלב לצרכים מדעיים או רפואיים | יח. בשר וחלב שנתערבו שלא ע"י בישול, איסור אכילתם | יט. איסור בשר בחלב כשהחלב או הבשר באו מבעל חיים טמא | כ. בישול בשר טריפה בחלב | כא. בשר בחלב של גוי | כב. בשר חיה ועוף בחלב | כג. אכילת דגים עם חלב | כד. בישול ואכילת בשר עם מי חלב ואכילתו | כה. חלב שנתבשל עם דם או כבד | כו. חלב שנתבשל עם חלקי בהמה שאינם בשר | כז. חלב שנתבשל עם עור | כח. דין ציר היוצא מן הבשר וציר היוצא מן הגבינה | כט. דין חלב שבישלו עם שליל | ל. דין חלב שבישלו עם שליא | לא. דין חלב זכר שבישלו עם בשר | לב. דין חלב מתה שבישלו עם בשר.

פרק ב - אכילת חלב אחרי בשר

א. המתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב | ב. מדוע צריך להמתין בין אכילת בשר לאכילת חלב | ג. זמן המתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב | ד. האם מחשבים את השעות כשעות קבועות או כשעות זמניות | ה. ממתן מתחיל למנות שש שעות | ו. ספק אם עברו שש שעות | ז. המתין שש שעות אך לא בירך ברכת המזון | ח. שינה אחר אכילת בשר לפני אכילת חלב | ט. דין המתנה בין בשר לחלב בילדים | י. מצא בשר בין השיניים | יא. הלועס בשר לתינוק | יב. שיפשוף פיו בחלב | יג. המתנה לפני אכילת מוצרי חלב לצרכים בריאותיים | יד. תרופות וויטמינים העשויים מחלב או בשר | טו. חישוב שש שעות לחולה | טז. שכח וברך על מאכל חלבי קודם שעברו שש שעות | יז. המתנה אחרי אכילת בשר איסור,

פרק ג - אכילת בשר אחרי חלב

א. המתנה אחרי אכילת גבינה לפני אכילת בשר | ב. ניקוי הפה והידיים אחר אכילת חלב לפני אכילת בשר | ג. צורת ניקוי הפה | ד. צורת ניקוי הידיים | ה. רחיצת הידיים למי ששותה חלב מכוס או אוכל עם סכום | ו. עיון בידיו במקום רחיצתם | ז. ברכת המזון בין אכילת גבינה רכה לאכילת בשר | ח. החילוק בין גבינה רכה לגבינה קשה | ט. כמה זמן יש להמתין אחרי אכילת גבינה קשה | י. ברכת המזון אחרי אכילת גבינה קשה לפני אכילת בשר | יא. גבינה קשה שנתבשלה | יב. דין גבינות שאינן

רכות המצויות בימינו | יג. קינוח והדחה למי שהמתין אחר אכילת גבינה קשה.

פרק ד - אכילת תבשילי בשר ותבשילי חלב בזה אחר זה

א. דיני ההפרדה כשלא אוכל את הבשר או החלב בעין אלא רק את מה שנתבשל איתם | ב. אכילת בשר אחרי תבשיל של גבינה | ג. אכילת תבשיל של גבינה אחר תבשיל של בשר | ד. אכילת גבינה אחר תבשיל של בשר | ה. נטילת ידיים ביום אחרי אכילת תבשיל | ו. דין שומן של בשר | ז. דין מרק של בשר | ח. דין תבשיל פרווה שנתבשל בקדירה בשרית.

פרק ה - זהירות מתערובת בשר וחלב במקום האכילה

א. העלאת בשר וחלב על שולחן אחד | ב. גזירת העלאה בשאר איסורים | ג. העלאה במי שמודר הנאה מחבירו | ד. הדלקת נר משמן של חמאה או משומן בשרי על שולחן שאוכל עליו | ה. דין המאכלים במקרה שהעלה בשר וחלב על שולחן אחד | ו. דין העלאה בתבשיל של בשר ותבשיל של חלב | ז. העלאת חלב כשעדיין לא עברו שש שעות מאכילת הבשר | ח. העלאה כשאחד המאכלים סגור בשקית או קופסא | ט. דין העלאה בשולחן שמסדר עליו את המאכלים | י. באילו בני אדם אסרו העלאה | יא. הגדרת מכירים זה את זה | יב. היתר לשני בני אדם המכירים זה את זה ע"י שיעשו היכר ביניהם | יג. מיקום ההיכר על השולחן | יד. היכר שמונח על שולחן בכל מקרה | טו. מפות נפרדות כהיכר | טז. נתינת פת על השולחן כהיכר | יז. כלי ששותים ממנו כהיכר | יח. הנחת מנורה ושאר חפצים בין הסועדים כהיכר | יט. כששני הסועדים יושבים רחוקים זה מזה | כ. דין העלאה באדם האוכל לבדו | כא. הפרדה בכלי מאכל משותפים | כב. רחיצת הידיים למי שמתעסק במאכלי בשר וחלב אך לא אוכל מהם | כג. החלפת הלחם בין ארוחה בשרית לארוחה חלבית | כד. החלפת המפה בין סעודה בשרית לחלבית | כה. שימוש בשיניים תותבות למאכלי חלב ובשר.

פרק ו - איסור בשר בחלב משום מראית העין

א. איסורי בשר בחלב משום מראית העין | ב. מראית העין כשנראה כעושה איסור שאינו שכיח | ג. מראית העין בדבר שיש בו איסור מצד אחר | ד. חשש מראית העין בעוף בחלב | ה. מראית העין במבשל לשם רפואה | ו. מראית העין בדבר שלא נזכר במפורש בחז"ל | ז. מראית העין בעושה בפרהסיה ומראית עין בעושה בביתו | ח. מראית העין כשהבשר או החלב לא ניכרים | ט. שינוי גזירת מראית העין לפי המציאות | י. שתיית חלב צמחי אחרי סעודה בשרית | יא. אכילת לחם מרוח במרגרינה עם בשר | יב. אכילת שניצל פרווה יחד עם גבינה | יג. טיגון נקניק צמחי בחמאה חלבית, טיגון נקניק בשרי בחמאה צמחית.

פתח דבר

בס"ד שבט תשע"ד

אמר דוד המלך ע"ה "טעמו וראו כי טוב ה' אשרי הגבר יחסה בו" (תהילים פרק לד פס' ט) ופירש רש"י שהטעימה היא טעימת דבר ה', הוי אומר תורתו הקדושה, וע"י טעימה זו מתורתו הקדושה ידע כי טוב ה'.

ובמדרש (שמות רבה פי"ז אות ב) "...כתפוח בעצי היער, למה נמשל הקב"ה לתפוח לומר לך מה תפוח זה נראה לעין בלא כלום ויש בו טעם וריח, כך הקב"ה חכו ממתקים וכלו מחמדים ונראה לעובדי כוכבים ולא רצו לקבל התורה והיתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש, ויש בו טעם וריח, טעם מנין שנאמר טעמו וראו כי טוב ה', ויש בו מאכל דכתיב טוב פריי מחרוץ ומפז, ויש בה ריח שנאמר וריח שלמותיך כריח לבנון, אמרו ישראל אנו יודעין כחה של תורה לפיכך אין אנו זזין מן הקב"ה ותורתו, שנאמר בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי...". והיינו שע"י לימוד התורה הקדושה, רואים את טובו הגדול של ה'. ממילא מתחזקת התשוקה לעשות נחת רוח ליוצרנו ע"י קיום רצונו יתברך הבא לידי ביטוי בכל הכללים והפרטים של התורה"ק.

בארץ ישראל מצויים בתי מדרשות רבים עם כיוונים וסגנונות שונים, אך המשותף לכולם הוא העיסוק המתמיד בגופי הלכות מתוך אמונה גדולה בנותן התורה, ומתוך הבנה שבלמודנו אין אנו באים ח"ו להביא יש מאין לעולם, אלא כל לימודנו הוא המשך לשרשרת הדורות של העברת התורה מאז אברהם אבינו ע"ה ועד ימינו אלה (עי' יומא כח ב), וכדברי המשנה באבות (פ"א מ"א).

הלימוד בגופי ההלכות הלכה למעשה הוא מה שמקיים את העולם ומצילו מאבדון וכמש"כ הגר"ח מוולזין זיע"א (הקדמה לבאור הגר"א לאורח חיים) "...וזה כל פרי לימוד הש"ס להוציא ממנו הלכה למעשה. אשרי השונים הלכות על מנת לעשות ולקיים. המה המקיימים את העולם כולו".

יודעים אנו להעריך השקעה ומסירות עבור עם הקודש וארץ הקודש בתחומים רבים, אך אי אפשר לטשטש את האמת ולהפוך את הטפל לעיקר ואת העיקר לטפל. יסוד הקיום בכל הדורות של עם ישראל ושל העולם כולו היא התורה הקדושה ובחורי ישראל ההוגים בה ומוסרים נפשם עליה. מסירות זו היא שקימה ושמרה על עם ישראל משך אלפי שנות גלות, והיא מה שיאפשר לעם ישראל להגיע לבסוף לתכלית גאולתו. ללא אלו ההוגים בה לא יישאר כל קיום לא רק לעם ישראל אלא לעולם כולו, וכדברי הגר"ח מוולזין זיע"א (נפש החיים שע"ד פכ"ה) "אבל אם היה ח"ו העולם פנוי לגמרי, אפילו רגע אחד ממש, מעסק והתבוננות עם סגלה בתורה הקדושה, תכף כרגע היו כל העולמות נחרבים ונבטלים ממצאיות לגמרי ח"ו...".

אחרי שזכיתי לכתוב ולפרסם חמש חוברות העוסקות בהלכות שבת, מתחיל אני בע"ה ובלג"ד בפרסום סדרת חוברות העוסקות בדיני כשרות המאכלים.

ראשונה להן היא חוברת זו העוסקת באיסור בשר בחלב ובחובת ההרחקה ביניהם. בתוך הלכות בשר בחלב מצויים עניינים רבים וסבוכים שפעמים רבות מצויים בהם רק מורי הוראה שעסקו שנים רבות בעניינים אלו, אך מאידך עניינים אלו נוגעים לכל אחד ואחד מאיתנו בכל יום ממש. לכן עמלנו בכתיבת חוברת זו בבידור והבאת רוב ההלכות הנוגעות למעשה לכל אחד ואחד מאיתנו, ע"מ שגם אלו שאינם מצויים בעומק הסוגיות יוכלו ללמוד ממנה הלכה למעשה. כל זאת אחר הבאת פתיחה מסודרת למהות איסור בשר בחלב וגדרי האיסור.

רובה של חוברת זו הוא תוצר של השיעורים שזכני הי"ת למסור בבית מדרשנו בנושאים אלו בחצי השנה החולפת. בדומה לחוברות הקודמות החוברת מכילה בחלקה התחתון את עיקרי המשא ומתן בהלכה שנאמר במהלך השיעורים בסוגיות אלו, ואילו בחלקה העליון של החוברת מצויות המסקנות למעשה של אותם שיעורים כתובות בשפה השווה לכל נפש ע"מ שגם מי שאינו מצוי בעומק הסוגיות יוכל להפיק מהן את המירב.

על דרך הכלל בחלקה העליון של החוברת הבאנו את הדעות השונות בפוסקים, כשפעמים רבות לא הכרענו ביניהם הכרעה ברורה, וזאת משום שיודע אני את מך ערכי כי לא זכיתי להגיע למידה זו להכריע בין גדולי עולם. [וזאת לדעת כי אין להסיק מסקנות מסדר הבאת השיטות השונות של הפוסקים ומצורת הצגתם ורק במקומות בהם היה נראה לנו הכרעה ברורה בין הפוסקים כתבנו בלשון מוחלטת].

התודה והברכה לאכסניה של תורה הישיבה הגדולה ישיבת 'מרכז הרב' אשר זכיתי להסתופף בצילה ולהנות מאורה המאיר, ואף זכיתי להיות מרואי פני המלך הוא מורנו ורבנו מרן רה"י הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצוק"ל אשר כל מי שזכה לחזות בו ראה והפנים עמל תורה, אהבת תורה, עמקות התורה ואמיתה של תורה מה הם. אף בימים אלה זוכה הישיבה הק' שעומד בראשה הגאון הרב יעקב אלעזר כהנא שפירא שליט"א אשר כל כולו מסירות נפש להעמיד תלמידי חכמים גדולים שתורת אמת בפיהם ובלבם. אף אנו בבהמ"ד בגבעת אסף זוכים לעזרה ותושיה על כל צעד ושעל מידי צוות הישיבה הקדושה ומרה"י שליט"א.

עוד יש לי להודות הרבה לגאון הרב שמואל אליעזר שטרן שליט"א דומ"צ בבה"ד זכרון מאיר, ראש בית ההוראה 'שערי הוראה' ורב מערב העיר בני ברק. זוכה אני מזה מספר שנים לשמשו בשימושה של הלכה וללמוד ממנו את דרכי פסיקת ההלכה המסודרות לנו מדור דור, והוא בטובו מאציל לי מחכמתו וגדלותו, מסביר ומבאר בטו"ט, והכל מתוך סבלנות ומאור פנים.

תודה גדולה מגיעה לידידי וידיד ה' ר' חנן הכסטר נר"ו מנכ"ל בהמ"ד אשר מוסר את נפשו

ממש למען הפצת תורה מתוך הרמת קרנם של עם ישראל וא"י, ומאפשר לאברכים ולי לעסוק בתורה"ק מתוך השקט ובטחה, שלי ושל האברכים שלו הוא.

גם יש לי להודות לכמה מידידי שעברו על חלקים מחיבורי זה והעירו את הערותיהם החשובות, והרבה מהערותיהם שולבו בתוך דברי. בראש ובראשונה עלי להודות לידיד נפשי הרב אורן חושנגי שליט"א אשר עבר כמעט על כל החוברת וחכמתו הגדולה הייתה לי לאחיעזר ואחיסמך. כמו"כ עלי להודות לידידי הרב אבנר נחושטן שליט"א, הרב יאיר פרנק שליט"א, הרב דביר דוד יוסף אזולאי שליט"א, הרב אייל שמאי שליט"א והרב אברהם בורשטיין שליט"א. תודה נוספת לידידי ורעי' ר' יהונתן שרייר הי"ו על עזרתו ועצתו בהגהה הלשונית של הדברים הערותיו היו לי לעזר רב.

ואחרונים חביבים לאברכי בית מדרשנו שמזכים אותי מדי יום מתורתם ומעמלם, ואשר גם בחיבורי זה היו לי לעזר בהגהת הדברים ובהערות שהאירו את עיני.

לקראת סיום כתיבת החוברת הושברתי שבר גדול על הילקח ממני סבי מורי ר' שלמה אריה ברנר ז"ל. סבי כתלמידם של מרן הגאון ר' שמעון הכהן שקופ זצ"ל ראש ישיבת שערי תורה גרודנה, הגה"צ ר' ירוחם ליוואוויץ זצ"ל משגיח ישיבת מיר והגה"צ ר' שלמה הרכבי זצ"ל משגיח ישיבת גרודנה, היה דוגמא מהלכת לשקידת התורה ולתיקון המידות. כל העת היו מעשיהם של רבותיו שגורים בפיו וכל השומע לקחו היה מרגיש כאילו הוא לוקח אותו לביקור ממשי בעולמות קדושים אלה.

סבי היה לי למורי ורבי הראשון עת פתח לפני את עולם הלימוד ונטע בי אהבת תורה והבנת ערכה, כל זאת לא ע"י שיחות נוקבות אלא כדרכו ע"י דוגמא אישית של שקידה גדולה בתורה ומאידך ע"י סיפורים מלאי מתיקות על עולם הישיבות בליטא לפני השואה הארורה. יהיו דברי אלה לע"נ הטהורה.

גיורא בן א"א דוד יהודה ברנר

בית המדרש גבעת אסף

מצבת זכרון

קובץ זה יוצא לע"נ דודי זקני ר' ישראל יעקב (ג'ין) הופמן ז"ל שנלב"ע בראש השנה תשע"א.

נולד בל' תשרי תרפ"ג בעיר חוסט שבסלובקיה לאביו ר' יהודה הי"ד ולאמו חנה הי"ד, יהודים פשוטים ויראי א-לקים.

העיר חוסט באותם ימים הייתה עיר גדולה לא-לוקים ובה גדל והתחנך, כשכמוהו וסנדק של ר' ישראל יעקב הופמן משמש רבה של העיר הגאון הרב יוסף צבי דושינסקיא זצ"ל (לימים הראב"ד של העדה החרדית בירושלים), אף למד בת"ת בעיר יחד עם בנו של רב העיר מי שנודע לימים כגאון רבי ישראל משה דושינסקיא זצ"ל (לימים ממלא מקום אביו בירושלים). דו"ז סיפר לי כי בילדותו בחוסט כל היהודים (אף אלה שלצערנו לא היו שומרי מצוות) לא פתחו את חנויותיהם בשבת ולא חיללו שבת בפרהסיא (יוצאים מן הכלל היו בתי המרקחת שע"פ החוק הממשלתי היה חובה לפותחם בשבת). עוד סיפר כי בעת שהגיע לביקור בירושלים ביקר את ידידו מילדות הגרי"מ דושינסקי זצ"ל וכשפנה אליו בתואר 'הרב' השיב לו הגרי"מ "אל תקרא לי הרב הרי אנו חברים מהחיידר".

בשנת תרצ"ו נסע לעיר פרשוב ללמוד בישיבת 'תורת חיים' בראשותו של הגאון הרב משה חיים לאו זצ"ל הי"ד.

בשנת תש"ג נשלח דו"ז למחנה עבודה, מאוחר יותר נשלחו הוריו ואחיו לאשוויץ (היחידים מהמשפחה שניצלו מעול השיעבוד הנאצי היו אחיו משה ז"ל שעלה לאה"ק, ואחותו סבתי שושנה ז"ל שהספיקה לברוח מחוסט לאמריקה באנייה האחרונה שיצאה מצ'כוסלובקיה). בשואה ארורה זו נרצחו אביו ואמו הי"ד, אחיו שמואל ואברהם הי"ד ואחיותיו שרה ומלכה הי"ד (הוא ויבלח"א אחיו דוד ואחותו מרים שרדו את השואה הנאצית).

לאחר המלחמה לא נפלה רוחו והחליט לשקם את חיו ולמסדם מחדש, היגר לשיקגו שבאמריקה שם למד בישיבה והתגורר בתחלה אצל אחותו סבתי שושנה ז"ל וסבי מורי הרב שלמה ברנר ז"ל.

בשנת תשי"ד נשא לאישה את מרת גרט ז"ל (נפטרה בשנת תשנ"א).

בשנת תשנ"ו נשא בזיו"ש את תבלח"ט מרת פלה הי"ו.

הצטיין מאוד במצוות 'מבשרך אל תתעלם' היה ראש וראשון לסייע לכל אחד מהמשפחה המורחבת שהיה זקוק לאיזו עזרה או סיוע ואף לא נרתע מלהוזיל מהונו לצורך סיוע זה.

היה אוהב תורה ומוקיר רבנו, השתתף בשיעורי תורה רבים, והיה שמח מאוד בתלמידי חכמים.

עניין נוסף הוא אהבתו הגדולה לארץ הקודש, אל אף שהתגורר באמריקה קיים את דברי הגמרא "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון א"ר מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה" (כתובות עה א), הרבה לבקר בארץ ישראל בכל הזדמנות שהייתה לו, ולא נרתע מלהגיע לארץ אף בזמנים קשים של פיגועים וכד' ר"ל וזאת למרות שרבים אחרים פחדו לעשות זאת.

אהבתו זו לאה"ק עמדה לו וזכה להיפטר מן העולם בתוכה ברה"ש תשע"א ולהיטמן בעפרה בבית העלמין בנתניה.

בכך זכה למעלה הגדולה של הנקברים באדמת ארץ הקודש כמו שכתב החסד לאברהם (מעין ג' נהר יט) "כבר נודע כי ארץ עליונה היא נקראת ארץ החיים, והרמוז בה וקבור בארץ ישראל סוד נשמתו עולה אל ארץ החיים העליונה. אמנם הקבור בחו"ל הוא סוד חו"ל העליונה דהיינו בסוד עולם מ"ט והם הנקראים מתי חו"ל ואינם חיים, כי סוד החיים העליונים אינה נמשכים לחו"ל העליונה, כי החיים העליונים הוא סוד הת"ת הנקרא עץ החיים, הוא סוד התורה שהיא נובלת חכמה של מעלה שעליה נאמר והחכמה תחיה בעליה, ומשם נמשך עד הגיעו לארץ החיים מלכות, ואינו מתפשט משם לחוצה כדי שלא יהנו הרשעים מהם שהם חו"ל, ששם סביב רשעים יתהלכו, ולזה מתי חו"ל אינם חיים כלומר אינם מקבלים מאותם החיים הנצחיים הנשפעים, והכוונה שהם אינם חיים בהיותם מתי חו"ל עד תחייתם ועלייתם לארץ ישראל".

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים

גירא בן א"א דוד יהודה ברנר

פרק א | פתיחה להלכות בשר בחלב

א. מקור איסור בשר בחלב מהתורה – כתוב בגמרא "דבי רבי ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול". ולמדו מכאן הפוסקים שמן התורה איסור בשר בחלב הוא דווקא כשמבשל בשר בהמה טהורה עם חלב בהמה טהורה, או אוכל בשר בהמה טהורה שנתבשל עם חלב בהמה טהורה, או שנהנה ממנו.

ב. אכילה שלא כדרכה – חומרה מיוחדת ישנה באיסור בשר בחלב והיא שחייב מלקות על אכילתו אפילו אם אכלו שלא כדרך אכילה ולא נהנה באכילתו.

ג. טעם כעיקר בבשר בחלב – חומרה נוספת באיסור בשר בחלב הוא במה שלכול הדעות

(א) בגמרא מסכת חולין (קטו ב) הובאו מספר אפשרויות ללימוד איסור בשר בחלב ואחת מהן "דבי רבי ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול".

וכתב הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"א) "בשר בחלב אסור לבשלו ואסור לאכלו מן התורה ואסור בהנאה וקוברין אותו ואפרו אסור כאפר כל הנקברין, ומי שיבשל משניהם כזית כאחד לוקה שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו, וכן האוכל כזית משניהם מהבשר והחלב שנתבשלו כאחד לוקה ואף על פי שלא בשל". ועוד כתב הרמב"ם (שם ה"ב) "לא שתק הכתוב מלאסור האכילה אלא מפני שאסר הבשול כלומר ואפילו בשולו אסור ואין צריך לומר אכילתו, כמו ששתק מלאסור הבת מאחר שאסר בת הבת". [צ"ע בלשון הרמב"ם שכתב חיוב מלקות לגבי איסור אכילה ואיסור בישול ולא כתב חיוב מלקות לגבי איסור הנאה, והוא לכאורה נגד הלימוד הנ"ל בגמ' חולין שהשווה את כל האיסורים בלימודם ועי' בזה בלח"מ כאן וע"ע ברמב"ם לקמן (פ"ט ה"ו) ובכנה"ג (יו"ד סי' קא הגב"י ס"ק מח) ובארוך מש"ך (ריש סי' פז) ובמה שהעיר על דבריו בהגהות מנחת אהרון (ס"ק א), וע"ע בעניין חיוב מלקות על הנאה מבשר בחלב בפרמ"ג (פתיחה להלכות בשר בחלב ד"ה הנאה) ובפתי"ש (סי' פז ס"ק ב) ואכמ"ל].

והשו"ע כתב (סי' פז סע' א) "כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים, אחד לאיסור בישול, ואחד לאיסור אכילה, ואחד לאיסור הנאה. והוציא אכילה בלשון בישול, לומר שאינו אסור מן התורה אלא דרך בישול, אבל מדרבנן אסור בכל ענין".

(ב) כ"כ בפתיחת הפמ"ג להל' בב"ח (ד"ה הנאה), בפרי תואר (סי' פז ס"ק א ד"ה ואחר) ובפתי"ש (סי' פז ס"ק א), ומקור דבריהם ברמב"ם, וה"ה בכלאי הכרם אך בשאר איסורים אינו לוקה בכה"ג. וע"ע בכ"פ (סי' פז ס"ק טו), חור"ד (סי' קג ס"ק א) ושו"ת לבושי מרדכי (או"ח תנינא סי' קפה ס"ק א) במה שדנו אם מחמת האיסור בבשר בחלב שלא כדרך הנאתו ממילא יהיה איסור גם בבשר בחלב שטעמו פגום. וע"ע בשו"ת שאגת אריה (סי' עה) ובחי' הגר"ח על הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"א).

אומרים בו טעם כעיקר מן התורה, דהיינו כגון שאכל חתיכת בשר שבלעה רק טעם של חלב (בכמות האוסרת) עבר על איסור תורה ולוקה.

ד. חצי שיעור באיסור בשר בחלב – חצי שיעור של בשר בחלב אסור מן התורה באכילה בבישול ובהנאה (אלא שאינו לוקה עליו).

ה. חיוב קבורת בשר בחלב – בשר בחלב שנתבשלו יחד ונאסרו בהנאה חייב בקבורה, וחלק מהפוסקים סוברים שאפילו אם שרפם חייב לקבורם, אך יש מהפוסקים שהתירו להשליכם לנהר או לבית הכסא או לשורפם ע"מ שלא להשתמש באפרם ונחשב הדבר כאילו קברו.

(ג) כתב הפמ"ג (פתיחה להלכות בשר בחלב אות ג) שבאיסור בשר בחלב לכו"ע אומרים טעם כעיקר מדאורייתא (ובתנאי שהטעם עבר ע"י בישול) ואילו בשאר איסורים יש מחלוקת, ואף לדין דס"ל דגם בשאר איסורים טעם כעיקר מדאו' יש הבדל דבבב"ח לוקה על טעם כעיקר ובשאר איסורים אינו לוקה על טעם כעיקר. וע"ע בזה בפמ"ג (פתיחה להלכות פסח ח"ב פ"א). [ואמנם בדעת רש"י י"א שטעם כעיקר בבב"ח הוא מדרבנן עי' תוס' חולין (צח ב ד"ה רבא) ובמנחת כהן (שער התערובות ח"א פ"ב ד"ה והנה ראשונה מדברי רש"י)].

(ד) עי' בגמ' חולין (קח ב) "גופא חצי זית בשר וחצי זית חלב שבשולן זה עם זה... ועיי"ש בפירושו ר' גרשום במש"כ בביאור הסוגיא ומשמע דס"ל שחצי זית חלב וחצי זית בשר לא מצטרפים יחד לשיעור ולא לוקה עליהם, וכדי להתחייב מלקות צריך כזית בשר וכזית חלב. ומאידיך עיי"ש ברש"י ועי' ברמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"א) שביארו אחרת מר' גרשום בסוגיא הנ"ל, ומשמע מהרמב"ם שם שחצי זית חלב וחצי זית בשר מצטרפים לשיעור ללקות עליהם. וע"ע לקמן (ס"ק יז) מה שהארכנו בביאור מחלוקת הראשונים הנ"ל. ועי' בערך השלחן (טייב סי' פז ס"ק ב) שכתב שגם בבישול והנאה יש איסור תורה על חצי שיעור של בב"ח. ובפרמ"ג (פתיחה להל' בב"ח אות ג ד"ה וחצי) הסתפק בבישול והנאה.

(ה) כתב הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"א) "בשר בחלב אסור לבשלו ואסור לאכלו מן התורה ואסור בהנאה וקוברין אותו ואפרו אסור כאפר כל הנקברין" ובפרמ"ג (פתיחה להלכות בשר בחלב ד"ה ובשר בחלב הנאסר) הביא שהמנח"י כתב שאם נשרף הבשר בחלב האפר מותר כיון שלחלוחית החלב נפרדה ממנו (עי' השריפה), והפרמ"ג (שם) דחה את דברי המנח"י ע"פ דברי הרמב"ם הנ"ל, ועוד כתב שם הפרמ"ג שנראה שהאפר של בשר בחלב אסור מדאורייתא (משום שהו' שלא כדרך הנאתו שאסור מדאורייתא בבשר בחלב).

ואמנם עי' באו"ה הארוך (כלל כא סע' יג) שכתב שנוהגים להשליך את התבשיל לבית הכסא או לנהר והוא נחשב "כנשרף דאינו יכול לבוא לידי שיהנה ממנו שום בריה" ומשמע שגם שריפה מהני ולא רק קבורה והוא כדברי המנח"י, ועי' בערך השלחן (טייב סי' פז ס"ק ו) שדייק כנ"ל מלשון האו"ה, והביא שם הערך השלחן לדברי שו"ת פנים מאירות שדקדק שההיתר לשורפו הוא דווקא ע"מ שלא להנות מאפרו, והציע הערך השלחן לבאר שגם האו"ה התיר לשורפו דווקא בכה"ג שלא יהנה מאפרו (וכתב שם הערך השלחן שלשורפו בתוך הכירה שלו חשיב נהנה מאפרו). וע"ע בפרמ"ג (יו"ד סי' פז שפ"ד ס"ק ב) במש"כ בשם השער אפרים ומוכח מדבריו שאפשר לשרוף את הבב"ח שריפה של כילוי (דהיינו שלא נשאר אפר אחר השריפה אלא הכול קלה מן העולם). אפשרות זו להשליכו לבית הכסא וכד' הביאו גם הט"ז (סי' צד ס"ק ד) והבאה"ט (סי' צד ס"ק

ישנם תהליכים שהגדרתם כבישול נתונה במחלוקת וכמו שנבאר לקמן סעיפים יב-טו).

ט. בשר וחלב שנכבשו או נמלחו יחד – כפי מה שכתבנו לעיל בשר וחלב שנכבשו יחד מעת לעת (24 שעות) או נמלחו יחד אינם אסורים מן התורה. ומדרבנן אסור לאוכלם, אך מותר ליהנות מהם^ט. בשר וחלב שנכבשו יחד ויש ספק אם הכבישה הייתה מעת

מתקין) "אפילו את"ל בשר עוף בחלב דאורייתא עדיין משכחת לה גזירה לגזירה דהא העלאה דרבנן משום אכילה ואכילה גופה דרבנן דהא סוף סוף צונן וצונן הוא ואפילו אכיל להו כי הדדי ליכא איסור דאורייתא דדרך בישול אסרה תורה". ובמרדכי (חולין סי' תשלד) ביאר שאין הכוונה שבשר וחלב בולעים זה מזה דווקא ע"י בישול, אלא הכוונה שאע"פ שבולעים גם בצורות אחרות (כגון כבישה, מליחה וכד') בכל זאת לא אסרה תורה אלא כשנבלע ע"י בישול. [ועי' בשו"ת שם אריה (יו"ד סי' סו ד"ה והנה בחבורי) שר"ל שע"י כבישה בבשר בחלב עובר רק טעם קלוש שלא כמו בבישול, ולענ"ד יש להקשות על דבריו מדברי המרדכי הנ"ל וכמו שנביא לקמן ואכמ"ל].
ע"פ דברי הגמרא ורש"י הנ"ל כתב בבהגר"א (ס"ק א) "וכל שע"י האור הוא דרך בישול כמו שאמרו שם גזירה שמא יעלה, ולא קאמר רק לאפוקי כבוש כמש"כ לקמן סוף סי' צא". והביא הגר"א ראייה לדבריו ממש"כ בגמ' חולין (קד ב) שאילפס שהורידו מע"ג האש (והוא כ"ר) מבשל, ורק בכלי שני אומרת הגמ' שאינו מבשל. ועוד הביא הגר"א ראייה מדברי הגמ' (פסחים מד ב, נזיר לז א) שאע"פ שטעם כעיקר בבב"ח, אם בא הטעם ע"י שרייה (ולא ע"י בישול) לא נאסר מדאו'. ועי' גם בבהגר"א (סי' קה ס"ק יג) וע"ע מה שכתבתי במאמרי בקובץ בעלי אספות (קיץ תש"ע "בישול בדבר גוש שהוצא מכלי ראשון").

והנה מדברי הגר"א משמע שכל תהליך שנעשה ע"י האור חשיב בישול לעניין בב"ח, אמנם כשנעניין בפוסקים נראה שלא בכל תהליכי הכנת המאכלים הדבר מוסכם וכמו שנביא לקמן. ובעצם הגדרת בישול ע"י בשו"ת דעת כהן (סי' מט סוף ס"ק ה) שכתב "דפשיטא דלא בעינן דרך בישול כדרך שמבשלין, שיהיה הרבה רוטב דוקא, אלא כיון שנתבשל באיסור כחוש לח הוא דרך בישול". וע"ע שם שדן אם צלי קידר חשיב בישול או צלי. וע"ע במש"כ בפר"ח (סי' פז ס"ק ב), שו"ת נו"ב (מה"ת סי' מ), שו"ת חת"ס (יו"ד סי' צז) ושו"ת תפלה למשה (ח"ג סי' י) בביאור גדר בישול לעניין בב"ח.

ט) כתב המרדכי (ע"ז סי' תתכח הובא בדרכ"מ סי' פז ריש ס"ק א וע"ע במרדכי חולין סי' תשלד) שי"א שאם נתערבו הבשר והחלב ע"י מליחה או כבישה אסור רק באכילה ומותר בהנאה ויש דוחים דעה זו וסיים המרדכי שאין למחות ביד המקילים.

ובב"י מצאנו שכתב בבדק הבית (סי' קה סוף סע' א) בשם ר' ירוחם "כתב ר' ירוחם כבוש הרי הוא כמבושל זולתי בשר וחלב דאפילו תרי ליה כולי יומא שרי עכ"ל ונראה לי דהיינו להיתר הנאה אבל לעולם אסור באכילה וצ"ע". [ויש להעיר שבספר ר' ירוחם שבידנו (נט"ו ח"ה) הלשון הוא "שכל איסור שבתורה אפילו צונן כיון ששהה מעל"ע ה"ל כמבושל זולתי בשר בחלב כדאיתא" וממילא מוכח לפי"ז כהב"י שגם אליבא דר' ירוחם אין כל הו"א להתיר באכילה בשר בחלב כבוש].
בש"ך (סי' פז ס"ק א), פרמ"ג (פתיחה להלכות בשר בחלב ד"ה ומיהו), ובבאה"ט (סי' פז ס"ק א) כתבו שאין חיוב דאו' בכבוש ומלוח. ולפי זה צ"ל שבשר וחלב שנכבשו יחד מותרים בהנאה וכמש"כ הרמ"א (סי' פז סע' א) "כל בשר בחלב שאינו אסור מן התורה מותר בהנאה", וכן הש"ך (סי' פז ס"ק ב) האריך להוכיח שכן דעת גדולי הראשונים הרמב"ם, הרא"ה, הטור והאו"ה שכל

ו. נתינת בשר בחלב לבעלי חיים – אסור לתת את הבשר בחלב (האסור מן התורה) לכלב או לשאר בעלי חיים (כי נחשב הדבר להנאה), ולגבי בעלי חיים של הפקר ישנה מחלוקת בין הפוסקים (עיין בהערה א').

ז. הגשת בשר בחלב לחולים גויים ע"י אחות יהודייה – אחות יהודייה העובדת בבית חולים של גויים, מותר לה להגיש לחולים הגויים מאכלי בשר בחלב שבושלו (שלא על ידה) במטבח של בית החולים^ז.

ח. בישול בשר בחלב – כפי שכתבנו לעיל, נלמד מהפסוק "לא תבשל גדי בחלב אמו" שישנו איסור תורה לבשל בשר בחלב, וכמו"כ איסור אכילת בשר בחלב מן התורה הוא דווקא בבשר בחלב שנתערבו זה בזה ע"י בישול. בישול נקרא תהליך שנעשה ע"י חום שמקורו באש, אך תהליך שלא נעשה ע"י חום שמקורו באש אין בו איסור תורה^ח (ואמנם

ח), וכ"כ ביד אפרים (קיצור הלכות בב"ח סי' פז סע' ו) "וצריך להשליכו לבית הכסא וכיוצא" וכ"כ בחכ"א (כלל מ סע' ב), ולכאורה משמע שסוברים כדעת האו"ה.
ואמנם בפר"ח (סי' צד ס"ק י) הביא לדברי האו"ה הנ"ל וכתב לגביהם "ואני אומר שצריך לקוברו ואינו יכול לשורפו... וכדתנן בפרק בתרא דתמורה ואלו הן הנקברו חמני בהדייהו בשר וחלב... וכן פסק הרמב"ם בפ"ט מהלכות מאכ"א ובסוף הלכות פסולי המוקדשין, ורבים גדולים הורו להשליך בכירה ע"ג האור תבשיל שנאסר משום בשר בחלב וטעו בדבר משנה". וע"ע בערך השלחן (שם) מה ששו"ט בשיטת הרמב"ם ושאר הראשונים בנ"ד.

ו) כ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רצ"ג) ובאו"ה (שם סע' יב-יג) שאסור להשליכו לכלב של הפקר ולמדו זאת מדברי הירושלמי בפסחים וכ"כ בתו"ח (כלל פה סע' ג) "הכל אסור אף בהנאה אפילו לתנו לכלב דעלמא" וכ"כ יש"ש (חולין פ"ח סי' מו דין א) שאסור ליתנו "אפילו לכלב דעלמא" וכ"כ הפרמ"ג (פתיחה להלכות בשר בחלב ד"ה ומיהו עדיין), ובפר"ח (סי' צד ס"ק י) הביא לדברי האו"ה לאוסרו לתתו לכלב דעלמא ומשמע שמשכים בזה עם האו"ה (אלא שהפר"ח מצריך רבותא טפי שדווקא יקבור את האיסור וכמש"כ לעיל).

ואמנם רבנו הגר"א בביאורו (או"ח סי' תמח ס"ק יד-טו) ביאר שדברי הירושלמי שאסור ליתנו אפילו לבעל חיים של הפקר נאמרו רק לגבי חמץ בפסח, וכ"כ הגר"י מליסא (מקו"ח סי' תמח ביאורים ס"ק י חידושים ס"ק טו). ולגבי נתינתו לבעל חיים שאינו שלו אך הוא שייך לאדם אחר, משמע בתוס' פסחים (כו ב ד"ה ואבר) ובמקו"ח (ביאורים שם) שכל שהבעלים של הבעל חיים יחזיק לו טובה חשיב כהנאה ואסור.

וע"ע בט"ז (סי' צד ס"ק ד) שכתב ע"פ האו"ה, רש"ל ותו"ח שאסור להשליכו לפני כלב "אפילו אין הכלב שלו" וצ"ע אם אוסר גם בכלב הפקר או דווקא בכלב שיש לו בעלים (ואפילו שאינו שלו), וכן יש להסתפק בדברי היד אפרים (שם) שכתב "ואין לתנו לפני כלבים אפילו שאינם שלו", וכן יש להסתפק גם בלשון החכ"א (כלל מ סע' ב). ולכאורה ממה שהביא הט"ז כמקור דבריו לדברי האו"ה, תו"ח ורש"ל משמע שס"ל שהאיסור הוא אפילו בכלב הפקר וכנ"ל בדבריהם (אמנם בדברי היד אפרים והחכ"א לא מצאנו ראייה). וע"ע בשו"ע (או"ח סי' תמח סע' ו) ובשעה"צ (שם ס"ק עה), שו"ת בית הלוי (ח"א סי' כ) ושו"ת צי"א (חי"ז סי' לג).

ז) עי' שו"ת צי"א (חי"ז סי' לג) וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ד יו"ד סי' ו).

ח) בגמ' חולין (קח א) "אמר ליה רבא דרך בישול אסרה תורה". וכן מצאנו ברש"י (שם קד ב ד"ה

יא. בישול בשר וחלב שנכבשו יחד – בשר וחלב שנכבשו יחד מעת לעת אסור לבשלם, משום שבבישולם כעת עובר על איסור תורה של בישול בשר בחלב, אמנם יש מהפוסקים שכתבו להתיר לבשלם כאשר יש ספק אם נכבשו יחד מעת לעת או פחות זמן מכך, אך דעת רוב הפוסקים לאסור גם בספק כבוש².

להקל ולהתיר לכבוש לכתח' בשר בחלב. וע"ע בערך השלחן טייב (סי' פז ס"ק ג ד"ה ו מדברי הר"ן) ובמחזיק ברכה (סי' פז ס"ק כג). ויש גם להעיר בזה מדברי הערוך השלחן (סי' פז סע' יא) שסובר כמ"ד שטיגון בב"ח אסור מדרבנן ואעפ"כ כתב שהיהודי לא יטגן בעצמו את הבב"ח אלא יאמר לגוי לטגן.

יב) האיסור לבשל בשר וחלב שנכבשו יחד הוא פשוט ככל איסור בישול בשר בחלב, וכן מבואר בדברי רבנו עזריה ב"ר שמעון (בהגהותיו לאו"ה הארוך כלל ל סע' ד ד"ה נשאר לבה) שדן לגבי חתיכת בשר שנכבשה בחלב וכתב בזה "ומיהו אם זכר מקמיה דבשיל ליה אסור לבשלו דע"כ הוי רק איסור כבוש דרבנן ועתה עובר על אסורה בישול דאו". ובפרמ"ג (משב"ז סי' קה סוף ס"ק ב) כתב בביאור דברי הגהות או"ה "עוד למדתי ממ"ש בהגהות שבסוף הספר דאסור לבשל חתיכה כבושה מעל"ע בחלב דמעיקרא כבוש ועתה איסור תורה... ואסור נמי בהנאה...". וכ"כ עוד במפורש הפרמ"ג (פתיחה להלכות בשר בחלב ד"ה ומיהו) "והנה כבוש ומליחה וכד' דלא הוה אלא דרבנן, יזהר ליתנם לגוי קודם שיבשלנו, דאי יבשלו ישראל יאסור בהנאה, אף שבלוע מקודם ע"י כבישה, כשיבא לבשלו יהא נאסר מן התורה, גם יהיה חייב משום בישול וכאמור וזה פשוט". וכ"כ בפת"ש (סי' פז סוף ס"ק ג) בשם הנו"ב. וכן ביאר בשו"ת שו"מ (מה"ק ח"ב סו"ס קמג ד"ה ודרך אגב) עיי"ש.

[אלא שיש להביא שבשו"ת שם אריה (יו"ד סי' סו ד"ה והנה בחבורי) ר"ל שע"י כבישה בבשר בחלב עובר רק טעם קלוש שלא כמו בבישול, ומטעם זה כתב להקל לבשל בשר שנכבש קודם לכן בחלב, ומבואר שהוא דלא כדברי ר' עזריה והפרמ"ג ועוד פוסקים כנ"ל, ולענ"ד יש להקשות על דברי השם אריה ממה שהבאנו לעיל (ס"ק ח) מדברי המרדכי שדקדק מדברי הגמרא בחולין שטעם הדבר שכבוש אינו אסור מהתורה בבב"ח כמו בישול אינו משום שבמציאות אינו מבליע טעם כמו בישול, אלא שאעפ"כ דווקא דרך בישול אסרה תורה, והוא לכאורה דחייב לדברי השם אריה שרצה לחלק במציאות בין הבליעה ע"י בישול לבליעה ע"י כבישה. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"א ריש סי' קלו) שהביא לדברי השם אריה וכתב שאין להקל כדבריו בכבוש מעל"ע.

וע"ע בשו"ת משפטיק ליעקב (יו"ד ריש סי' כא) שהביא לדברי ר' עזריה והפרמ"ג הנ"ל וכתב להקשות עליהם שהדבר יהיה תלוי אם אמרינן טעם כעיקר דאו' בב"ח, וכתב שלפי מש"כ הנו"ב שבאיסור עשה טעם כעיקר דרבנן כ"ש בב"ח ששניהם היתר, וממילא אם בישל את הבשר שנכבש בחלב לא עבר בדאו' כיון שהטעם חלב שבלוע בו אינו דאו'. אלא שלענ"ד אין לצרף דבריו לדינא, דראשית הרי קיי"ל טעם כעיקר דאו' גם בבב"ח ועוד שהמעייין בדברי המשפטיק ליעקב שם יראה שכתב דבריו רק בדרך את"ל ולא כמכריע כך לדינא].

ואמנם יש לדון האם יהיה מותר לבשל בשר בחלב שיש ספק אם נכבשו יחד, והנה בלבושי שרד (חידושי דינים ליו"ד סע' נג, נדפס בסוף ספר תבואות שור) הביא הפרמ"ג לאסור בישול ספק כבוש של בשר בחלב משום שע"י הכבישה יהפך להיות ספק דאורייתא, והלבושי שרד כתב שה"ה לאסור לבשל ספק כבוש בבשר עוף בחלב משום שע"י הבישול הוי תרי דרבנן.

בפת"ש (סי' קה ס"ק ד) הביא שהפרמ"ג והחוו"ד כתבו לאסור לבשלו, שהרי מה שאנו מתירים

לעת או פחות מכך, מותרים באכילה' (ולעניין לבשלם אחר כבישה זו עיין מה שכתבנו לקמן סעיף יא).

י. כבישת בשר או מליחתו בחלב שלא לצורך אכילה – יש מהפוסקים שהתירו לכתחילה לכבוש או למלוח בשר וחלב יחד שלא לצורך אכילה (אלא לצורך הנאה כגון למוכרו לגוי וכד'), ויש מהפוסקים שאסרו זאת ולדעתם כל ההיתר להנות מכבוש ומלוח הוא רק בדיעבד אם קרה שנמלחו או נכבשו יחד³.

בשר בחלב שאיסורו מותר בהנאה, ודחה שם לדברי מהרש"ל וב"ח, ובתוך דבריו הביא מה שכתבו במפורש האו"ז והאגור להתיר בבשר בחלב כבוש ומלוח בהנאה. וכן מצאנו במפורש בשו"ע (סי' צא סע' ח) "אין בשר בחלב נאסר ע"י מליחה או ע"י כבוש, אלא באכילה, אבל לא בהנאה". וע"ע בשו"ת מהרי"ט (יו"ד סי' ג) במש"כ אליבא דתוס' ועי' מה שהעיר על דבריו בערך השלחן (טייב סי' פז ס"ק ג ד"ה ומדברי הר"ן). וע"ע בשו"ת אגור"מ (או"ח ה סי' לא עמ' קז) שביאר מדוע אין איסור בב"ח בכבישה אלא רק בבישול.

י) באו"ה (כלל ל סע' א–ב) כתב נפק"מ ממה שכבוש הוי דרבנן בבשר בחלב והיא שבשר בחלב כל שיש ספק אם נכבש יום שלם יש להתיר ורק בודאי נכבש יום שלם יש לאסור. וכ"כ הרמ"א (סי' קה סע' א) "וספק כבוש אסור מלבד בבשר עם חלב דאזלינן לקולא דמן התורה אינו אסורה רק בבישול ממש", וכתב הט"ז (סי' קה ס"ק ג) שמה שאסר הרמ"א ספק כבוש מיירי בכבוש לפנינו ואנו מסופקים אם נכבש מעל"ע. וע"ע בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' צא).

יא) כתב הרשב"א (תוה"ק ב"ג ריש שע"ד) "ולמה הוציאו הכתוב בלשון בישול לומר לך שלא כדרך בישול אינו אסור מן התורה אלא מדברי סופרים". וכתב השו"ע (סי' פז סע' א) "והוציא אכילה בלשון בישול, לומר שאינו אסור מן התורה אלא דרך בישול, אבל מדרבנן אסור בכל ענין". ובפרי תואר (ס"ק ד) העיר על דברי השו"ע הנ"ל "נראה ג"כ שיש לחוש לכל מין שרייה דאית ביה צד בישול, וכן משמע מדברי הרשב"א דאיכא איסור דרבנן, דכל דהוי בישול מדבריהם אסורוהו באיסור בישול בשר בחלב. וכן מצאתי שכתב רש"י ז"ל ס"פ אלו עוברין דף מד ד"ה אי תרו ליה כוליה יומא וכו', כלומר מותר לשרותו בתוכו ואפילו יהיב ביה טעמא, ומיהו מדרבנן אסור ע"כ. הרי דכל דיהיב טעמא בזה אסור מדרבנן ואפילו בבישול לבד". ומבואר מדברי הפרי תואר שלמד שיש איסור מדרבנן לכבוש בב"ח (וכל מה שהתרנו בהנאה בשר שנכבש עם חלב הינו בדיעבד אם נכבש).

ולי הקטן נראה שדברי רבנו הפרי תואר צ"ע גדול דהנה לקמן (סי' צא סע' ח) כתב השו"ע "אין בשר בחלב נאסר ע"י מליחה או ע"י כבוש אלא באכילה אבל לא בהנאה" וכתב שם הפרי תאר (ס"ק יז) "וה"ה משום בישול, כגון למלוח לגוי בב"ח או לכבוש בב"ח לגוי מותר". ולא זכיתי להבין דברי רבנו הפרי תואר שהרי נראה לכאורה שדבריו סותרים זה את זה.

ובכה"ח (סי' צא ס"ק עג) חלק על היתרו של הפרי תואר וכתב שאסור לכתחילה למלוח או לכבוש בב"ח לצורך גוי וכל מה שאנו מתירים הוא רק בדיעבד. [ולא הבנתי מה שהקשה שם הכה"ח על הפרי תואר ביחס לבישול עיי"ש, שהפרי תואר לא דיבר כלל לעניין בישול אחר כבישה ומש"כ משום בישול היינו מה שנחשב בישול מדרבנן כגון כבישה ומליחה וכמו שמבואר בדבריו בס' פז הנ"ל]. ועי' גם בספר בדה"ש (סי' פז ס"ק פט, סי' צא ס"ק קי) שכתב שלכתחילה יש להימנע מלערב בשר בחלב ע"י בישול או מליחה. ומאידך בילקו"י (או"ה ח"ג עמ' פח) האריך בנ"ד ונטה שם

יב. טיגון בשר בחלב – נחלקו הפוסקים האם דין טיגון בבשר בחלב שווה לבישול, יש אומרים שהוא שווה לבישול (ואיסורו מן התורה ויהיה אסור אף בהנאה), ויש אומרים שאינו שווה לבישול (ואיסורו מדרבנן ויהיה אסור באכילה ומותר בהנאה).¹

ספק כבוש היינו משום שהוא ספק דרבנן אך אם יבשלו הוי ספק איסור דאורייתא של בישול בשר בחלב. ואמנם בשו"ת מנחת עני (הביאו הפת"ש שם) התיר לבשל בשר שיש ספק אם נכבש מעל"ע בחלב, וזאת ע"פ שיטת הט"ז (שם) שהתיר אפילו בשאר איסורים משום חזקה קמייתא, והוסיף המנחת עני שצ"ל שמה שאסר החו"ד היינו דווקא בשתי חתיכות שהאחת כבושה מעת לעת בחלב והשנייה אינה כבושה כלל (ושתייהם אסורות בבישול דלא שייך לומר אוקי אחזקה) אבל בחתיכה אחת שיש ספק אם נכבשה מעת לעת או רק פחות זמן מכך גם החו"ד יודה להתיר בבישול. ובפת"ש שם נשאר בזה בצ"ע. [ולכאורה יש לצרף לשיטת המנחת עני את שיטת שו"ת שם אריה שהבאנו לעיל שמתיר לבשל אפילו בודאי כבוש].

ובשו"ת מהרש"ם (שם ובח"ב סי' רה ד"ה ומה) דן גם הוא בדין בישול ספק כבוש, ומתוך דבריו משמע שאסור לבשל ספק כבוש (אפילו שהספק הוא אם נכבש מספיק זמן), ורק בעוד צירופים (כגון שהמדובר הוא בכבישה בדבר חריף בספק שיעור כדי שירתח שהוא איסור קל יותר מכבישה במים מעל"ע וכן עוד צירופים) התיר בדיעבד. ואמנם כתב שם המהרש"ם שחלב שנכבש בכלי בשר בן יומו ויש ספק אם הכבישה הייתה מעל"ע יש להתיר לבשל את החלב בכלי אחר, כיון שגם אחר הבישול אינו אלא דרבנן מטעם נ"ט בר נ"ט וממילא הוי ספק דרבנן עיי"ש. [ואמנם מדברי הלבושי שרד שם שאסר לבשל אפילו בבשר עוף נראה לכאורה שיחלוק על היתרו זה של המהרש"ם וצ"ע]. וע"ע בשו"ת הר צבי (יו"ד סו"ס צא).

יג) נחלקו הפוסקים האם בישול בשר וחלב שאסרה התורה הוא דווקא בבישול ממש או שגם טיגון בכלל בישול לעניין זה (ונפק"מ רבות לדבר כגון להתיר את ספיקו ולהתיר בהנאה וכד'). דעת הגר"א (כן משמע מסי' פז ס"ק א), הפר"ח (הביאו בפרמ"ג שם ובפת"ש שם) וכו"פ (הביאו בבדה"ש סי' פז ס"ק יב ובציונים ס"ק לב) שטיגון בכלל בישול וכ"כ במחבר"ר (סוף ס"ק יז) שטיגון בכלל בישול.

ואילו דעת המנחת יעקב (הביאו בפרמ"ג סי' פז משב"ז ס"ק א ד"ה והנה ובפת"ש ס"ק ג), מהר"ם שיף (הביאו פרמ"ג שם ובפת"ש שם), פרי תואר (הביאו בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' עד) וחור"ד (הביאו בבדה"ש שם ובציונים ס"ק לג) שטיגון אינו בכלל בישול ומותר בהנאה, וכן דייק הפרמ"ג (סי' פז שפ"ד סוף ס"ק א) בלשון השער אפרים. וכתב הפרמ"ג (במשב"ז שם) שבהפסד מרובה יש להקל כדעת המנח"י וסייעתו להחשיבו לאיסור דרבנן ולהתירו בהנאה. ובשו"ת מהרש"ם (ח"ח סי' קנז ד"ה אך) כתב שהעיקר לדינא כדעת הסוברים שטיגון לא חשיב בישול לעניין בב"ח. וכן בערוך השלחן (סי' פז סע' יא) העלה שטיגון אינו בכלל בישול לגבי בב"ח (אלא שאעפ"כ כתב שם שלא יטגן הישראל בעצמו אלא יאמר לגוי לטגן).

וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ג שם) הביא את המחלוקת אם טיגון כבישול, וכתב שנראה שבמטוגן בשמן נוזלי (ולא בשומן או חמאה וכד') כו"ע יודו שחשיב בישול, והביא שכ"כ גם החת"ס בתשובה. וע"ע בשו"ת דעת כהן (סי' מט) ששו"ט באריכות רבה בדין טיגון וצלייה בבב"ח (ובתוך דבריו גם דן בכעין דברי המהרש"ם הנ"ל). ועי' גם בבדה"ש (ציונים שם) שהקשה בשם המחזיק ברכה והיד יהודה שהרי טיגון דומה לבישול יותר מצלייה (שהטיגון בקדרה כבישול) וא"כ כיצד צלייה תיחשב כבישול (כמש"כ לקמן) וטיגון לא ייחשב בישול. וע"ע מה שכתבו בזה בדרכ"ת (סי' פז

יג. צליית בשר בחלב – נחלקו הפוסקים האם דין צלייה בבשר בחלב שווה לבישול, יש אומרים שהוא שווה לבישול (ואיסורו מן התורה ויהיה אסור אף בהנאה), ויש אומרים שאינו שווה לבישול (ואיסורו מדרבנן ויהיה אסור באכילה ומותר בהנאה).²

יד. עירוי מכלי ראשון וצונן לתוך חם בבשר בחלב – עירוי מכלי ראשון רותח של בשר ע"ג חלב צונן (או להפך), וכן שפיכת בשר צונן ע"ג חלב רותח (או להפך) נחשב כבישול מן התורה וחייב על בישולו, ואסור מן התורה לאכול את התערובת.³

טו. עישון ובישול בחמי טבריה בבשר בחלב – ישנה מחלוקת האם בישול בחמי טבריה או בישול ע"י עישון נחשבים בישול מן התורה, ולמעשה אסור לבשל בשר בחלב בצורות בישול אלו, ויש להחמיר גם לא ליהנות מבשר בחלב שנתבשלו בצורות בישול אלו.⁴

ס"ק יח), שו"ת יבי"א (ח"ז יו"ד סי' ה ס"ק ב) ושו"ת תפלה למשה (ח"ג סי' י). וע"ע בשו"ת צי"א (ח"ה סי' יב ס"ק ב) שהביא מהמהר"י מולכו והכסא דהרסנא שרצו לומר שטיגון בחמאה אינו בכלל חלב שנאסר מדאורייתא (אף א"ת שטיגון בכלל בישול) והביא שהאחרונים חלקו עליהם בחריפות רבה עיי"ש.

יד) בכו"פ (פתי"ס ס"ק ב) הביא למחלוקת דהפר"ח כתב שצלי בכלל בישול ואילו חלק מהאחרונים למדו מדברי הר"ן דאינו בכלל בישול, והכו"פ שו"ט בזה באריכות והסיק שהעיקר כדעת הפר"ח שהוא בכלל בישול מדאורייתא. ועי' בחי' לב אריה (חולין קיא א תוד"ה דם) שחזק את ראיות הכו"פ שהוא דאורייתא וע"ע בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' צז) מה ששו"ט עם הגרע"א בדברי הכו"פ. וכדבריהם נראה גם בדעת הגר"א דצלייה חשיב בישול לעניין בב"ח (עי' לעיל ס"ק ח).

וכן בפרמ"ג (שפ"ד ס"ק א) דייק מלשון הש"ך שצליית בב"ח אסורה מדאורייתא. ועי"כ כן בפרמ"ג (משב"ז ס"ק א ד"ה והנה) ובאה"ט (ס"ק א) בשם הפר"ח שצלי דינו כמבושל (ואסור מדאורייתא), וכתב הפרמ"ג שכן הלכה. [משמע שהפרמ"ג מחלק בין טיגון לצלייה שהרי לגבי טיגון כתב להקל בהפס"מ לומר שאינו בישול מדאורייתא. ואמנם עי' בשו"ת דעת כהן (סו"ס מט) שהקשה על האפשרות לחלק בין בישול לטיגון. וע"ע בבדה"ש (ס"ק יב) שהביא דדין צלי וטיגון זהה וכמו שבטיגון נחלקו אם הוא כבישול או לא ה"ה לצלי].

ואמנם איתא במחבר"ר (סי' פז סוף ס"ק יז) בשם ספר תורת יקותיאל שכתב אליבא דתוס' בסנהדרין שצלייה בב"ח אינה אסורה מדאורייתא. וכן בספר מקור מים חיים (ריש סי' פז ד"ה בענין צלי) ובספר בית יהודה (לנדא יו"ד ריש סי' פז) כתבו שלרש"י ותוס' בסנהדרין צלייה בבב"ח אסורה רק מדרבנן.

טו) בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רצה) כתב שבעירוי מכ"ר יש איסור דאורייתא של בישול בב"ח. ובבאה"ט (סי' פז ס"ק א) כתב בשם הפר"ח שצונן לתוך חם ועירוי מכלי ראשון דינם כמבושל (ואסורים מדאורייתא). וכן בפרמ"ג (סי' פז שפ"ד ס"ק א) דייק מלשון הש"ך שחם לתוך חם וצונן לתוך חם אסור מדאורייתא. והיד אפרים כתב (קיצור הלכות בב"ח סו"ס פז סע' ג) שאסור אפילו להניח בשר צונן ע"ג חלב חם מכ"ר או להפך (אך הוסיף שאינו לוקה על כך). ואמנם עי' בהגהות יד אברהם (סי' פז סע' א ד"ה שאינו) שר"ל שעירוי אסור מדרבנן.

טז) בירושלמי (גדרים פ"ו ה"א) "הנודר מן המבושל מהו שיהא מותר מן המעושן, מהו שיהא מותר במטוגן, מהו שיהא מותר בתבשיל שנתבשל בחמי טבריה. רבנן דקיסרין שאלון מעושן מהו שיהא בו משום בישולי גויים, מהו שיהא בו משום תבשילי שבת, מהו שיהא בו משום בשר

חלב הבלוע בכלי (אפילו בן יומו), אין איסור בבישול אחר בישוליו.

(ז) בגמ' חולין (קח ב) "גופא חצי זית בשר וחצי זית חלב שבשלן זה עם זה אמר רב לוקה על אכילתו ואינו לוקה על בשולו מה נפשך אי מצטרפין אבשול נמי לילקי אי לא מצטרפין אאכילה נמי לא לילקי לעולם לא מצטרפי ובבא מיורה גדולה. ולוי אמר אף לוקה על בשולו וכן תני לוי במתניתין כשם שלוקה על אכילתו כך לוקה על בשולו ובאי זה בשול אמרו בבשול שאחרים אוכלין אותו מחמת בשולו".

וכתב רבנו גרשום "לעולם לא מצטרפי והכא במאי עסקינן בבא מיורה גדולה של בשר, בחלב מבושל ולקח חצי זית מאותו בשר וחצי זית מאותו חלב וחזר ובישלן פעם אחת אבישולו לא לקי דכבר מבושל אאכילה לקי דאכיל כזית איסור". ומבאר מדברי ר' גרשום שטעם הדבר שאינו לוקה על הבישול של חצי זית בשר וחצי זית חלב הוא משום שכבר נתבשלו קודם לכן וממילא אין איסור בישול בב"ח במבושל קודם לכן. ועוד יש לדקדק בלשון ר' גרשום שלכאורה אמר דבריו רק בנתבשלו יחד קודם לכן אך כשכל אחד נתבשל לבדו קודם לכן לא אמר דבריו, והוא מדויק ממש"כ ר' גרשום "והכא במאי עסקינן בבא מיורה גדולה של בשר בחלב מבושל ולקח חצי זית מאותו בשר וחצי זית מאותו חלב וחזר ובישלן פעם אחת" והיינו שמדובר דווקא בכה"ג שמתחילה נתבשלו יחד (וכבר שם האיסור חל עליהם קודם לכן).

וממשיך ר' גרשום ומפרש את המשך הגמ' "באי זה בישול אמרו כל שאחרים אוכלין אותו, כלומר דמתחילה לא נתבשל כל צורכו ובא הוא ונטל חצי זית מזה וחצי זית מזה ובישלו כל צרכו". ומתבאר מדברי ר' גרשום שבעצם הדין שלא מצטרפי מסכימים רב ולוי, וכן מסכימים שאין בישול א"ב בבב"ח, וכל מחלוקתם היא בכה"ג שמתחילה לא מבשל הבב"ח כל צורכו אלא רק באופן חלקי ואח"כ בישל יחד חצי זית חלב וחצי זית בשר לכדי בישול מלא, לפי רב אין חייב על בישולו בכה"ג ולפי לוי חייב על בישולו בכה"ג.

מאידך רש"י בביאורו לגמ' הנ"ל פירש בנ"ד "לעולם לא מצטרפי- לעשות איסור אא"כ היה בו בתחלה כשיעור וכי אמר רב לוקה על אכילתו שבא מיורה גדולה ולצדדין אמר רב למילתיה אכל חצי זית בשר וחצי זית חלב הבא מיורה גדולה שנתבשל בה שיעור מזה ומזה ונאסרו לוקה על אכילתו שאכל שיעור שלם איסור של שם אחד ואין לוקה על בשולו דאם בשל כחצי זית בשר וכחצי זית חלב זה עם זה לפי שאין מצטרפין מכלל היתרון לקרות איסור עד שיהא בכל אחד ליעשות איסור לעצמו. אחרים- עובדי כוכבים כלומר שנתבשל כל צרכו".

ולכאורה צ"ע מדוע נדחק רש"י לבאר שלצדדין תנן ושמה שאמרה הגמ' "בבא מיורה גדולה" קאי רק לגבי מה שאמר רב "לוקה על אכילתו" ואילו מה שאמר "אינו לוקה על בישולו" מדבר במציאות אחרת (שלא בא מיורה גדולה אלא שלקח חצי זית מזה וחצי זית מזה ובישלן). ועוד צריך ביאור במה שפירש רש"י שכוונת הגמ' במה שאמרה "ובאיזה בשול אמרו בבשול שאחרים אוכלין אותו מחמת בשולו" והרי אם מדובר בבישול כל צורכו רגיל מדוע צריכה הגמ' להשמיע לנו דבר זה והרי לכאורה אין בכך כל חידוש (וכן מדוע נקטה בלשון "שאחרים אוכלין אותו מחמת בישולו" ולא אמרה בפשטות שהוא מבושל כל צורכו).

ונלענ"ד שצ"ל שרש"י ס"ל שיש בישול א"ב בבב"ח, ולכן א"א לבאר כר' גרשום שמדובר בכה"ג שמתחילה לא נתבשל כל צורכו, אלא מפרש רש"י שמחלוקת לוי עם רב היא במה שסובר רב שלא מצטרפים, ולוי סובר שכן מצטרפים, וממילא נצרך רש"י לתת דעתו לכך שרב ולוי חלקו בפועל רק בבישול ולא באכילה, ולכן מבאר רש"י שלצדדים אמר רב למילתיה והשאלה אם מצטרפים

טז. בישול אחר בישול בבשר בחלב- נחלקו הפוסקים האם ישנו איסור בישול בבשר בחלב שכבר נתבשלו קודם לכן. יש מהפוסקים שכתבו שאע"פ שהבשר והחלב נתבשלו כבר קודם לכן (אפילו שנתבשלו ביחד), אם יבשלם שוב יעבור על איסור תורה של בישול בשר בחלב.

ויש מהפוסקים שכתבו שאין איסור בבישול אחר בישול בבשר בחלב, ואם נתבשלו קודם לכן, אין שום איסור תורה בבישולם פעם נוספת. אלא שלשיטתם יש שחילקו בין מקרה שהבשר נתבשל קודם לכן בהיתר אע"פ שהחלב נתבשל קודם לכן באיסור (עם בשר אחר, או להפך) שאז יש איסור תורה בבישולם יחד (משום שלגבי אחד מהם נתחדש האיסור במה שבלע טעם של השני), ורק אם נתבשלו קודם לכן יחד (וכבר חל עליהם איסור בשר בחלב) שוב אין איסור תורה בבישולם פעם שנייה.

ויש אומרים שבממשות של בשר וחלב יש איסור בישול אחר בישול, אך בטעם בשר או

בחלב...". וכתב בערוה"ש (סי' פז סע' כה) "מעושן כלומר ששרו בשר בחלב ואח"כ תלו אותו בעשן". וע"ע בבדה"ש (ביאורים ד"ה המעושן).

וכתב הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ו) "המעושן והמבושל בחמי טבריא וכיוצא בהן, אין לוקין עליו" וביאר הרמ"ם (שם) שהרי ראינו בירושלמי שהמעושן הוא בעיא דלא איפשיטא ובספיקא דאו' אזלינן לחומרא (אך לא לוקים), ומשמע בירושלמי שדין חמי טבריה כדון מעושן.

בב"י ובשו"ע כתוב כדברי הרמב"ם והמ"ם. אמנם בפר"ח (ס"ק ב), בהגר"א (ס"ק יג), באה"ט (ס"ק א) ושו"ת מטה יוסף (הביאו בדרכ"ת ס"ק סז) חלקו על השו"ע והעירו דבירושלמי שבת (פ"ז ה"ב) איפשיטא דמעושן הוי בישול מדאו' (וא"כ לדעתם כן ילקה עליו) וע"ע בפרמ"ג (משב"ז ס"ק א ד"ה והנה). ולמעשה כתבו הדרכ"ת (ס"ק סז) ובדה"ש (ס"ק עב) שאסור אפילו בהנאה וכ"ש בבישול ובאכילה כיון שיש כאן חשש לאיסור דאורייתא.

עוד העירו הפר"ח (שם), מחב"ר (הביאו בדרכ"ת ס"ק סז) ובאה"ט (שם) שלעניין בישול בחמי טבריה נפסק בבבלי (שבת מ ב) דאינו נחשב בישול מדאו' וה"ה לבב"ח וע"ע בהגר"א (ס"ק יד). אמנם בדרכ"ת (שם) הביא משו"ת מטה יוסף שס"ל שאף בחמי טבריה יש איסור דאו', ובבדה"ש (ס"ק עג ובציונים ס"ק קמז) כתב בשם הקרית ספר והפר"ח שהבינו ברמב"ם שהוא בעיא דלא איפשיטא אם יש בו איסור דאורייתא. ודין הנאה מחלב ובשר שנתבשלו בחמי טבריה יהיה תלוי במחלוקת זו אם הוא איסור דאורייתא או דרבנן. [ועיין בש"ך (ס"ק יג) שכתב "אבל איסורא מיהא איכא" (ומשמע שכוונתו לאיסור דרבנן וכ"כ בדרכ"ת ס"ק סח) וצ"ע בכוונתו, דאם בא לומר דבריו רק ביחס לחמי טבריה א"כ משמע דס"ל כפר"ח שהבאנו למעלה אמנם אם כוונתו גם למעושן ולשאר הדברים שבסעיף (וכמו שלכאורה משמע בבאה"ט ס"ק יא) א"כ משמע דהש"ך לא ס"ל במעושן לא כמ"מ דהוא ספק איסור דאו' (וכדמשמע בירושלמי נדרים) ולא כפר"ח והגר"א דהוא ודאי איסור דאו' (וכדמשמע בירושלמי שבת) אלא יש רק איסור דרבנן וצ"ע]. וע"ע בפת"ש (סי' זט ס"ק יח), יד יהודה (סי' סט ס"ק נ), מור ואהלות (אהל ים המלח סו"ס א), שו"ת צי"א (ח"ג סי' ה ס"ק ה).

ובעניין בישול בב"ח ע"י קיטור ע"י שו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' קלא), שו"ת מנח"י (ח"ה סי' פ"א וע"י מנח"י ח"ו סי' נ"ו, ח"ט סי' עה) ושו"ת חלק"י (או"ח סו"ס קצט).

או לא שייכת בפועל כשלא באו מיוורה גדולה והיינו שבנ"ד מדובר רק בבישול. ומה שביאר רש"י שמדובר במבושל כל צורכו, הוא משום שלשיטתו המציאות בה חלקו רב ולוי לגבי הבישול אינה מדברת בבישול שני ('בא מיוורה גדולה') אלא בבישול ראשון ולכן לא שייך להעמיד את מחלוקת רב ולוי בכה"ג שמתחילה נתבשל פחות מכל צורכו וכעת נתבשל כל צורכו.

גם ברמב"ם נראה לבאר כמו ברש"י דז"ל הרמב"ם (מאכל"א פ"ט ה"א) "בשר בחלב אסור לבשלו ואסור לאכלו מן התורה ואסור בהנאה וקוברין אותו ואפרו אסור כאפר כל הנקברין, ומי שיבשל משניהם כזית כאחד לוקה שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו, וכן האוכל כזית משניהם מהבשר והחלב שנתבשלו כאחד לוקה ואע"פ שלא בשל". וממה שהרמב"ם כתב לגבי בישול "ומי שיבשל משניהם כזית כאחד לוקה" משמע שמדובר בכה"ג שרק בשניהם יחד יש כזית ומשמע דס"ל לרמב"ם שמצטרפים. ולפי"ז א"א לומר שהרמב"ם ס"ל כר' גרשום שהרי לפי ר' גרשום רב ולוי מסכימים שאינם מצטרפים (וגם בבישול הדיון הוא בבא מיוורה גדולה). אלא צ"ל שהרמב"ם ס"ל כרש"י שלצדדים אמר רב למילתיה, ומחלוקת רב ולוי היא בעצם השאלה אם מצטרפים, וממילא מה שאומר הרמב"ם שחייב הוא משום שפוסק כלוי שחצי זית חלב וחצי זית בשר מצטרפים.

וכן משמע במ"מ (שם) שכתב בביאור דברי הרמב"ם "ומשיבשל משניהם וכו'. בפ' כל הבשר חצי זית בשר וחצי זית חלב אמר רב לוקה על אכילתו ואינו לוקה על בישולו וכו'. ולוי אמר אף לוקה על בישולו ופסק רבינו כלוי לגבי רב דרב ולוי הלכה כלוי". ויש להעיר במש"כ המ"מ "דרב ולוי הלכה כלוי" דמשמע דכלל הוא בידו, ובס' יד מלאכי (סי' תקנט) הביא שכ"כ גם הב"י, אלא שהביא שם שיש חולקין על כלל זה והביא ראיות לשיטתם והסיק בזה "ומאחר שכן כל היכא דאיפליגו רב או שמואל עם לוי מדקדיקין היטב בהיא שמעתא וכפום הוכחה דאית בה הכי מסקינן להלכתא ובדליכא שום הוכחה בסוגיא בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל סופרים הלך אחר המקיל כנלע"ד אם יסכימו עמי הלמדין לפני חכמים". וע"ע בזה בחסדי דוד (חולין פ"ח ד"ה המבשל בב"ח, כלים ב"מ פ"ה ה"ה ד"ה ולדינא) ובשו"ת יבי"א (ח"ז יו"ד סי' ה"ס ק"א).

וממילא אם צדקנו בהסברנו זה לדברי הרמב"ם נראה להסביר שהרמב"ם ס"ל כרש"י שאין בישול א"ב בבב"ח. וקשה לבאר להפך מכך דהיינו שמה שהרמב"ם ורש"י לא רצו לבאר כר' גרשום הוא משום דאליבא דר' גרשום בנתבשל כמאכל ב"ד דעת רב שיש בישול א"ב ואילו לדעתם לכו"ע אחר מאכל ב"ד אין עוד בישול א"ב, שהרי לפי"ז תצא סתירה גמורה בשיטתם בין בב"ח לשבת שהרי בשבת רש"י והרמב"ם אומרים שכל שלא נתבשל כל צורכו יש בו בישול דאו' וכדלקמן.

[ונלענ"ד לבאר שמה שלא רצו רש"י והרמב"ם לבאר את מחלוקת רב ולוי בכה"ג שנתבשל מתחילה בישול חלקי ואח"כ בישול מלא, הוא משום שלדעתם בכה"ג אין כל חידוש במה שיש בישול א"ב, וזאת ע"פ מה שמצאנו בהל' שבת (עי' ב"י או"ח סי' שיח) שנחלקו הראשונים אם בכה"ג שבישל מתחילה כמאכל בן דורסאי ואח"כ בישל כל צורכו חייב, ודעת רש"י והרמב"ם (עי' בהל"כ שם סע' ד"ה אפילו) שבכה"ג שייך בישול מדאו' (ולא רצו להעמיד את רב שלא אליבא דהלכתא), ולכן ביארו שכאן מיירי בבישול אחד ושמחלוקתם היא אם מצטרפים חצי זית ועוד חצי זית לשיעור אחד. ולכאורה מסוגיין ישנה סיעתא לשיטת רוב הפוסקים ונגד שיטת הדרושה (סי' שיח ס"ק ד' ד"ה גם מה שכתב ב"י) שהדרושה ביאר שאליבא שלרמב"ם די במה שנתבשל מתחילה כמאכל ב"ד ע"מ ששוב לא יהיה בו בישול כשמבשלו לכדי מבושל כ"צ.

ובשיטת ר' גרשום יש לדון דא"ת דס"ל כרש"י ורמב"ם בשבת דכל שלא נתבשל כ"צ עדיין שייך בו איסור בישול, א"כ נצטרך לדון אם ס"ל כרמב"ם דהלכה אצלנו כלוי או שס"ל שהלכה כרב. א"ת

שהלכה כרב א"כ צ"ל אליבא דר' גרשום שיש חילוק בין שבת לבב"ח, וא"ת שהלכה כלוי צ"ל שה"ה לבישול בשבת שכל שלא נתבשל כל צורכו עדיין שייך בו בישול. אמנם א"ת שר' גרשום חולק על הרמב"ם ורש"י וס"ל כראשונים האומרים בשבת שכל שנתבשל כמאכל"ד שוב אין בו איסור בישול, א"כ צ"ל להיפך דאם הלכה כרב אז דין שבת ובב"ח שוים וכו'. וע"ע בשו"ת אז נדברו (חי"ד סי' טז) ובשו"ת יבי"א (ח"ז סי' ה"ס ק"א) במש"כ בעניין בישול פחות ממאכל ב"ד בבשר בחלב. מצאנו בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רצה) שנשאל "עוד שאלת אם מותר לבשל חמאה לבדה ולהשליכה לתוך בשר שנתבשל בחלב" והשיב התשב"ץ "בשר בחלב אסור הוא בהנאה ואסור לבשלו שהרי ג"פ נאמר בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול והמשליך חמאה נתכת חמה בתוך בשר הרי הוא עובר בלאו דבישול ובלאו דאיסור הנאה אם מוכרו אע"פ שנראה בגמ' שאיסור בב"ח חדוש הוא שהרי כל אחד מותר לעצמו ואלו מבשל להו בהדדי מתסרי וכן אי תרו ליה כולי יומא שרי בשיל בישול אסור כדאיתא בפ' אלו עוברין אבל החמאה הנתכת ברתחתה קרוב לבישול הוא דערוי דכ"ר הוא ככ"ר וכל אלו הדברים מכווערים הרבה בעל נפש יתרחק מאלו הדברים".

והנה ממה שהתשב"ץ ראה צורך לבאר רק את זה שאסור למרות שמדובר בעירווי מכ"ר ולא בישול ממש, מוכח לכאורה שפשוט לו שמה שנתבשלו הדברים קודם לכן אין בו כדי להפקיע את איסור הבישול (שהרי מדובר בבב"ח שנתבשל כבר וחמאה שנתבשלה כבר). ומה שיש להעיר הוא שאין ראיה מדברי התשב"ץ מה הדין אם הבשר והחמאה היו מתבשלים קודם לכן יחד (ולא

היה מתחדש כעת איסור בחמאה) אם גם בכה"ג היה אומר התשב"ץ שיש בישול אחר בישול. עוד יש להביא למש"כ בהגהות שלט"ג על מרדכי (ע"ז פ"ב ס"ק ט הובא בדרכ"מ ס"ק א) ז"ל "תשובת ר' ברוך שאסור לבשל בשר אסור בבית ישראל בקדרה של עובדי כוכבים שמא יחתה הישראל בגחלים תחתיה ושמה בשל בה העובד כוכבים בשר בחלב או בשר וחלב לבדו ובחתינו עובר על לא תבשל והיה מצריך לשפחה היושבת ברשות ישראל שתי קדרות אחת של חלב ואחת של בשר עכ"ה". ובשו"ת קול אליהו (ח"א יו"ד סי' כז ד"ה גם את) כתב על דברי השלט"ג "גם את זה שמענו מדברי המרדכי הללו דאע"ג דהנבלע מן הכלי כבר הוא מבושל אפ"ה שייך בו בישול וכן בדין דהא קי"ל לענין שבת דאפילו למ"ד אין בישול א"ב כל שיש בו רוטב שייך בו בישול כמבואר בס' שיח וה"ג דכוותה היא". ויש לעיין בדברי הקול אליהו אם אמר דבריו דווקא בכה"ג שמתחילה נתבשל הבשר והחלב כל אחד לבדו, או שאמר דבריו אפ"ה בכה"ג שגם מתחילה נתבשלו הבשר והחלב יחד, ומדקדוק לשון השלט"ג שכתב "ושמא בשל בה העובד כוכבים בשר בחלב או בשר וחלב לבדו" וכן מדקדוק בלשון הקול אליהו בתשובתו שם לכאורה נראה יותר שהבין במרדכי שאפילו בכה"ג שנתבשלו תחילה יחד יש איסור בבישול החוזר.

א"כ בסיכום שיטות הראשונים נראה שלדעת ר' גרשום כל שנתבשל כמאכל ב"ד יש בו שוב איסור בישול ורק אם נתבשל כל צורכו אין בו שוב איסור בישול. ובדעת רש"י והרמב"ם נראה שיש בישול א"ב בבב"ח אלא שיש לדון אם יאמרו זאת גם אחר בישול כ"צ (וחולקים על ר' גרשום) או רק כשנתבשל קודם לכן בישול חלקי (ומסכימים עם ר' גרשום). ולדעת התשב"ץ יש בישול א"ב בבב"ח, ויש לדון אם אמר דבריו אפילו כשנתבשלו הבשר והחלב יחד בבישול ראשון או רק כשלפחות אחד המרכיבים נתבשל כעת לראשונה עם הפכו (בשר עם חלב או חלב עם בשר). ולדעת רבנו ברוך יש בישול א"ב בבב"ח ואין כל נפק"מ אם נתבשלו בראשונה יחד או כל אחד בפני עצמו.

והנה כתב האליה זוטא (או"ח סי' תרעג ס"ק ב וע"ע בא"ר שם ס"ק א) "ועי' בספר שער אפרים

בזה אך למותר שמן שבנר חנוכה להאיר עיני פיקחן מה שמשמע מתוך לשונו דלא הוי בישול א"ב בב"ח זה אינו דאף למאן דס"ל לענין איסור שבת אין בישול אחר בישול משום כיון דכבר נתבשל תו א"צ בישול ולא הוי מלאכה כלל מ"מ לענין איסור בב"ח דאסור משום טעם כעיקר ודאי בכלל בישול הוא זה שמבשל יחד הבב"ח מחדש וה"ה לענין איסור בישול לבד דבב"ח דלמה שזה נאסר זה נאסר וגדולה מזו משמע בש"ס דחולין דף קד ב דאפילו בכלי שני שעולים יחד מקרי בשול לענין בשר בחלב אף שכבר נתבשלו שניהם תחלה כל א' לבדו שניהם אסורין מדאורייתא וגדולה מזו מצינו בתוחב כף חולבת בן יומו בתוך קדרה שמבשל בשר אסרינן הכל בהנאה אם הכף בן יומו ואין ס' בבשר נגדו כמבואר ביו"ד סי' צד אף דחלב הבלוע בכף כבר נתבשל וגם הבשר אם איתא דמן התורה אינו נאסר דאין זה דרך בישול ה"ל להתיר בהנאה כמבואר ביו"ד סי' פז דכל בב"ח שאין נאסר מן התורה מותר בהנאה ועיין עוד בש"ס דחולין דף קטו א ובשל מבושל יש לך בישול אחרת שהיא כזו ע"ש. ומ"ש תו מכ"ת ולא מקרי מבשל מה שנתחמם בראש מפתילה ואותו פעם כשמבשל ממש קלי אסורא וביעורו מן העולם עכ"ל אנכי לא ידעתי מה חילוק יש דמה לי בשול פתילה או בשול אחר דהא אפילו הממסה את הדונג או את החלב או את הזפת הוי תולדה דמבשל לענין שבת ועיין ברמב"ם פ"ט מהל' שבת. וא"כ כ"ש כאן לענין בב"ח דהוי בישול אחר בישול וכיון שזה כבר נתבשל א"כ מיד שנתחמם מקרי יכול לאכול ע"י בישול כזו והוי דרך בישול שאסרה התורה נמצא קודם שמקלי קלי האסור עושה איסור בישול דהא אפילו חמום בכלי שני מקרי בשול לענין בב"ח לפי דעת הש"ס שכתבנו לעיל. ועוד אף אי נימא דיש לפקפק ולומר דכה"ג לא הוי בישול גמור מ"מ יפה מתמיה גיסי הרב עליהם על שלא התעוררו כלל בחשש איסור זה כנ"ל.

ומבואר מדברי השבו"י דס"ל שטעם איסור בישול בב"ח הוא משום שקי"ל טעם כעיקר והאיסור הוא משום שע"י הבישול של בב"ח עובר הטעם מזה לזה. ונלענ"ד דמקור דברי השבו"י ממה דאיתא בגמ' חולין (קח א) "אמר אביי טעמו ולא ממשו בעלמא דאו' דאי ס"ד דרבנן מבב"ח מ"ט לא גמרינן דחדוש הוא אי חדוש הוא אע"ג דליכא נ"ט נמי אמר ליה רבא דרך בשול אסרה תורה" ופירש שם רש"י "אמר ליה רבא - לעולם אימא לך חידוש הוא ודקאמרת אע"ג דליכא טעמא ליתסר דהא ליכא למגמריה מזרוע בשלה על כרחך בגופיה גלי קרא דבעינן טעמא מדלא אסרתו תורה אלא דרך בשול שאסר הבשר להתבשל בחלב ואין לך כגון זו שלא יתן טעם". [ואמנם אין להקשות מסוגיית זו על ר' גרשום (הנ"ל שס"ל שאין בישול א"ב בבב"ח), דיל' דר' גרשום ס"ל שהעיקר כמ"ד שטעם כעיקר דאו' ומש"כ בגמ' "דרך בישול אסרה תורה" הוא דחוייא בעלמא כמש"כ התוס' (ד"ה אמר) בסוגיין ולא קיי"ל כן לדינא. אמנם לדעת רש"י דס"ל שטעם כעיקר בשאר איסורים דרבנן ורק בבב"ח הוי דאו' ממילא יש לבאר הסוגייתא כפשוטא ושכן נפסק לדינא וממילא יש ראייה מסוגייתא זו לנ"ד].

וממש"כ השבו"י "אף למאן דס"ל לענין איסור שבת אין בישול אחר בישול משום כיון דכבר נתבשל תו א"צ בישול ולא הוי מלאכה כלל" מבואר החילוק בין בב"ח לשבת דבשבת מהות האיסור היא צורך המאכל בבישול (ע"מ להכשירו לאכילה או לשפרו לשם אכילה וכד') ואילו בבב"ח האיסור הוא משום נתינת הטעם.

ועל טענת הגר"י מילר שאין זה דרך בישול כיון שתו"כ הבישול קלה המתבשל משיב השבו"י שתהליך הבישול מתרחש קצת קודם לכילוי וממילא הוא מתחייב קודם הכילוי. [בעניין בישול של כילוי אם חייב עליו עי' מש"כ בס"ד בקובץ בעלי אספות קיץ תש"ע עמ' 60].

סי' לח שהאריך בפלפולא עם הגאון מהר"ר גרשון במעשה שבשלו חמאה בקדרה של בשר בן יומו ונאסרה, אם מותר לנר חנוכה דאסור בהנאה, וכל שו"ט שלהן הוא אם מצוות ליהנות ניתנו. ואני תמה שלא העירו בטעם זה דהא בב"ח אסור בבישול, וא"ל דשאני הכא שכבר נתבשל דהא קי"ל לעיל סי' שיח בדין שבת דיש בישול אחר בישול". ומוכח מדברי האליה זוטא דס"ל בפירוש שיש בישול אחר בישול בבב"ח. [קודם שנעיר על עצם קביעת האליה זוטא שיש בישול אחר בישול בב"ח נלענ"ד להעיר על מה שכתב ללמוד משבת דבשבת קי"ל שיש בישול אחר בישול כדאיתא בסי' שיח. ולכאורה צ"ע שהרי בשבת קי"ל (סי' שיח סע' ד) שביבש אין בישול א"ב ואילו בלח נחלקו הראשונים ודעת השו"ע כמחמירים ודעת הרמ"א לעיקר הדין כדעת המקילים (כן ביארו רוב הפוסקים בדברי הרמ"א אך האג"ט ועוד כמה מהפוסקים ס"ל שגם הרמ"א חושש למ"ד שיש בישול א"ב בלח ואכמ"ל). והרי בנ"ד החמאה היא קרושה ולדעת רוב הפוסקים (עי' מג"א סי' שיח ס"ק מ, שו"ת נפמ"א ח"א סי' פד, רע"א סי' רנג ס"ק י, משנ"ב סי' שיח ס"ק ק ועוד פוסקים רבים) דבר קרוש דנים אותו כשעת תחילת חימומו וממילא חשיב יבש לענין בישול א"ב בשבת אפילו שמחמת הבישול יהפוך ללח, וממילא כיון שהוא יבש הרי לכו"ע אין בו בישול א"ב בשבת ולא זכיתי להבין מה רצה ללמוד האליה זוטא מדין שבת לדין בב"ח.

וכדברינו אלה יש להעיר גם על דברי שו"ת קול אליהו (שם) שבדין בישול א"ב בב"ח כתב "דהא קי"ל לענין שבת דאפילו למ"ד דאין בישול א"ב כל שיש בו רוטב שייך בו בישול כמבואר בסי' שיח" ולא זכיתי להבין ד"ק שהרי לכאורה הדברים הפוכים שהדבר מוסכם הוא שאין בשבת בישול א"ב ביבש ומה שנחלקו הוא אם יש בישול א"ב בלח וצ"ע.

ונלענ"ד שמוכרחים לבאר שאליה זוטא ס"ל כדעת הלבוש (סי' שיח סע' טז), העולת שבת (סי' שיח ס"ק מ"ד) ומהר"ם שיק (או"ח סי' קלב ס"ק ג) שדנים את התבשיל ע"ש סופו וכל שבסוף החימום יהיה לח חשיב בישול א"ב בלח (אמנם אף לפי הסבר זה עדיין לא יצאנו מידי מחלוקת הראשונים אם יש בישול א"ב בלח). וברין רחמנא דסייען למצוא שכעין זה ביאר בשו"ת מנח"י (ח"ה סי' נח ד"ה והנה אם) בדברי האליה זוטא. וע"ע מה שהעיר בנ"ד בקצרה בפרמ"ג (יו"ד סי' פז הבאנו דבריו לקמן).

והנה בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' לח) בדברי השואל כתב הגר"י מילר זצ"ל (תלמיד השבו"י) לדחות את קושיית האליה זוטא ז"ל "ויש לי הרהור על מ"ש גיסו הרב המופלא בס' אליהו זוטא בהל' חנוכה שהשיג על הגאון שער אפרים והגאון מהר"ג ממיץ זצ"ל בנר חנוכה אי שרי להדליק מנרות שנעשו מחמאה שבשלו בקדרה של בשר שלא התעוררו דהוי בישול בב"ח דלדעתי אין זה דרך בישול אחר בישול דאסרה תורה בב"ח אף דלענין שבת יש בישול א"ב, ולא מקרי מבשל מה שנתחמם בראש פתילה ואותו פעם כשמבשל ממש קלי אסורא וביעורו מן העולם ולא מקרי דרך בשול שאסרו התורה בב"ח אלא א"כ שיכול לאכול ע"י בשול כזה כדאיתא במס' חולין דף קח והוא נגד חוש שהפתילה יבשל אותו ויהא ראוי לאכול ע"י בישול כזו עכ"ל".

ומבואר מדברי הגר"י מילר שבישול שא"א לממשו לכדי אכילה לא מיקרי בישול ואינו בכלל האיסור שאסרה תורה, וכיון שע"י בישול הנר כלה מן העולם אין כאן איסור בישול בב"ח, אמנם מבואר עוד מדבריו שעל עצם איסור בישול א"ב בבב"ח לא חולק הגר"י מילר ומסכים בזה לדברי האליה זוטא.

והשבות יעקב השיב בזה לגר"י מילר "תשובה מה שיש לו הרהור כדבור דבורא דאית ביה מעשה לסתור דברי גיסי הרב נר"ו בספרו א"ז בנרות חנוכה ולשואל כענין צריכן להשיב כהלכה והאריכות

אפרים ובא"ר. והנה בשבת קי"ל אין בישול א"ב, ובב"ח כתבתי בפריי דיש בישול א"ב בין בלח וביבש (ובשבת בלח צונן י"א דיש בישול א"ב עי' סי' שיח שם), היינו בכל אחד לבדו ולערבם יחד בנ"ט ע"י הבישול, משא"כ כשכבר מבושלים ומעורבים יחד בנותן טעם ונצטנן, י"ל דתו אין עובר בבישולו אח"כ ביבש, כי האי דחמאה בחלב או בקדירה בת יומה...".

ומבואר מדברי הפרמ"ג דכל מה דאמרינן דיש בישול א"ב בבב"ח היינו דווקא כשבבישול השני נוצר מעבר הטעמים בין הבשר לחלב (והיינו שבבישול הראשון נתבשלו כל אחד לבדו), אך אם מעבר הטעמים נוצר כבר בבישול הראשון ממילא אין איסור בבישול השני. ולפי"ז יובן מדוע אין איסור בהדלקת הנר של חמאה שהרי הוא כבר נתבשל קודם לכן בקדרת בשר בזמן הכנתו. [ולכאורה דברי הפרמ"ג מוכרחים שהרי אם אמרנו שטעם איסור בב"ח הוא משום נתינת הטעם (וכמש"כ השבו"י הנ"ל ע"פ הגמ' חולין הנ"ל), ממילא צ"ל שאם נתינת הטעם היתה כבר בבישול הראשון אין איסור בבישול השני. וא"כ יקשה מדוע השבו"י אוסר הדלקת הנר הנ"ל (שהרי השבו"י הוא זה שאמר שהאיסור משום נ"ט). וראיתי שבדברינו אלה זכינו לכוון לדברי המשמרת שלום על הפרמ"ג (שפ"ד סי' פז ס"ק ב סוד"ה "בא"ד ה' בהעתקה שלישיית"). ויש לתרץ בדוחק דס"ל לשבו"י שגם בבישול שני יש נתינת טעם אע"פ שכבר ניתן טעם בבישול ראשון.

ואין להקשות על הפרמ"ג מדברי שו"ת התשב"ץ הנ"ל שהרי בתשב"ץ כתוב שהחמאה נתבשלה מתחילה לבדה ולא כבב"ח וממילא כשמבשלה כעת עם הבב"ח הוי נ"ט של בשר פעם ראשונה בחמאה ולכן גם הפרמ"ג יודה לאיסור (למרות שהבשר כן נתבשל קודם לכן בחלב). והנה דברי הפרמ"ג לכאורה תמוהים שהרי הם כסותרים זה את זה האם יש בישול א"ב בבב"ח אחר שכבר נתבשלו הבב"ח, ומצאתי שכבר תמה בזה במשמרת שלום על הפרמ"ג (שם).

ודברי ההגהות או"ה הובאו גם בהגהות רע"א (סי' פז ס"ק א) ואחר שהזכיר לדבריו כתב רע"א "משמע דאם נתבשלה בחלב מותר לחזור ולבשלה". וכן הובאו דברי ההגות או"ה בבית יהודה (לנדא סי' פז דף יח ע"א ד"ה ונלענ"ד דהסברא) וכתב שם בפירושו לחלק בין נתבשלו יחד קודם לכן לבין שנתבשלו כל אחד בפני עצמו. וכן בערך השלחן (טייב סי' פז ס"ק יג) מסיק כחילוק הנ"ל שכל שנתבשלו הבב"ח באיסור קודם לכן שוב אין בו איסור בישול. וכדברי רבנו עזריה והפרמ"ג שאין בישול א"ב אם נתבשלו יחד קודם לכן סובר גם החת"ס (הביאו בשו"ת הר צבי המובא לקמן). ומאידך עי' בספר אבני צדק (בסיס סי' פז ס"ק ד) שכתב שאין בישול אחר בישול בבב"ח ולא חילק שם כלל בין שנתבשלו הבב"ח יחד קודם לכן ובין מקרה שכל אחד מתבשל כעת בתחילה ומתחדש האיסור בבישול השני.

שיטה נוספת מצאנו לכו"פ (סי' פז פלתי סוף ס"ק יב) שהביא מש"כ הש"ך (ס"ק יח) שהחשש בחיתוי תחת כלים של גוי הוא רק חומרא בעלמא, והכו"פ נתקשה מדוע הש"ך כתב שהוא רק חומרא בעלמא, וכתב הכו"פ שא"א לומר שהוא משום שאין בישול א"ב בבב"ח שהרי בגמ' חולין (קד ב) איתא דאין בשר וגבינה עולים על שלחן אחד שמא יעלה באלפס רותח והוי איסור תורה, והרי זה ודאי שלא יעלה על השולחן לצורך אכילה אלא דבר מבושל כבר ואעפ"כ חששו שמא יבשלם באלפס רותח וא"כ מוכח שיש בישול א"ב בבב"ח. [עי' בהגהות הגרמ"צ מבראד על הכו"פ שדחה לראיית הכו"פ מהגמ' בחולין "דיש לחוש דילמא יעלה באלפס רותח וישים בו גבינה חי ואז יתבשל הגבינה תוך האלפס ואסור, ואינו דומה לטעם בכלי דהוי בישול א"ב זה פשוט". ועיי"ש בהגה מנכד הכו"פ שכתב ליישב שדעת הכו"פ שאם אין בישול א"ב אזי די במה שנתבשל הבשר מעיקרא כדי שלא יהיה איסור בבישול]. ולכן מבאר הכו"פ בטעם הדבר שכתב הש"ך שהוא רק

וא"כ מתבאר שעצם איסור בישול אחר בישול בבב"ח מוסכם על הא"ז, שבו"י והגר"י מילר, ולא נחלקו אלא כשהבב"ח מתכלה מחמת הבישול.

ולעיל הבאנו מדברי שו"ת קול אליהו שכתב ג"כ להוכיח שיש בישול א"ב בבב"ח. וכדבר הזה שיש בישול א"ב בבב"ח כתבו גם היד אפרים (קיצור הל' בב"ח סי' פז סע' ג) והמהר"ם בנעט (שו"ת פרשת מרדכי חו"מ סו"ס יב) וכתבו שאין לחלק בין שנתבשל בבישול ראשון כל אחד לבדו ובין שנתבשלו בבישול ראשון יחד.

וכדבריהם מבואר גם בפרמ"ג (יו"ד סי' פז שפ"ד ס"ק ב) ז"ל "כתב בשו"ת שער אפרים סי' לח חמאה שבשלו בקדירת בשר בן יומו העלה לנר חנוכה שרי דמצות דרבנן נמי לאו ליהנות ניתנו ושרי הא נרות של חול אסור ונקברין לא ישרפו לא שייך בנר חנוכה דלא נשאר אפר עכ"ל וזה היפך מה שכתבנו בט"ז בשם מנח"י בסולת בלולה בטיגון אין לאיסור בהנאה ועי' שבת פתילות ושמינים שאין מדליקין בשבת אין מדליקין בחנוכה דמותר להשתמש לאורה והוקשה להם לתוס' דלמא הטעם כבתה זקוק כו' אין להקשות והאיכא איסורי הנאה י"ל דאמתני' קאי שאמרו חז"ל ושם לא הוזכר איסורי הנאה. עתה בהעתקה שלישיית ראיתי באליה זוטא או"ח תרעג אות ב תמה עליהם דלהדליק נר חנוכה אסור דעובר על בישולו יע"ש דיש בישול א"ב כמבואר בסי' שיח הנה מש"כ כמבואר בשי"ח לענ"ד אף יבש או רותח לח דלא שייך בישול א"ב בשבת אפילו הכי בבב"ח בישול הוה ובמקום אחר כתבנו. ולהליץ בעד שער אפרים יש ליישב קצת טיגון לאו בישול הוא ואסור בהנאה מדרבנן כיש"ש יע"ש".

ומבואר בדברי הפרמ"ג דס"ל שיש בישול א"ב בבב"ח, ואפילו היכן שאין בישול א"ב בשבת (כגון ביבש או לח רותח), ומה שיש להליץ עבור השער אפרים הוא רק בגדר טיגון שי"ל שלעניין בב"ח לא חשיב בישול מדאו' (וכנ"ל פ"א סע' יב אמנם עי' במחב"ר סי' פז סוף ס"ק יז שהקשה על תירוצו זה של הפרמ"ג). [יש להעיר במש"כ הפרמ"ג שהשער אפרים התיר למעשה, דעי' מחב"ר (שם ד"ה ואנכי חזון) ובפת"ש (סי' פז ס"ק ד) שהקשו על הפרמ"ג שהרי מסקנת השער אפרים בזה לאיסור וע"ע מגד שמים וליקוטי שושנים על הפרמ"ג].

איברא דמצאנו לרבנו עזריה ב"ר שמעון (בהגהותיו לאו"ה הארוך כלל ל סע' ד ד"ה נשארה לבדה) שדן לגבי חתיכת בשר שנכבשה בחלב וכתב בזה "ומיהו אם זכר מקמיה דבשיל ליה אסור לבשלו דע"כ הוי רק איסור כבוש דרבנן ועתה עובר על אסורה בישול דאו". ובפרמ"ג (משב"ז סי' קה ס"ק ב) כתב בביאור דברי הגהות או"ה "עוד למדתי ממ"ש בהגהות שבסוף הספר דאסור לבשל חתיכה כבושה מעל"ע בחלב דמעיקרא כבוש ועתה איסור תורה משמע חתיכה שבישלה בחלב כבר מותר לחזור ולבשלה מיהו בשר מבושל וחלב מבושל אסור לבשלן אח"כ יחד דיש בישול אחר בישול ול"ד לשבת ואסור נמי בהנאה וכדבריו נראה בהלכות בשר בחלב אלא דכאן שהחתיכה בלועה מחלב אין איסור אלא במעיקרא כבוש והשתא בישול וגם זה צ"ע". ומתבאר מדברי ההגהות או"ה ומביאור הפרמ"ג לדבריו, בדומה למה שראינו בר' גרשום שאין איסור בישול אחר בישול בבב"ח, ודווקא בכה"ג שנתבשלו זה עם זה קודם לכן, אך אם כל אחד נתבשל לבדו קודם לכן וכעת מבשלם לראשונה זה עם זה יש בזה איסור בישול בב"ח. ובשו"ת הר צבי (המובא לקמן) כתב ע"פ דברי הפרמ"ג הנ"ל שדעת הפרמ"ג שכל שנתבשל הבב"ח יחד קודם לכן מותר לחזור ולבשלו.

וכן מצאנו שבהל' חנוכה כתב הפרמ"ג (או"ח סי' תרעג א"א ס"ק א) דברים דומים וז"ל "ובמקום שמשמין חמאה בחלב ועושין נרות שרי להדליק נר חנוכה, דלאו להנות נתנו, עי' שו"ת שער

יז. בישול בשר בחלב לצרכים מדעיים או רפואיים – אסור ליהודי לבשל בשר בחלב לצרכים מדעיים או רפואיים, ולומר לגוי לבשלו יש להקל כשעושה זאת לצרכים רפואיים, ויש המתירים במקרים מסויימים אף ליהודי לבשלו לצרכים מדעיים או רפואיים (עיין בהערה למטה) י"י.

חשו דאין זה דרך בישול ע"ש ס"ק י"ג וסיים על זה בשפתי דעת ס"ק י"ח אבל בשר בקדרה ב"י מחלב הוי דרך בישול".

וע"ע בערך השלחן (שם), בית יהודה (לנדא סי' פז דף יח ע"א) וש"ת מנח"י (ח"ה סי' נח ד"ה והנה אם) במש"כ בביאור דברי הכו"פ.

שיטה נוספת היא שיטת הגרע"ק בתשובה שכתב (השמטות למה"ק סי' פד וע"ע הגהות רע"א סי' פז ס"ק יט) "ובזה מיושב קושיית הא"ר על דברי תשובת שער אפרים דמתיר להדליק נר חנוכה בחמאה שנתבשלה בקדירת בשר ב"י וליכא ס' דמצות לאו להנות ניתנו הא מ"מ במה שמסיק עובר על מבשל בב"ח עיי"ש ולפי דברינו ניחא דלגבי הך בישול כיון דהבשר הבלוע בחמאה הוא טעם שני אינו עושה בב"ח אלא דהחמאה אסור בהנאה דנעשית בב"ח כשבלעה טעם בשר אבל אחר הבלוע אין הבלוע שבתוכה עושה אותה מחדש בב"ח וליכא שום מבשל בב"ח והחמאה לענין זה כמו ירק שבלעה מקדירת בשר דמותר לבשל בחלב". [ועיי"ש שרצה לתלות זאת במחלוקת השו"ע ורמ"א אמרינן נ"ט בר נ"ט גם בבישול או רק בהעלה, אך כתב שם שבדיעבד או לצורך מצווה יש להתיר].

ומבואר מדבריו שטעם הדבר שאין איסור בישול בב"ח בטעם הבלוע אינו משום שאינו דרך בישול (כמו שביאר הפרמ"ג בדעת הכו"פ) אלא משום דהוי טעם שני ובטעם שני אין איסור בישול (כמו בנ"ט בר נ"ט). ולכאורה צ"ל לפי דבריו שאם הטעם היה בא מטעם ראשון היה בזה איסור בישול אפילו בבישול שני. וע"ע בשו"ת מהר"ץ חיות (ח"א סי' סד) שכתב דברים דומים לדברי הגרע"ק (אף שלענ"ד יש לחלק קצת בין דבריהם).

ואמנם בחלב בעין מוכח דס"ל לרע"א שיש בישול א"ב דהנה בשו"ע (סי' צב סוף סע' ב) בדין טיפת חלב שנפלה על החתיכה כתב השו"ע "וכן אם נפל לתוך המרק או לחתיכות, ולא נודע לאיזו חתיכה נפל נוער את הקדירה כולה עד שישוּב ויתערב הכל, אם יש בקדירה כולה טעם חלב אסורה ואם לאו מותרת. ואם לא נמצא גוי שיטעום ונסמך עליו, משערים בשישים". ובהגהות רע"א (ס"ק י) הקשה על דברי השו"ע "יש לעיין אמאי שרי לעשות כן הא אם לא ינער ישאר הטפה באותה חתיכה וע"י ניעור מעייל הטפה בחתיכות האחרות והוי מבשל בב"ח ועכ"פ בליכא ס' אלא דיטעום קפילא דלמא באמת יהי טעם בכולה ועבר על בישול בב"ח וצ"ע". [ועיי' בשו"ת אגר"מ (י"ד א סי' לט) מה שתירץ בקושיית הגרע"א].

אמנם מאידך מצאנו לרע"א (סי' פז סוף ס"ק א) שהביא לדברי הגהת או"ה הנ"ל וכתב ע"פ דברי ההגה "משמע דאם נתבשלה בחלב מותר לחזור ולבשלה". וכן בשו"ת הר צבי (המובא לקמן) כתב שלדעת רע"א כל שנתבשל הבב"ח יחד קודם לכן מותר לחזור ולבשלו.

יח) בעבר נשאלתי אם מותר לבשל בשר בחלב לצרכים מדעיים או רפואיים, וזה אשר השבת. ביסוד הדברים יש לברר שני בירורים במציאות השאלה, הראשון האם מדובר בערבוב ראשוני של בשר בחלב בבישול במעבדה, או שמדובר בבישול חוזר של תערובת בשר בחלב קיימת. וכמו"כ יש לברר אם מדובר בבישול לשם אכילה או שמדובר בבישול שלא יבוא לידי אכילה.

והנה בעבר דנו הפוסקים לגבי סוגים שונים של שוקולד, האם מותר לבשלו במעבדה ע"מ לבדוק

חומרא בעלמא "יותר נראה דבב"ח בלוע שהוא רק טעמא בעלמא, בזה לא שייך בישול...". והפרמ"ג (סי' פז שפ"ד ס"ק יח) דן ג"כ בדין הנ"ל שי"א לחשוש שלא לחתות תחת קדרה של גויה לפי שמבשלים בה פעמים בשר ופעמים חלב, וכתב על כך הפרמ"ג "...עי' כו"פ אות יג ולדינא בב"ח יש בישול א"ב ומ"מ הבלוע שבתוך הקדירה מבשר וחלב יחד שיפלוט לחוץ ויתבשל לא חשו דזה לא הוה דרך בישול אבל בשר בקדירה בת יומה מחלב ודאי הוה דרך בישול". [במש"כ הפרמ"ג שאינו דרך בישול בכה"ג עי' בליקוטי מגדים (ס"ק מד) שהקשו על זה מרוב הפוסקים (וגם מדברי הפרמ"ג עצמו במקומות אחרים) שכן חשיב בישול בב"ח בכה"ג].

ונלענ"ד שאפשר לבאר דברים אלה של הפרמ"ג לפי כל אחד משני ההסברים שהבאנו בשמו לעיל. אפשר לבאר לפי דברי הפרמ"ג בה"ל בב"ח (שפד"ע ס"ק ב הנ"ל) דס"ל לפרמ"ג שכל שאינו כדרך בישול לא נאסר, וממילא כאן התיר משום שפליטת שני הטעמים לא הוי דרך בישול, ואילו השער אפרים התיר משום דטיגון לא הוי דרך בישול. אמנם אפשר גם לבאר לפי דברי הפרמ"ג בה"ל חנוכה (הנ"ל) שכל שבבישול הראשון כבר נתערבו הטעמים אין איסור בבישול השני, אלא שכיון שבנדון קדרת הגויה לא נתבשלו הבב"ח קודם לכן ממילא נצרך לטעם דאינו דרך בישול ע"מ להתירו. [ויש להעיר דלכאורה מלשון הרמ"א שכתב "פעמים חלב פעמים בשר" משמע שהחשש הוא משום הבב"ח שנבלע בו קודם לכן והרי בב"ח זה כבר נתבשל קודם לכן (וממילא ביאורנו שמיירי שכעת מתבשל לראשונה לא מסתדר עם המקרה הנ"ל). ואע"פ שמלשון המרדכי שהביא הש"ך (סי' פז ס"ק יח) משמע שכעת מבשל את הבשר לראשונה, הרי הש"ך סיים בזה "מיהו בשר לאו דוקא, אלא ה"ה שאר דברים, דזיל בתר טעמא. מיהו אין בזה אלא חומרא בעלמא, ואין העולם נזהרין בזה" והרי כאן מיירי שאינו מבשל כעת בשר או חלב אלא שאר דברים בבב"ח שבלוע בקדירה ובזה אמר הפרמ"ג שההיתר משום שלא הוי דרך בישול (ולא אמר שהוא משום שאין בכה"ג בישול א"ב בבב"ח). וממילא יותר משמע כמו הביאור הראשון שכתבנו למעלה לדברי הפרמ"ג. וכ"נ ממה שדברי הפרמ"ג קאי על דברי הכו"פ הנ"ל והרי הכו"פ כתב בפירושו דבריו ע"פ זה שאין בישול א"ב בבב"ח וממילא משמע שלפי שיטה זו כתב הפרמ"ג את דבריו].

והנה מדברי הפרמ"ג משמע שהבין שטעמו של הכו"פ הוא משום שבישול טעם הבלוע לא הוי דרך בישול, ודיוק הדברים שדווקא כשגם הבשר וגם החלב הם טעם הבלוע אין איסור בישול בב"ח אך אם אחד מהם בעין יש בישול א"ב כשמתבשל עם הטעם הבלוע.

ואמנם מדברי הברכ"י נראה שהבין אחרת בדברי הכו"פ דז"ל הברכ"י (או"ח סי' תרעג ס"ק א ובעין זה כתב במחב"ר כאן ס"ק יז ד"ה ואני בעניי) "חמאה שנתבשלה בקדרה של בשר בת יומא ולא היה שישים ונאסרה, צידד הרב שער אפרים סי' לח דשרי להדליק בחמאה לנו חנוכה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ותמה ה' א"ר דבב"ח אסור בבישול, ואף שכבר נתבשל הא ק"ל סי' שיח דיש בישול א"ב. עכ"ד. ואפשר להליץ בעד הרב שער אפרים דס"ל דגם למאן דאסר בישול אחר בישול, הני מילי כי איתיה בעיניה, אבל הכא דליכא אלא טעם בשר, והוא בישול אחר בישול, שרי. וכן ראיתי להרב כו"פ סי' פז, שהעלה דבלוע שנתבשל כבר אין בו משום בישול, וכולי האי לא אמרינן... ואף דכתב שם מש"ך ואחרונים להחמיר גם בזה, הוא דרך חומרא ואינו מן הדין...".

ומשמע מהברכ"י שהבין שאין איסור בישול אליבא דהכו"פ גם כשרק אחד מהמרכיבים (בשר או חלב) הוא טעם הבלוע (ודלא כהפרמ"ג שביאר שהדבר אמור דווקא כששניהם טעם הבלוע). [ואמנם אפשר שיש לדחות שהרי מצאנו לחיד"א שכתב במפורש כהפרמ"ג ז"ל (סי' פז ס"ק כב) "והרב פלתי כתב דהגם דיש בישול א"ב מ"מ הבלוע בתוך הקדרה מבב"ח שיפלוט ויתבשל לא

אם מעורב בהם בשר (כגון שומן מן החי וכד') וזאת במטרה להציל את הציבור מאיסור אכילת בשר בחלב. בשו"ת דובב מישרים (ח"א ס"ס ל) צידד להקל בזה וזאת ע"פ מש"כ הכסף משנה שאיסור בישול בב"ח שאסרה תורה הוא בשביל שלא יבוא לאכול, וממילא כאן שכל הבישול הוא ע"מ שלא יעבור על אכילת בב"ח יש להתיר. ועי' בחידושי חת"ס (מהד"ק חולין קח ב ד"ה גופא) שהביא ראייה מהגמ' שם לכך שעיקר איסור בישול הוא דווקא כשעושה לשם אכילה (ויש להעיר בזה מדברי החת"ס עצמו בתשובה או"ח סי' צב לגבי בישול בדבר ההולך לאיבוד ועי' מש"כ בזה בס"ד בקובץ בעלי אספות קיץ תש"ע עמ' 60 ואכמ"ל), וע"ע בדרכ"ת (סי' פז ס"ק יא) בשם הישרי לב ובשו"ת צי"א (חי"ז סי' לג ס"ק ב) שנקטו כדברי הכס"מ (לפחות כצירוף להתיר). אמנם בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' עט) חלק על הדובב מישרים והקשה על יסוד זה שכתב הכס"מ ועל מה שלמד ממנו הדובב מישרים להתיר את הבישול במעבדה. וההר צבי כתב שכל מה שיש לדון להתיר הוא מצד מה שמדובר בבשר בחלב שכבר נתבשלו פעם אחת וכעת הוא בא לבשול פעם שנייה שבזה נחלקו הפוסקים אם יש איסור בישול בבישול אחר בישול (בישול שני) או לא. וע"ע מש"כ בזה הגר"א וייס שליט"א בשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מג) שם כתב לדחות לראיית החת"ס וכן דן בדברי הכס"מ והדובב מישרים, וגם הוא כמו ההר צבי סובר שאין להשתמש בסברת הכס"מ ע"מ להתיר בישול שאינו לשם אכילה.

ובנידון הדיון שהעלה ההר צבי מצד בישול אחר בישול (בישול שני) הנה לעיל (ס"ק יז) הבאנו את מחלוקת הראשונים בדין זה וכמש"כ לעיל למעשה מצאנו בזה מספר שיטות בין הפוסקים, דעת האליה זוטא, שבות יעקב, שו"ת קול אליהו, יד אפרים והמהר"ם בנעט שיש בישול אחר בישול בבשר בחלב (ואפילו אם נתבשלו יחד בבישול הראשוני).

לעומת זאת מצאנו לרבנו עזריה ב"ר שמעון שדעתו היא שכל שנתבשלו הבשר והחלב יחד קודם לכן אין איסור בבישולם פעם שנייה. ובפרי מגדים הביא לדברי ר' עזריה ומשמע שסובר כמותו. וכן דעת הבית יהודה לנדה והחת"ס.

אחר רואינו כל זאת נחזור לנידון שאלתנו, ונאמר שבכל נידון יש לבחון תחילה שני דברים. דהנה בראשונה יש לבחון האם כעת מערבים ומבשלים במעבדה לראשונה את הבשר והחלב או שהם כבר מעורבים באיסור קודם לכן. ושאלה שנייה היא האם ברור הדבר שלא יבוא לאכול את התרכובת שנוצרת כעת במעבדה (וכגון שמערבים בה חומרים רעילים או מרים וכד').

ויש לומר בנ"ד שאפילו אם מבשל לצורך רפואי אין בכך כדי להתיר שהרי גם א"ת שהכנת התרופה נחשבת כעיסוק ברפואה (למרות שאין חולה ספציפי לפנינו, ועי' לקמן מה שהערנו בזה) עדיין אין בכך להתיר איסור תורה, עי' שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' קנה סע' ג), והרי כאן מדובר באיסור תורה (שהרי עצם בישול בשר בחלב הוא איסור תורה), ועי' בתוספתא (פ"ח ה"א) "בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור ברפואה ובהנאה ר' שמעון מתיר בהנאה" ובצפנת פענח (מאכ"א פ"ט סוף ה"א) הציע שני פירושים לדברי התוספתא ואחד מהם הוא שהתוספתא משמיע לנו שגם לצורך רפואה אסור לבשל בב"ח. (ומה שיש לדון במקרה שמכין תרופה לצורך הצלה מפיקוח נפש עי' מש"כ בזה לקמן).

ולכן נלענ"ד שאם רק אחד הטעמים עומד לצד ההיתר (וכגון שזהו בישול ראשוני אך מאידך מעורבים בו חומרים מרים, או לחלופין שזהו בישול שני אך אין מעורבים בתערובת חומרים מרים או רעילים) יש לאסור ליהודי לבשלה, ויש להקל רק בתנאי שגוי יהיה זה שמבשל. אמנם אם מצטרפים שני הטעמים כאחד, דהיינו שגם מדובר בבישול שני וגם מדובר בתערובת שאין

אפשרות שיבוא לאוכלה נלענ"ד שבצירוף שני הטעמים יחד יש להקל ולהתיר גם ליהודי לבשלה. ואמנם לכאורה היה לנו לומר שישנה מציאות שנתיר לבשל אפילו בלי טעמי ההיתר הנ"ל והיא כשהבישול נעשה במעבדה לצורך יצירת תרופות המסייעות בהצלת חיי אדם, שהרי חוץ מג' עבירות חמורות כל שאר האיסורים נדחים במקום פיקוח נפש, והוא לכאורה היתר פשוט ועי' בהגהות אמרי ברוך (על הש"ך סי' פז ס"ק ז), שו"ת ערוגת הבשם (יו"ד סוף סי' פד) ושו"ת משנ"ה (ח"י סי' צה). אלא שגם בזה יש לדון ע"פ מה שהאריכו הפוסקים אם האיסורים "הותרו" או "נדחו" כשיש פיקוח נפש (עי' מאמר מקיף בנושא שנכתב ע"י ידי"נ הרב ינון קליין שליט"א ופורסם בקובץ 'בעלי אספות' קיץ תשע"א עמ' 101) וממילא אם נאמר שהאיסורים רק "נדחו" מחמת הפיקוח נפש ולא הותרו, אזי גם בנידון דידן אם יש אפשרות יש לדאוג שהבישול יעשה ע"י גוי (ורק כשאין אפשרות יש להתיר ע"י יהודי).

והנה כתב הרמ"א (יו"ד סי' קנה סע' ג) "ואין מתירין שום דבר איסור לחולה, אם יוכל לעשות הרפואה בהיתר כמו באיסור אע"פ שצריך לשהות קצת קודם שימצא ההיתר, מאחר שאין סכנה בדבר". וכתב בביאור הגר"א (ס"ק כד) בביאור דברי הרמ"א "דקי"ל דשבת דחוויה היא אצל פיקוח נפש ולא הותרה... וז"ש מאחר שאין סכנה בדבר ר"ל בהשהאה אע"ג שהוא חולה שיש בו סכנה וה"ה בכל איסור...". ונלמד מדבריו שהרמ"א דיבר בחולה שיש בו סכנה ואעפ"כ אין בכך בכדי להתיר בו את כל האיסורים, שכיון שאנו סוברים שפקו"נ דוחה את האיסורים ולא 'מתיר' את האיסורים ממילא כל שבעצם השהייה אין סכנה אין להתיר את האיסור. [ואמת שעצם דברי הרמ"א אינם מוסכמים לכו"ע, שהרמ"א לשיטתו בהל' שבת (סי' שכח סע' יב) שכתב שכל שאפשר לעשות ע"י גוי או שינוי ללא עיכוב יעשה ע"י גוי אפי' אם מדובר בחולי שיש בו סכנה, אמנם עיי"ש בט"ז ובמשנ"ב (ס"ק לז) שיש חולקים וסוברים שיעשה דווקא ע"י יהודי ולא ע"י גוי וע"ע בשע"ת (או"ח סי' תסה ס"ק ב) ואכמ"ל. אמנם נלענ"ד שבנ"ד הוא חמור יותר כיון שאינו עוסק ממש בגוף ההצלה מסכנה אלא בהכנת רפואה עתידית לחולי שאיננו לפנינו ובה נראה דהוא חמור יותר ואין להקל נגד הרמ"א והגר"א].

ממילא נלענ"ד ללמוד לנ"ד שאם אפשר בלא קושי למצוא גוי שיעשה את הבישול אין להתיר ליהודי לבשל אפילו בתרופה שהיא לצורך הצלת נפשות (אא"כ נתקיימו שני התנאים של בישול שני ושאינו לשם אכילה), אמנם אם יש קושי למצוא גוי יש להתיר ליהודי לבשל את התרופה שהיא לצורך פקו"נ (גם ללא התנאים הנ"ל).

והרה"ג יעקב אפשטיין שליט"א עוררני בזה שאפשר שיבשל בבשר טמאה או חלב טמאה או בשר עוף (שבכל אלו אין איסור בישול בב"ח מדאו' ולחלק מהפוסקים גם לא מדרבנן), ואף שדבריו נכונים מצד הדיון, אך מסתבר שבחלק מהצרכים המדעיים או הרפואיים אין בכך פתרון כיון שמסתבר שצריך דווקא סוג מסוים של בשר וסוג מסוים של חלב.

ואחרי כותבי כל הנ"ל ראיתי שבדומה לשאלתם של הדובב מישרים וההר צבי נשאל גם בשו"ת יבי"א (ח"ז יו"ד סי' ה), ושם הוא נשאל לגבי בישול חמאה ע"מ לבדוק אם יש בה תערובת שומן מן החי) ושמתתי לראות שבחלק מדברינו זכינו לכוון לדברי הגרע"י זצ"ל שם, והוא זצ"ל נטה שם להקל ולהתיר את הבישול לצורך בירור אם יש בו תערובת בב"ח, ועיקר היתרו נסמך על שלושה טעמים, הטעם הראשון דעת הפוסקים שאין בישול אחר בישול בב"ח. הטעם השני שאפשר שהתהליך הוא טיגון ולא בישול (שהרי הוא דן שם לגבי חמאה, אמנם עיי"ש בסוף דבריו שהסיק להקל גם בשוקולד) ובטיגון יש לסמוך על מ"ד שאינו בישול מדאו' (כמו שהבאנו לעיל ס"ק יג).

יח. בשר וחלב שנתערבו שלא ע"י בישול, איסור אכילתם – אע"פ שאמרנו שאיסור תורה של בשר בחלב יש רק כאשר נתערבו הבשר והחלב ע"י בישול, מדרבנן איסור לאכול כל תערובת שהיא של בשר וחלב (ואפילו תערובת סתמית ללא כל מעבר טעמים מהבשר לחלב ומהחלב לבשר)^{יט}.

יט. איסור בשר בחלב כשהחלב או הבשר באו מבעל חיים טמא – איסור בשר בחלב שייך דווקא כשגם הבשר וגם החלב באו מבהמות טהורות, אך אם אחד מהם בא מבהמה טמאה, דעת רוב הפוסקים שאין כאן שום איסור בשר בחלב, אפילו לא מדרבנן (ורק איסור באיסור תורה מצד שבא מבהמה טמאה)^כ.

והטעם השלישי שיש כאן רק ספק בישול בב"ח ולא וודאי בישול. את עיקרי תשובתי הנ"ל שלחתי לגאון הרב דוב ליאור שליט"א וזה אשר השיב לי: "לכבוד הרב גיורא ברנר שליט"א בהמ"ד גבעת אסף. השלום והברכה וכוט"ס. קבלתי את תשובתך אודות בישול בב"ח במעבדה למטרת ייצור תרופות לחולים, כולל הצלת נפשות. יישר כוחך על השקלא וטריא בהם בירת את כל צדדי השאלה כגון בישול שאינו ראוי לאכילה בישול אחר בישול ובישול ע"י אינו יהודי.

ואעיר בזה כמה הערות קטנות: א. מה שכתבת שיש מקום להקל אם יערבו בבישול דברים מרים, נראה שבזה הבעיה לא תיפתר. כיון שהאיסור בבב"ח אינו איסור אכילה אלא בישול, ולכן פסק הרמב"ם (יסודי התורה פ"ה ה"ח) "משקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם אסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה לחיך הרי זה מותר ואפילו שלא במקום סכנה, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שהן אסורים אפילו שלא דרך הנאתן, לפיכך אין מתרפאין מהן אפילו שלא דרך הנאתן אלא במקום סכנה".

ב. קשה להקל אפילו אם הבב"ח כבר נתבשלו מטעם שאין בישול אחר בישול, כיון שעדיין מדי ספיקא לא נפקינן.

לכן נראה לענ"ד שיש לנקוט בהיתר הפשוט יותר והוא שהנכרי יבשל, ומותר אף לומר לו לעשות כן, דהנה הגמרא (ב"מ צ א) מסתפקת האם אמירה לנכרי באיסור לאו אסורה כמו בשבת, ויש הרבה ראשונים שפסקו לחומרה, אבל לצורך חולה שאין בו סכנה מותרת אמירה בשבת אפילו באיסור דאורייתא.

ומכיון שהמחקר במעבדה הוא למטרת סיוע לחולים, מותרת אמירה לנכרי אף ללא הסברא של פיקוח נפש. אולם אין להתיר ע"י ישראל מטעם פיקוח נפש, משום שהפיקוח אינו לפנינו ברגע זה אלא יבוא בעתיד. הדבר דומה למפעל המייצר פגזים לצורך מלחמה באויב, וכי נתיר למפעל זה לעבוד בשבת משום פיקוח נפש עתידי.

לסיכום נראה לענ"ד שהפתרון הוא לומר לנכרי לבשל את הבשר עם החלב, ואחר כך יוכלו היהודים להמשיך ביצירת התרופות. החותם לכבוד התורה ולומדיה, דוב ליאור".

(ט) בטור (סי' פז) כתב שכל מה שאסרנו בדרך בישול דווקא הוא רק לענין איסור דאו' אך מדרבנן אסורה כל אכילה של תערובת של בשר וחלב וכ"כ בב"י בשם הרשב"א (ת"ה הקצר ב"ג ש"ד) וכן פסק בשו"ע (סי' פז סע' א).

(כ) במשנה חולין (קיג א) "בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור לבשל ואסור בהנאה, בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה, בשר בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה מותר לבשל

כ. בישול בשר טריפה בחלב – בהמה טהורה שנמצאה טריפה, אסור מן התורה לבשל על חלב, ואם עבר ובשלם התבשיל אסור בהנאה^{כא}.

כא. בשר בחלב של גוי – גוי שבישל בשר בחלב השייכים לו, נחלקו הפוסקים בדין התבשיל, יש אומרים שמותר בהנאה ויש אומרים שאסור בהנאה^{כב}.

כב. בשר חיה ועוף בחלב – מן התורה אין איסור בשר בחלב בבשר חיה או עוף, ורק מדרבנן יש איסור באכילתם^{כג}, אך אין איסור לבשלם עם חלב או להנות מהם אחר שבושלו עם

ומותר בהנאה".

הטור כתב (סי' פז) "אבל בשר טהורה בחלב בהמה טמאה או בשר טמאה בחלב טהורה ובשר חיה ועוף אפי' בחלב טהורה אינו אלא מדרבנן ומותר בבישול ובהנאה" ומפשט לשונו משמע דאיכא איסור דרבנן דבב"ח בבשר בהמה טמאה או בחלב בהמה טמאה.

ובב"י הקשה על דבריו וכתב שלא מצאנו שגזרו חכמים איסור בב"ח בטמאה וכן לא שייך שיגזרו שהרי הוא כבר אסור מצד עצמו מדאו' שהרי הוא בשר או חלב טמא. וכן פסק בשו"ע שדווקא בחיה ועוף יש איסור דרבנן דבב"ח. ובפרישה (ס"ק ד) משום קושייתו של הב"י כתב בשם המהרש"ל לשנות את גירסת הטור כך שלא יהיה ישתמע שיש איסור דרבנן של בב"ח בבהמה טמאה.

אמנם בדרישה (ס"ק ב) כתב לתרץ שחכמים כן החילו איסור בב"ח על טמאה מדרבנן אפילו שאסורה בלא זה מדאו' מצד שהבהמה טמאה, ונפק"מ לשיטת ר' אפרים (וכן פסק השו"ע) שלא אומרים חנ"ן אלא בבב"ח אך לא בשאר איסורים. [אמנם מסוף דברי הדרישה משמע שמעדיף את מש"כ בפרישה ולא את התירוץ שבדרישה].

והב"ח כתב ג"כ כדרישה והוסיף נפק"מ אף לשיטת ר"ת (דפליג על ר' אפרים וס"ל דאומרים חנ"ן בכל האיסורים) כגון שנבלע בבשר טהורה מחלב טמאה והטהורה היא ראויה להתכבד דאמרינן דאפילו באלף לא בטל (שהרי אם לא היו מחילים איסור בב"ח עליהם הבשר לא היה אסור מחמת עצמו אלא רק כבלוע בו איסור ולא היה חתיכה הראויה להתכבד והיה בטל ככל האיסורים).

[ובט"ז (ס"ק ב) דחה לדברי הדרישה והב"ח וכתב שסברת ר' אפרים שאמרינן חנ"ן דווקא בבב"ח משום שאינם אסורים מצד עצמם ולפי"ז גם אם היינו מחילים דין בב"ח על בשר טמאה הרי שלא היה אומר בו ר' אפרים חנ"ן. גם את הנפק"מ של הב"ח לענין חתיכה הראויה להתכבד דחה הט"ז עיי"ש. ובנקה"כ חלק על הט"ז וכתב שמצד דין בב"ח כל חלק בפני עצמו מותר ולכן שייך לומר בתערובתם חנ"ן לר' אפרים, אלא שסיים שהוא ס"ל כשו"ע מטעם אחר, ומתפרש בש"ך (ס"ק ג) דפסק כשו"ע הן מצד הסברא והן מצד שכן מדויק בדברי הראשונים שאין איסור בב"ח בבהמה טמאה. וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד מה"ק סי' מט ס"ק ב).]

ולמעשה פסקו השו"ע (סי' פז סע' ג), ט"ז (ס"ק ב) ושו"ך (ס"ק ג) שאיסור בב"ח שייך רק כשגם החלב וגם הבשר באו מבעל חיים טהור, אך אם אחד מהם בא מבעל חיים טמא אין כאן שום שייכות לאיסור בב"ח אפילו לא מדרבנן. וע"ע בבדה"ש (ביאורים ד"ה מותרים) שכתב שלדינא יש להורות כדעת השו"ע ודעימיה.

(כא) עי' בית הלל (סי' פז ס"ק ב), באהי"ט דמהרי"ט (סי' פז ס"ק ג).

(כב) עי' דרכ"ת (סי' פז ס"ק יא) ובשו"ת צי"א (חי"ז סי' לג ס"ק ב).

(כג) במשנה חולין (קיג א) "ר"ע אומר חיה ועוף אינם מן התורה, שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים, פרט לחיה ולעוף ובהמה טמאה. רבי יוסי הגלילי אומר נאמר לא תאכלו כל נבלה,

חלבי (ולחלק מהפוסקים הדבר אסור משום מראית העין וכמו שנביא לקמן פרק ו).

ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו, את שאסור משום נבלה אסור לבשל בחלב, עוף שאסור משום נבלה, יכול יהא אסור לבשל בחלב ת"ל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב אם".
 ובב"י (סי' פז) כתב דעוף לכו"ע מותר מדאורייתא ובחיה איכא פלוגתא וקיי"ל כר"ע שאסור מדרבנן. וע"ע לגבי בשר חיה ברמב"ם (ממרים פ"ב ה"ט) ומאידך ברמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ד) ועי' בשו"ת אבקת רוכל (סי' לח) במש"כ בישוב דברי הרמב"ם. ופסקו הטור והשו"ע (סע' ג) שהאיסור לאכול בשר חיה ועוף עם חלב הוא מדרבנן ובבישול והנאה אין אפילו איסור דרבנן.
 [ואמנם צ"ע במש"כ הב"י דלכו"ע איסור עוף בחלב אינו מן התורה. דעי' בתוס' בחולין (שם ד"ה בשר בהמה, קד ב ד"ה עוף) דכתב דבשר עוף בחלב הוא מדרבנן היינו דווקא לר"ע אך לחכמים איסורו מדאו'. וע"ע ברא"ש (חולין פ"ח סי' נא) שכתב שחכמים ג"כ מודים דאיסור עוף בחלב הוא מדרבנן ור"ע רק בא לפרש דבריהם. ובהגהות הב"ח על הרא"ש (שם ס"ק ג) העיר דבתוס' משמע דאיסורו לחכמים מדאו' ושכן מטיין דברי מהרא"י בהגהותיו לשערי דורא. ועי' בערך השלחן שהגיה בב"י "לר"ע מותר מן התורה" במקום "דלכו"ע מותר מן התורה" וע"ע בהגהות והערות (על הטור ס"ק ה.).]

והנה הש"ך (סי' פז ס"ק ד) הביא דדעת השו"ע דאיסור עוף בחלב הוא מדרבנן ואילו המהרש"ל והב"ח תלו דעתם בדעת מהרא"י וס"ל שאיסורו מדאו'. והש"ך שם (וכן בארוך מש"ך ד"ה ומה שפסק) כתב שהעיקר כשו"ע דאיסור עוף הוא מדרבנן ושכן דעת רוב הפוסקים ואף מהרא"י לא אמר דאיסור עוף מדאו' אלא רק כתב שקשה להקל נגד התוס' ולאכול גבינה מיד אחר בשר אך גם מהרא"י ס"ל לעיקר שעוף בחלב מדרבנן, וכתב עוד שכך גם הסביר הר"ן שפירא את דברי מהרא"י, וסיים דבריו בדברי הרמב"ם (ממרים פ"ב ה"ט) שהאומר דבשר עוף בחלב מדאו' עובר בבל תוסיף. ובבדה"ש (סי' פז סע' ג בביאורים ד"ה ובשר חיה) כתב שגם הפרמ"ג, חכ"א ומחבר"ר פסקו כשו"ע והכי קיי"ל למעשה. וע"ע בשו"ת מכתם לדוד (סי' טז ד"ה ועוד אומר) שכתב שאע"פ שודאי העיקר לדינא דעוף בחלב הוי דרבנן, לעיתים אנו חוששים למ"ד דהוי איסור דאו'.

(כד) כתב הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק ט הל' ג-ד) "אבל בשר בהמה טהורה (שבשלו) בחלב בהמה טמאה, או בשר בהמה טמאה (שבשלו) בחלב בהמה טהורה מותר לבשל ומותרת בהנייה ואין חייבין על אכילתו משום בשר בחלב. וכן בשר חיה ועוף בין בחלב חיה בין בחלב בהמה אינו אסור באכילה מן התורה לפיכך מותר לבשלו ומותר בהנייה". וכ"כ הטור ז"ל "ואינו נוהג אלא בטהורה כגון בשר בהמה טהורה בחלב טהורה אבל בשר טהורה בחלב בהמה טמאה או בשר טמאה בחלב טהורה ובשר חיה ועוף אפילו בחלב טהורה אינו אלא מדרבנן ומותר בבישול ובהנאה". [ואמנם בדרכ"מ (סי' פז ס"ק א) כתב שהמ"מ הביא מ"ד שבשר עוף בחלב אסור בהנאה, ובעניי חיפשותי בדברי המ"מ שם ולא מצאתי שהביא דעה כזו.]

וכתב הרמ"א (סי' פז סע' א) "כל בשר בחלב שאינו אסור מן התורה, מותר בהנאה" וכן משמע דעת השו"ע (סי' פז סע' ג) ממש"כ שם לגבי עוף. ובש"ך (סי' פז ס"ק ב) הביא הרבה פוסקים (טור, חינוך, או"ה, שו"ע) שס"ל שכל שאסור מדרבנן באכילה מותר בבישול ובהנאה, ובתוך דבריו כתב שהב"ח הבין ברמב"ם שהם אסורים בהנאה מדרבנן אך הוא חלק עליו וס"ל שהרמב"ם מתיר בהנאה לגמרי וכתב שכן הבינו ברמב"ם המגיד משנה והמהרש"ל. ובט"ז (סי' פז ס"ק א) כתב שאע"פ שדעת המהרש"ל להחמיר בהנאה באיסורי דרבנן דבב"ח הרי שאנו סוברים להתיר וכדעת רוב רובם של הפוסקים.

כג. אכילת דגים עם חלב – הבית יוסף כתב שאסור לאכול דגים עם חלב מפני הסכנה, אמנם פוסקי אשכנז וחלק מפוסקי ספרד כתבו להתיר לאכול דגים עם חלב. ויש שחילקו ואמרו שדגים עם חמאה מותר ודגים עם בשר אסורי". ולעניין הדין בדיעבד כשנתערבו יחד עיין בהערה יי'.

אמנם בפרמ"ג (סי' פז שפ"ד ס"ק ב) הביא מהלבוש שהחמיר לאסור בהנאה בשר עוף בחלב תע"ב. (כה) כתב הב"י (סי' פז) "ומכל מקום אין לאכול דגים בחלב מפני הסכנה כמו שנתבאר בספר או"ח סימן קעג". וכתב על כך הדרכ"מ (ס"ק ד) "ולא ראיתי מימי נזהרין בזה וגם באורח חיים סימן קעג אינו אלא שלא לאכול בבשר משום סכנה אבל בחלב שרי ועיין לקמן סימן קטז, ולכן נראה שנתערב לרב בית יוסף בשר בחלב". ונראה להביא הוכחה לדברי הדרכ"מ (שדברי הב"י הם ט"ס) וזאת מכך שבשו"ע לא כתב כל חשש באכילת דגים עם חלב אלא כתב שאין בהם כל איסור ואפילו מדרבנן.

ובאמת רבים האחרונים שחלקו על הב"י וס"ל כדרכ"מ שאין כל חשש באכילת דגים בחלב וביניהם הפרישה (סי' פז ס"ק ח), שו"ת באר שבע (סי' לה), ט"ז (סי' פז ס"ק ג), ש"ך (סי' פז ס"ק ה), פר"ח (סי' פז סוף ס"ק ו), החיד"א במחבר"ר (סי' פז ס"ק ד), באה"ט (סי' פז ס"ק ה), שו"ת חת"ס (יו"ד סי' קא), ערוה"ש ועוד. וכן בפת"ש (סי' פז ס"ק ט) התיר בזה וכתב שכיון שדשו בה רבים כבר אין בה סכנה.

והגר"ש משאש זצ"ל בשו"ת שמש ומגן (ח"ד יו"ד סו"ס יב) אחר שדן בזה כתב "ולדעתי זה תלוי באנשים האוכלים, שמי שיש לו דמיון ואינו רוצה לאכול דגים עם חלב או גבינה או כותח, לא תוכל להסיר לו הדמיון וראוי להניחו, וכמ"ש הראש"ל צ' נהרא נהרא ופשיטיה. אבל מי שישאל על ההלכה, אם מן הדין מותר או לא, תגיד לו בקול רם שמוותר. וגם מר"ן ז"ל, אומרים שיש בדבריו ט"ס, ששם בשו"ע או"ח סי' קעג סע' ב שממנו מביא ראיה, לא מדבר רק בדגים עם בשר, ע"ש. אבל למדומיינים לא יועיל כל זה, ולכן טוב להניחם במנהגם...".

ואמנם מצאנו מקור בדברי הראשונים לדברי הב"י והוא בדברי רבנו בחיי עה"ת (שמות כג יט) שכתב "וכן דעת הרופאים בתערובת דג וגבינה שנתבשלו כאחד שמוליד תכונה רעה וחולי הצרעת". ובאמת מצאנו לכמה מגדולי הפוסקים שחששו לדברי הב"י, שכ"כ הלבוש, וכ"כ הכנה"ג (סי' פז הגב"י ס"ק יט) וביאר שמש"כ הב"י "כמו שנתבאר בספר או"ח סימן קעג" כוונתו כמו שנתבאר באו"ח לאסור דגים ובשר משום הסכנה ה"ה לדגים וחלב משום הסכנה, וכ"כ בשו"ת בית דוד (יו"ד סי' לג). [אמנם עי' במחזיק ברכה (שם) שכתב לדחות את דברי הכנה"ג והבית דוד]. גם בשו"ת עמק יהושע (ח"א סי' כב) האריך לחזק את דברי הב"י באיסור אכילת דגים עם בשר משום הסכנה עיי"ש. וע"ע בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ג יו"ד סי' יח) שנקט כדבר פשוט שאסור לאכול חלב עם דגים וע"פ זה כתב לאסור אף לתת צ' לטין העשוי מדגים בתוך חלב.

שיטה שלישית סוברת כי חשש סכנה קיים דווקא באכילת דגים עם חלב (משום שהם מקררים מאוד את הגוף) אך בדגים המטוגנים בחמאה אין חשש, כ"כ בשו"ת חינוך בית יהודה (סי' סא), פרמ"ג (משב"ז ס"ק ג) בשם הבית לחם יהודה וכ"כ בשו"ת אדני פז (סי' מב) וע"ע בבית מאיר (או"ח סי' שיח סע' טז) ובשו"ת יחו"ד (ח"ו סי' מח).

כו) בשו"ת אדני פז (שם) כתב שיש להחמיר בנ"ד (לשיטתו דווקא בחלב ולא בחמאה) אפילו בדיעבד כיון שחמירא סכנתא מאיסורה.

אמנם בפת"ש (שם) כתב דאפילו הפרמ"ג דמחמיר לכתח' נראה שיקל, וכ"כ בשו"ת יחו"ד (שם)

כד. בישול ואכילת בשר עם מי חלב ואכילתו- מי חלבי אינם אסורים מן התורה בבישול ובאכילה עם בשר ואעפ"כ אסרו חכמים לאוכלם או לבשלם עם בשרי, ובעניין נסיובי דחלבא עיין בהערה למטהי.

שבדיעבד יש להקל (ואף לכתחילה לא ברירא ליה להחמיר).

(כז) בעניין הגדרת מי חלב כתב בבדה"ש (סי' פז ס"ק עה וע"ע קו) "מי חלב י"א דהיינו הנסיובי דחלבא (פי' החלב המתמצת מקפאון הגבינה) וי"א דהיינו אחר שעושים הגבינה מבשלים הנסיובי דחלבא והאוכל צף למעלה ולא נשאר למטה אלא מים בעלמא (אבל הנסיובי עצמם הם כחלב עצמו)".

ועי' בשו"ת צי"א (ח"ה סי' יב ס"ק ב) שהביא שהמהרי" מולכו והכסא דהרסנא רצו לומר שגם חמאה בכלל מי חלב, ואין איסור מן התורה לבשלם, אלא שהרבה אחרונים חלקו על דבריהם ודחו אותם, ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סו"ס עד וח"ח סי' קמג) אחר שהביא לדברי הכסא דהרסנא כתב שח"ו להקל כמותו אך אפשר להשתמש בדעתו כצירוף לעוד טעמי היתר. וע"ע בשו"ת חת"ס (יו"ד ריש סי' ע).

(כח) מקור הדין בגמ' חולין (קיד א) "מיתבי, המבשל במי חלב פטור, דם שבשלו בחלב פטור, העצמות והגידים והקרנים והטלפים שבשולן בחלב פטור". ופסקו הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ו), הטור והשו"ע (סי' פז סע' ו) שאיסור בשר במי חלב הוא מדרבנן.

וכתב הרמ"א (שם) שגם בישול במי חלב אסור לכתחילה. ובבדה"ש (שם) כתב בשם התפל"מ והגרע"א שגם משמעות לשון השו"ע לאסור בישול במי חלב (ממה שכתב פטור דהיינו אבל אסור). ובטעם הדבר שכאן אסור לבשל ואילו בסתם איסורי דרבנן התירו לבשל ביארו (בדה"ש שם) דשאני מי חלב שבאו ממין אסור ולכן אסרו חכמים גם את בישולם. [ואמנם כתב הט"ז (סוף ס"ק ה) לבאר את לשון 'לכתחילה' שברמ"א דכוונתו להתיר בישול במי חלב ובחלב מתה לצורך חולה ואפילו אבס"כ].

ובעניין הנאה ממי חלב עם בשר עי' בבדה"ש (שם) שהביא מחלוקת בין האחרונים שיש אומרים שגם על הנאתו גזרו (משום שבא מן האסור וכדלעיל לגבי בישול), אך אחרים כתבו שמתוך הנאה (משום שהנאה הוא כעין דיעבד) וכתב בבדה"ש שם במסקנתו שנראה להקל בזה.

(כט) בגמ' חולין (קיד א) "מיתבי המבשל במי חלב, פטור". ובגמ' פסחים (מב א) "ת"ר שלשה דברים נאמרים בכותח הבבלי מטמטם את הלב, ומסמא את העינים, ומכחיש את הגוף. מטמטם את הלב משום נסיובי דחלבא וכו'".

וכתבו התוס' (חולין שם) "המבשל במי חלב פטור - איסורא מיהא איכא דהא כותח מנסיובי דחלבא עבדי ליה כדאמר בריש אלו עוברין ואמרינן לעיל דאסור לאכול בשר בכותח". וכתב על כך הרא"ש (חולין פ"ח סי' נא) "ואני אומר דנסיובי דחלבא אסור מדאורייתא ומי חלב דפטור היינו שהוציאו ממנו כל האוכל. דאחר שעשו הגבינה מבשלין החלב והאוכל צף למעלה ולא נשאר בו אלא מים בעלמא והוא הנקרא מי חלב". גם הטור כתב כדברי הרא"ש.

השו"ע (סי' פז סע' ח) כתב את דברי הרא"ש בשם "יש מי שאומר" ולא הביא מי שחולק עליו. וכתבו הפרמ"ג (שפ"ד ס"ק כג), מח"ב ויד יהודה (הביאם בבדה"ש ס"ק קז) דכן דעת מרן לדינא. אמנם הפר"ח (ס"ק כא) חלק על הרא"ש והשו"ע וס"ל דהעיקר כשיטת תוס' דאין חילוק בין מי חלב לנסיובי דחלבא ושניהם אסורים מדרבנן. ובדרכ"ת (ס"ק קו) הביא מהפרי תואר דס"ל דנסיובי דחלבא הוא ספיקא דאו'. וכתב הפרמ"ג (שם) דודאי העיקר לדינא כמרן להחמיר בנסיובי

כה. חלב שנתבשל עם דם או כבד- חלב שנתבשל עם דם, מדין תורה אין בו איסור בשר בחלב, אך אסור לאוכלו ולבשלו, ומותר הוא בהנאה. המבשל כבד עם חלב עובר על איסור תורה וכן האוכלם (אחר שבישלם יחד) עובר על איסור תורה^ל.

כו. חלב שנתבשל עם חלקי בהמה שאינם בשר- חלב שנתבשל עם עצמות (שאינן בהם מוחי^ב), קרניים, גידים או טלפיים של בהמה, פטור מדין תורה, אך חכמים אסרו לאכול את אותם חלקים אחר שנתבשלו עם חלב, וכן אסרו לבשלם עם חלב, ומותרים הם בהנאה^ל.

דחלבא לאסור בהנאה אפילו במקום הפס"מ וכ"כ עוד אחרונים (עיין בדה"ש ס"ק קז), והוסף הפרמ"ג דיש להסתפק כשיש לצרף עוד ספק האם דנין ליה כס"ס (אי הוי נסיובי דחלבא וכן הספק הנוסף) או לא.

ל) בגמ' (שם) איתא דדם שבשלו בחלב פטור עליו מאיסור בב"ח, וכ"כ הרמב"ם (שם) וטושו"ע (שם). וכתבו האחרונים (עי' בדה"ש סי' פז ס"ק עה וס"ק פ) שאסור מדרבנן לבשלם יחד אך מותרים הם בהנאה וכדלעיל לגבי מי חלב.

[יש לדון אם אכילת החלב שהתבשל עם הדם אסורה מדאורייתא או מדרבנן, דהנה בגמ' מנחות (כא א) איתא דדם שבשלו אינו עובר עליו. אמנם על הגמ' בחולין (קט א) לגבי הלב קורעו ומוציא דמו פרש"י דדם שבשלו חייב עליו כרת. וכתב הב"י (סי' פז) דצ"ל דרש"י ס"ל דהגמ' במנחות אתיא דלא כהלכתא, וכן משמע ברמב"ם אצלנו שדווקא משום בב"ח אינו לוקה על דם שבשלו בחלב אך מצד דם לוקה.

ובש"ך (ס"ק טו) כתב שאף שמלשון השו"ע משמע דלוקה עליו משום דם למרות שהוא מבושל (היינו לשיטת השו"ע דס"ל ברמב"ם שדם שבשלו אסור מדאו') הרי שלמעשה קי"ל שדם שבשלו אינו לוקה עליו ואיסורו מדרבנן. אמנם בנקה"כ (ס"ק ה) חזר בו מדבריו בש"ך וכתב שצ"ל שדם שיצא ע"י מליחה או בישול לכו"ע אין בו איסור דאו' ואילו דם בעין שבישלו לכו"ע חייב עליו מדאו'. וע"ע בשו"ת אג"מ (יו"ד א סי' לז).

לא) כתב בבדה"ש (סי' פז ס"ק פא וע"ע בציונים ס"ק קעג בשם המהר"ם שיף והפרמ"ג) בשם הנו"ב והאמרי בינה שהמבשל כבד בחלב עובר על איסור דאורייתא ולא אמרינן דהוי כדם שבישל עם חלב.

לב) משום שמוח העצם נחשב כבשר מדאורייתא, ועי' במנח"י (בשו"ת ס"ק טז) ובבדה"ש (סי' פז ס"ק קג). ואמנם אם אין בהם מוח אך הם רכות ויש בהם לחלוחית וטעם בשר כתב בשלחן גבוה (סי' פז ס"ק כז) שאיסורם הוא מדרבנן ולא מדאורייתא וע"ע בדרכ"ת (סי' פז ס"ק קג) שהביא בשם המקור מים חיים שנסתפק בזה, ועי' לקמן (ס"ק לד) מה שהבאנו משו"ת מנח"ש.

ואם נמצא בתבשיל של חלב עצם ולא ידוע אם היתה בלי מוח או שהיה בה מוח ונמחה לתוך התבשיל, הנה בפרמ"ג (סי' פז שפד"ע ס"ק כב) הביא בזה מחלוקת שדעת המנח"י לאוסרו ואילו דעת הבית לחם יהודה להתירו (משום דלא מחזיקינן איסורא בסתמא) וע"ע בדרכ"ת (סי' פז ס"ק קא) שהביא באורך מש"כ האחרונים בדין זה.

לג) פסקו הרמב"ם (שם) והטושו"ע (שם) שהמבשל אחד מכל אלה עם חלב וכן האוכלם עם חלב פטור. ובטעם הדבר שאינו עובר באיסור דאו' כתב בבדה"ש (סי' פז ס"ק צט) בשם הקרית ספר והלבוש שהוא משום שכתוב בפסוק גדי וכל אלה לא מיקרי גדי וי"א משום דלא חשיב בשר. ועו"כ בדרכ"ת (ס"ק קד) ובבדה"ש (שם) שאסור מדרבנן לבשלם יחד עם חלב אך מותרים הם

ודין החלב עצמו אחר שנתבשל עמהם, אם נתבשל עם גידים, החלב מותר בשתייה, ואם נתבשל עם עצמות (שאינן בהם מוח) אזי אם העצמות קשות ויבשות, מותר החלב באכילה אך אם יש בעצמות לחלוחית אסור החלב באכילה.¹

כז. חלב שנתבשל עם עור – חלב שנתבשל עם עור בהמה טהורה, מן התורה אין בו איסור בשר בחלב, אך חכמים אסרו לבשלם יחד ולאוכלם יחד, ואם נתייבש העור, יש אומרים שאין בו איסור כללי.²

כח. דין ציר היוצא מן הבשר וציר היוצא מן הגבינה – ציר היוצא מן הבשר בזמן מליחתו,

בהנאה וכדלעיל לגבי מי חלב. וע"ע בשו"ת אג"מ (שם).

(לד) מש"כ לגבי דין החלב עצמו, כתב המנח"י (בשו"ת סי' טז) שכשנתבשל החלב עם עצמות אזי אם העצמות קשות ויבשות אינן אוסרות מפני שאינן נותנות בו טעם (ובתנאי שאין בהם מוח), אך אם הן עצמות שיש בהם לחלוחית אזי הן נותנות טעם בחלב וגם הוא אסור. ובפרמ"ג (שם) הקשה על דברי המנח"י ודעתו לאסור אף בעצמות יבשות, אך בדרכ"ת (ס"ק קג) הביא מהעצי לבונה והיד אברהם שדחו לדברי הפרמ"ג ופסקו כמו המנח"י וכ"כ בבדה"ש (סי' פז ס"ק קג).

ואמנם לעיל הבאנו מהשלחן גבוה שכתב שדין השו"ע נאמר גם לגבי עצמות שיש להם לחלוחית וטעם בשר (ומשמע שלדבריו גם בכה"ג לא יאסר החלב שהתבשל עמהם), וביד יהודה (פה"א ס"ק יז) צידד להתיר את החלב שנתבשל עם עצמות שיש בהם לחלוחית, אך עי' בשו"ת מנח"ש (ח"א ריש סי' ו) שהביא לדברי השלחן גבוה וכתב שרבו החולקים עליו. וע"ע בשו"ת אג"מ (או"ח ד סי' עז ד"ה ולענין בשול, יו"ד א סי' לז).

ולגבי החלב שבושל עם גידים כתב ביד יהודה (שם) שהחלב שנתבשל עימם מותר מפני שאין בגיד בנותן טעם לתוך החלב, ובבדה"ש (ס"ק קב וע"ע בביאורים ד"ה וגידים) הביא לדברי היד יהודה לדינא. ולגבי חלב שבושל עם עיקרי קרניים וטלפים מדברי היד יהודה (שם) משמע שהחלב שבושל עמהם לא נאסר כיון שאין להם טעם, וכן הבינו בדבריו בשו"ת לבושי מרדכי (מה"ת סי' מה ס"ק א) ובדרכ"ת (ס"ק קה) וע"ע בשלחן גבוה (שם).

(לה) כתב הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ז) "המבשל שליל בחלב חייב וכן האוכלו, אבל המבשל שליא או עור וגידין ועצמות ועיקרי קרניים וטלפים הרכים בחלב פטור, וכן האוכלן פטור". [בברייתא בחולין (קיד א) נזכרו עצמות גידים קרניים וטלפים וצפרניים, אך עור לא נזכר. והמ"מ (שם) ביאר שס"ל לרמב"ם שדין העור שווה לכל הנזכרים וא"כ אם באלו פטור ה"ה לעור].

גם השו"ע (סי' פז סע' ז) פסק שהמבשל עור (עם חלב) פטור וכן האוכלם פטור. וכתב הפרמ"ג (שפד"ע ס"ק כב) שיש באכילת עור או בישול עור איסור דרבנן. [בפרמ"ג (שם) נסתפק באותם מקומות בבהמה בהם נאמר שעורותיהן כבשרן האם גם שם נאמר לגבי בב"ח שפטור או ששם יהיה חייב ואסור בהנאה].

ובבהג"ר (ס"ק כ) כתב ג"כ כהמ"מ להשוות דין העור לדין שליא וגידים, ואף הביא ראיות לדבר, ולכאורה משמע מדבריו שיש איסור דרבנן בדבר, וכמו בגידים לעיל. אמנם עיין בשו"ת אג"מ (יו"ד א סי' לז ד"ה אבל) שכתב לפרש דכוונת הבהג"ר דבעור אין אפילו איסור דרבנן.

והנה אף שבשו"ת אג"מ (שם) כתב להוכיח דבעור אין אפילו איסור דרבנן, אמנם למעשה כתב שיש לנהוג כפרמ"ג שיש בעור איסור דרבנן ורק בעור שנתייבש ואח"כ שלקו כתב להתיר לכתחילה דלא חשיב בשר כלל אפילו מדרבנן. וע"ע בשו"ת אג"מ (יו"ד ב סי' כז ד"ה הנה).

אם שהה במלחו עד שנעשה הבשר רותח מחמת מלחו, דין הציר כדין בשר מן התורה, אך במקרה שלא שהה כ"כ זמן במלחו נחלקו הפוסקים, יש אומרים שדינו כבשר מן התורה, ויש אומרים שאיסורו מדרבנן, ויש אומרים שאפילו איסור דרבנן אין בו. ציר היוצא מן הגבינה כשמולחים אותה, יש אומרים שדינו כחלב מן התורה.³

כט. דין חלב שבישלו עם שליל – שליל (הוא העובר שנמצא במעי הבהמה לאחר שחיטה) דינו כבשר מן התורה ואסור עם חלב בבישול, אכילה והנאה.⁴

ל. דין חלב שבישלו עם שליא – מן התורה שליא לא נחשבת בשר, ומדרבנן אסור לבשל שליא עם חלב ואם בישלם יחד אסור לאכול את השליא, אך מותר ליהנות ממנה, והחלב מותר אף באכילה.⁵

לא. דין חלב זכר שבישלו עם בשר – מדין תורה חלב זכר אינו חלב ואין בו איסור, ונחלקו

(לו) כתוב בדרכ"ת (סי' פז ס"ק עז) ובבדה"ש (סי' פז ס"ק ק"ה) שציר היוצא מן הבשר בזמן מליחתו, אם שהה במלחו עד שנעשה הבשר רותח מחמת מלחו אזי ודאי בלע הציר טעם הבשר ואסור ודאי (כמש"כ הרמ"א לקמן סי' צא סע' ה), אך אם לא שהה כ"כ הרבה זמן נחלקו הפוסקים, הפרמ"ג, החיד"א, היד יהודה והשו"א ומשיב כתבו שדינו כבשר דאז, החת"ס כתב שאיסורו מדרבנן והחוו"ד ושו"ת שם אריה כתבו שאין בו איסור כלל. וע"ע בבדה"ש (בציונים ס"ק רכ) לגבי ציר היוצא ע"י כבישה.

(לז) כ"כ בבדה"ש (סי' צז ס"ק עו) בשם האו"ה והכנה"ג, ואמנם עי"ש (בביאורים ד"ה המבשל) שכתב שלדעת הסוברים שציר היוצא מן הבשר אין דינו כבשר מדאז' ה"ה לציר היוצא מן הגבינה, אלא שלמעשה נקט שם להחמיר בזה.

(לח) בגמ' חולין (ק"ג ב) "אמר שמואל גדי לרבות את החלב, גדי לרבות את המתה, גדי לרבות את השליל, גדי להוציא את הדם, גדי להוציא את השליא, גדי להוציא את הטמאה". ופסקו הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ז) והטוש"ע (סי' פז סע' ז) כדברי שמואל ששליל נחשב בשר גמור והמבשלו עם חלב חייב מדאז'. וכתב בבדה"ש (ס"ק צו) דכיון שאיסורו מדאז' הרי שהוא אסור גם בהנאה. [ופירוש שליל, כתב בבדה"ש (סי' פז ס"ק צה) שהוא העובר הנמצא במעי הבהמה לאחר שחיטתה].

(לט) עי' בגמ' חולין (הג"ל ס"ק לח) ופסקו הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ז) והטוש"ע (שם) כדברי שמואל (בגמ' שם) ששליא אינה נחשבת כבשר מדאז' ואיסורה רק מדרבנן.

ועי' בשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד מה"ת סי' מב ס"ק א) ובשו"ת מנח"ש (ח"א סי' ו ד"ה ועתה אוסיף) שהביאו מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד אם השליא נחשבת כפירשא בעלמא, וע"ע בבדה"ש (סי' פז ס"ק צט) שטעם הדבר שאין בו איסור דאז' הוא משום שאינו בכלל גדי או משום שאינו בכלל בשר. עו"כ בבדה"ש (שם) שלבשלו עם חלב אסור משום שהוא בא מן האיסור, אך ליהנות ממנו מותר. ולגבי החלב שנתבשל עמו בשו"ת לבושי מרדכי (שם) ובבדה"ש (סי' פז ס"ק צח) נקטו כדבר מוסכם שלא צריך ס' בחלב ע"מ לבטל את השליא, ובשאלה אם צריך רוב ע"מ לבטל את השליא, הנה בבושי מרדכי (שם) הביא מחלוקת בין הפר"ח לפת"ש, שדעת הפר"ח שצריך רוב בחלב ע"מ לבטלו ואילו דעת הפת"ש שהחלב מותר גם אם אין בו רוב כנגד השליא (כיון שטעם השליא פגום) ורק את השליא עצמה אסור לאכול, ומשמעות דברי לבושי מרדכי (שם ד"ה והנה) שנוקט להקל כדעת הפת"ש.

פרק ב | אכילת חלב אחרי בשר

א. המתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב – חכמים אסרו לאכול מאכלי חלב מיד אחר אכילת בשר, והורו להמתין שיעור זמן בין האכילות וכן לעשות עוד פעולות וכמו שנבאר לקמן^א.

ב. מדוע צריך להמתין בין אכילת בשר לאכילת חלב – בראשונים הובאו שני טעמים מדוע אין לאכול בשר וחלב בזה אחר זה ללא המתנה. יש מי שכתב שטעם הדבר הוא משום שהשומן של הבשר נדבק בפה ומשאיר בו טעם זמן רב. ויש מי שכתב שטעם הדבר הוא משום שחוששים לבשר שנשאר בין השיניים. ישנם מספר נפק"מ בין הטעמים השונים ולמעשה כתבו הפוסקים להחמיר כשני הטעמים^ב.

ג. זמן המתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב – לכתחילה ראוי ונכון לכל אחד להקפיד להמתין שש שעות שלמות בין אכילת בשר לאכילת חלב וגבינה, ואין להקל בפחות מכך

(א) בגמ' חולין (קה א) "בעא מיניה רב אסי מר' יוחנן כמה ישהה בין בשר לגבינה, א"ל ולא כלום, איני והא א"ר חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה, גבינה מותר לאכול בשר, אלא כמה ישהה בין גבינה לבשר א"ל ולא כלום. גופא א"ר חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה, גבינה מותר לאכול בשר. א"ל רב אחא בר יוסף לרב חסדא בשר שבין השיניים מהו קרי עליה הבשר עודנו בין שיניהם. אמר מר עוקבא אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידינא לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחרייתא אכילנא". ופרש"י "בין בשר לגבינה – משמע שאכל בשר ורוצה לאכול גבינה. אסור לאכול גבינה – משום דבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו. בשר שבין השיניים – מי חשיב בשר שלא לאכול גבינה עמו עד שיטלנו. הבשר עודנו – אלמא מיקרי בשר. אנא להא מילתא חלא בר חמרא – לדבר זה אני גרוע מאבי כחומץ בן יין. למחר כי השתא – מעת לעת". ונפסקו הדברים לדינא ברמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ח) ובטוש"ע (יו"ד סי' פט) וכדלקמן.

(ב) נחלקו הראשונים בטעם החיוב לחכות אחר אכילת בשר לפני אכילת גבינה. רש"י (חולין קה א ד"ה אסור) כתב "משום דבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו". ואילו הרמב"ם (מאכ"א פ"ט הכ"ח) כתב שטעם האיסור משום בשר שבין השיניים. וכתב הטור "טוב לאחוז בחומרי שני הטעמים". וכן מבואר מהשו"ע (סי' פט סע' א), ט"ז (ס"ק א) ובהגר"א (ס"ק ג) שאנו מחמירים כשני הטעמים וע"ע בערוה"ש (סע' ד).

ישנם כמה נפק"מ בין הטעמים וכגון במקרה שנשאר בשר בין השיניים אחרי שש שעות, לרש"י יצטרך להסירו דתמיד בשר שבין השיניים אסור, ואילו לרמב"ם אינו צריך להסירו דאחר שש אין הבשר שבין השיניים נקרא בשר (ואמנם עי' בפר"ח ס"ק ב ואכמ"ל). וע"ע בשו"ת מקור נאמן (סי' תקצב) שכתב שתהיה נפק"מ בין הטעמים במקרה שאכל בשר חי (שאינו מבושל) ואינו משאיר שומן אך נשאר בין מהבשר בין השיניים, וישנם עוד נפק"מ ואכמ"ל. וע"ע בילק"י (או"ה ח"ג עמ' שסו) שכתב עוד נפק"מ רבות למחלוקת זו.

הפוסקים אם יש איסור דרבנן בבישולו ואכילתו (עיין בהערה למטה)^מ.

לב. דין חלב מתה שבישלו עם בשר – חלב מתה (הוא חלב שיצא מהבהמה לאחר מיתתה) אין בו איסור בשר בחלב מן התורה, אך חכמים אסרו לבשלם יחד ולאוכלם יחד, אך מותרים הם בהנאה יחד, ולצורך חולה (אפילו שאין בו סכנה), יש להתיר לבשלם יחד^{מא}.

(מ) בגמ' חולין (קיג ב) "אמר שמואל... בחלב אמו ולא בחלב זכר, בחלב אמו ולא בחלב שחוטה, בחלב אמו ולא בחלב טמאה". ופירש רש"י "ולא בחלב זכר – שהיה לו חלב מועט מן הדדים כגון אם נשתנה והיו לו דדים". בבבאור הדבר כתב המאירי (חולין קיג ב) "יש מקצת זכרים שמשנתנים עליהם מעט סדרי בראשית ונעשין דדיהם גסים וחולבין מעט וכבר ראינו מהם בעינינו, בישל בשר באותו חלב פטור ולא אלא שמותר אף מדברי סופרים". [ומכאן סייעתא להסבר הגר"א והפרמ"ג ברמ"א כמש"כ לקמן עיי"ש וכן הביאו בשם הרשב"א בתורת הבית דאף בחלב זכר דבהמה אין איסור].

פסק הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ו) כדברי שמואל שחלב זכר אינו נחשב כחלב מדאו'. והשו"ע (סי' פז סע' ו) כתב "וכן המבשל בשר במי חלב או בחלב מתה או בחלב זכר... פטור ואין לוקין על אכילתו משום בשר בחלב". וממש"כ השו"ע "פטור ואין לוקים" ולא כתב 'מותר' משמע שאיסור דרבנן יש גם בחלב זכר.

ואמנם הרמ"א (כתב שם) "וחלב זכר לא מקרי חלב כלל, ואם נפל לתוך קדירה של בשר אינו אוסר, אבל חלב מתה ומי חלב אוסרים המאכל כמו חלב עצמה, ואפילו בבישול יש לאסור לכתחלה" ונחלקו האחרונים בהבנת דברי הרמ"א.

הש"ך (ס"ק טז) כתב שהרמ"א דיבר בחלב זכר של אדם אך בחלב זכר של בהמה מודה רמ"א לשו"ע שיש איסור דרבנן. אמנם הגר"א והפרמ"ג (שפד"ע ס"ק טז) ביארו שהרמ"א דיבר בחלב זכר של בהמה והוא חולק על השו"ע וסובר שאפי' איסור דרבנן אין בו. ובעניין מה שכתב הרמ"א שאין חלב זכר אוסר תערובתו כתבו הבאה"ט (ס"ק יד) ובה"ש (ס"ק פג) שבמקרה שהדבר ניכר יש לאסור משום מראית העין.

(מא) עי' בגמ' חולין (הנ"ל ס"ק מ) ופסקו הרמב"ם (מאכ"א פ"ט ה"ו) והטוש"ע (סי' פז סע' ו) כדברי שמואל (לגבי חלב שחוטה) שחלב מתה אינו נחשב כחלב מדאו'. וביאר הש"ך (סי' פז ס"ק יד) שמדובר בחלב שיצא ממנה אחר שחיטתה ואין חילוק בין נשחטה למתה מעצמה. ומשמע ברמ"א (סע' ו) שאמנם יש איסור בב"ח מדרבנן באכילת חלב מתה עם בשר או בבישולו אך איסור הנאה אין כלל וע"ע בבדה"ש (ס"ק עז).

והט"ז (סוף ס"ק ה) כתב לבאר את לשון 'לכתחלה' שכתב הרמ"א לגבי בישול דכוונתו לומר דבמקום צורך רפואה מותר לבשלו ואפילו לחולה שאבס"כ.

(היינו באדם בריא ולגבי חולה וכד' עיין לקמן סעיף יג).

ג) בה"ג (ז סוף ע"ג), ר"ת (חולין קד ב תוד"ה עוף) ור"ה (הביאו ב"י) סוברים שהאוכל בשר מותר לאכול גבינה מיד ובתנאי שיקנח פיו ויטול ידיו, ואילו האוכל גבינה מותר לאכול מיד בשר אפילו בלי קינוח ונטילה. וכעין זה מתבאר מדברי הראב"ה שכתב (שו"ת סו"ס אלף קח) "...ואם אכל בשר בההיא סעודתא לא אכיל גבינה אלא בסעודתא אחריתא אכיל כעובדא דמר עוקבא... ויש מפרשים סעודה שקבעה תורה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר, ולא נהירא לי להחמיר אלא ברכת המזון בהפסק מועט... ואם לא אכל ממשות הבשר אלא תבשיל הבשר נוטל ידיו ואפילו ביום להעביר הזוהם דיבוק השומן... וכן קינוח הפה עביד ולא בעי שהיה כיון שלא אכל בשר. ושיטה זו כפי פיר"ש. ורב יהודאי גאון ור"ת פירשו א"ר חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה, דווקא בלא קינוח הפה ובלא הדחה אבל ע"י קינוח הפה והדחה מותר לאכול גבינה מיד, אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח ובעי לממשי ידי ביני ביני והני מילי בליליא אבל ביממא לא...". וכ"כ בתוס' (חולין קה א ד"ה לסעודתא) שאחרי שסילק השלחן ובירך מותר, ובדרכ"מ (סי' פט ס"ק ה) הביא שכ"כ גם המרדכי, הגהות אשר"י והגהמ"י שלא צריך להמתין אלא מספיק אם סילק ובירך.

[נלענ"ד להעיר שאף שמחד בדברי בה"ג ור"ת לא נזכר שבעינין סילק ובירך, ומאידיך בתוס' ובדרכ"מ בשם הני ראשונים לא נזכר שבעינין קינוח והדחה, הרי שלמעשה אין כאן מחלוקת ולכו"ע צריך גם סילק ובירך (בכדי שלא יהיה באותה סעודה, ומוכרח הדבר דאל"כ אין כל ביאור לשיטתם לדברי מר עוקבא שאמר שמותר לסעודתא אחריתא) וגם קינוח והדחה (בשביל שלא ישארו שאריות בשר או שומן בשר בפיו ובידיו). וכן מפורש בהגהות אשר"י (חולין פ"ח סי' ה) שכתב "היינו דלא כהלכות גדולות ור"ת והתוספות שפירשו בסעודה אחריתא אכילנא לאו בסעודה שרגילין לעשות אחת שחרית ואחת ערבית אלא אפילו לאלתר אם סלק ובירך מותר דלא פלוג רבנן וכן נראה לראב"ה", ומאידיך מבואר כנ"ל בראב"ה שאע"פ שהצריך סילק ובירך הרי שמבואר בדבריו שצריך גם קינוח והדחה. ועי' לקמן במש"כ אם אליבא דתוס' וראב"ה מותר לברך בשביל לאכול גבינה או חלב.

ואמנם הרמב"ם (מאכ"א פ"ט הכ"ח) כתב "מי שאכל בשר בתחלה בין בשר בהמה בין בשר עוף לא יאכל אחריו חלב עד שיהיה ביניהן כדי שיעור סעודה אחרת והוא כמו שש שעות מפני הבשר של בין השינים שאינו סר בקינוח". וכן היא דעת ר"ח, עיטור, רא"ש (חולין פ"ח סי' ה), רשב"א (חי' חולין קה א) ושע"ד (סו"ס עו) שאין לאכול גבינה אחר בשר אפילו ע"י קינוח ונטילה, אלא צריך להמתין שיעור מסעודה לסעודה שהוא שש שעות. וכתב הבי"י (או"ח סי' קעג) שהעולם נהגו כרמב"ם להצריך שש שעות. וע"ע בשי"ב (סי' פט ס"ק ו) שהביא מספר זהר הרקיע שביאר שגם אליבא דהזוה"ק צריך להמתין דווקא שש שעות (ואמנם רבים ביארו אחרת בדברי הזוה"ק וכדלקמן). [בביאור הדבר מדוע סוברים כל הני ראשונים שהמרחק בין סעודה לסעודה הוא דווקא שש שעות עי' בבהגר"א (סי' פט ס"ק ב) ובלח"מ (מאכ"א פ"ט הכ"ח) וע"ע בשו"ת פרח שושן (יו"ד כלל א סי' א) במש"כ בביאור דברי הלח"מ וע"ע בדגו"מ (ריש סי' פט) ובחגורת שמואל (סי' פט ס"ק ב) ואכמ"ל].

שיטה נוספת היא שיטת מהרא"י (הג' שע"ד סי' עו ס"ק ב) והאו"ה (כלל מ סע' ד, ה, ז) שכתבו שנהגו העולם להסתפק בהמתנת שעה וסילוק וברכהמ"ז. [יש להעיר בזה דבאו"ה כתב שהמתנה תהיה אחר ברכהמ"ז ובדעת מהרא"י אין הכרעה בזה ועיין בדרכ"מ (סוף ס"ק ה) וע"ע בשע"ד

שם במבוא שערים (ס"ק מ). [ואמנם בלקט יושר (או"ח עמ' 35) העיד על רבו בעל מהרא"י "ונהג כפוסק רבי משה ב"ר מימון, בין אכל בשר בהמה בין אכל בשר עוף היה ממתין ו' שעות בין סעודה לסעודה כשרוצה לאכול אח"כ גבינה. אבל אין להקפיד על הקטנים אם אכלו בשחרית בשר ובצהרים גבינה, אע"פ שלא שהו כשעור שש שעות. וגם אינו מוחה לאחרים שאינם מדקדקים במעשים. אבל לבנו היה מוחה מיד שהיה בר מצוה". ומבואר שלעצמו החמיר להמתין שש שעות ולא סמך על מנהג העולם להמתין שעה.

ולכאורה שיטה זו (להמתין שעה) אינה ברורה, דממ"נ אם כוונת הגמרא להמתנה מסעודת הבוקר לסעודת הערב אזי ימתין שש שעות ומה מהני בהמתנת שעה, ואם כוונתה מיד לאחר שסיים סעודתו א"כ מדוע ימתין שעה. ואמנם מצאנו בפר"ח (ס"ק ו) שהביא כמקור לדעה זו לדברי הזוה"ק בפרשת משפטים (קכה א) וז"ל "אשכחן דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא או בשעתא חדא או בסעודתא חדא ארבעין יומין אתחזיא גדיא מקלסא בקלפוי לגבי אינון דלעילא וסייעתא מסאבא מתקרבין בהדיה וגרים לאתערא דינין בעלמא דינין דלא קדישין ואי אוליד בר באינון יומין אוזפין ליה נשמתא מסטרא אחרא דלא איהי קדישא". וכתב הפר"ח שלמדו מכאן להקל לאכול גבינה אחר בשר בתנאי שעברה שעה ואוכלה בסעודה אחרת. וע"ע בשיורי ברכה (סי' פט ריש ס"ק ו) במש"כ על דברי הפר"ח.

ואמנם דברי הזוה"ק הובאו כבר בב"י (או"ח סי' קעג) ובדרכ"מ (יו"ד סי' פט ס"ק ב) ושניהם הביאו לגבי אכילת בשר אחר גבינה. אמנם בעיקרי הד"ט האריך להוכיח שכוונת הזוה"ק לאסור אכילת גבינה אחר בשר וכמו שכתב כאן הפר"ח, אך בבשר אחר גבינה אין להחמיר כלל (ולא כמו שהבין הבי"י בזה"ק).

ובאמת מדברי רבנו הגר"א (ס"ק ו וס"ק יא) מבואר שדברי הזוה"ק נאמרו הן לגבי אכילת בשר אחר גבינה והן לגבי אכילת גבינה אחר בשר, ומבואר מדבריו כדברי הפר"ח שדברי הזוה"ק הם מקור המנהג שהביאו מהרא"י והאו"ה. וכן מצאתי גם בחגורת שמואל (על הלבוש ס"ק ג) שכתב ג"כ שיסוד מנהגם בהמתנת שעה הוא אליבא דהזוה"ק והביא שכ"כ גם הפר"ח שסמכו בזה על הזוה"ק (ודלא כמהרא"י עצמו שכתב שסמכו במנהגם על ראב"ה), והוסיף החגורת שמואל לומר שדברי הלבוש שם הם ט"ס וגם לדעתו צ"ל שיסוד המנהג של המתנת שעה הוא אליבא דהזוה"ק. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' קלא) ובשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מב ריש ס"ק ב) מש"כ בביאור דברי הזוה"ק עיי"ש, ועוד נוסף לקמן (פרק ג ס"ק ב) בס"ד בביאור דברי הזוה"ק ואכמ"ל. לדינא פסק השו"ע (סי' פט סע' א) כדעת הרמב"ם וסיעתו שצריך להמתין דווקא שש שעות. ורבים מאוד מגדולי האחרונים כתבו גם הם כדעת השו"ע ומכללם פר"ח (ס"ק ו אמנם עיי"ש כיצד הוא מחשב את השעות), שו"ת גן המלך (סי' קנד), שו"ת פרח שושן (כלל א סי' א) ויד אפרים (כאן). וכ"כ בדרכ"ת (ס"ק ו) בשם הכנה"ג, שלחן גבוה, שיורי ברכה וחמודי דניאל. ובערוה"ש (סי' פט סע' ז) כתב בזה "וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל להמתין שש שעות וחלילה לשנות ובזה נאמר פורץ גדר וגו'".

הרמ"א הביא שלושה מנהגים שונים בדבר. לפי המנהג הראשון מיד אחר סילוק וברכהמ"ז ואחר קינוח והדחה יכול לאכול חלב וא"צ להמתין כלל. המנהג השני שצריך להמתין שעה ואז יכול לאכול חלב ובלבד שיברך קודם ברכהמ"ז, וכתב הרמ"א שהוא "המנהג הפשוט במדינות אלו". [וכתב הש"ך (ס"ק ז) דלמ"ד שימתין שעה אין צריך אחר השעה קינוח והדחה (אלא רק סילק ובירך) אא"כ מצא בשר בין שיניו]. המנהג השלישי שהביא הרמ"א הוא "ויש מדקדקים להמתין

ואמנם נזכרו בפוסקים עוד מנהגים כגון להמתין שעה, להמתין שלוש שעות ולהמתין בין

שש שעות אחר אכילת בשר לגבינה, וכן נכון לעשות". ומבואר מהרמ"א דמדינא יכול להמתין שעה ולברך ברכהמ"ז כמנהג הרווח באשכנז אך מן הנכון לנהוג כדעת השו"ע ולהמתין שש שעות גם הלבוש (סי' פט סע' א) כתב בדומה לרמ"א דדעת רוב הפוסקים צריך להמתין שש שעות אך כיום העולם נהגו להמתין שעה והמחמיר להמתין ו' שעות תע"ב. ואמנם המהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' ט) כתב שאף שבעמי הארצות א"א למחות אך בבני התורה ראוי למחות ולגער שלא יקלו בפחות מו' שעות. וכן משמע בט"ז (ס"ק ב) וכעין זה כתב הש"ך (ס"ק ח) ז"ל "וכ"כ מהרש"ל דכן ראוי לעשות לכל מי שיש בו ריח תורה". וע"ע בשו"ת מנחת אשר (שם ס"ק ב).

ד) כשורש למנהג להמתין שלוש שעות יש להביא תחילה לשיטת הראשונים (בה"ג, ר"ת, רז"ה, מרדכי, תוס', ראבי"ה, הגהות אשרי, הגהמ"י, מהרא"י, או"ה) דס"ל שלא בעינין שש שעות אלא רק סילק ובירך או לכל היותר להמתין שעה, וממילא לשיטתם ודאי שמוותר לאכול חלב אחר ג' שעות. [אלא שיש להעיר שלפי דבריהם היה די בלהמתין לכל היותר שעה ומדוע להחמיר ביותר מכך ולהמתין ג' שעות.]

שנית מצאנו להגר"ד פארדו בספר מזמור לדוד (סי' פט ד"ה שם את ו שיטה ו) שכתב שלפי הפר"ח דס"ל שאין לחכות שש שעות שלמות בדווקא ובחורף שהיום קצר הוא כארבע שעות בין סעודה לסעודה וע"פ זה יש שסברו שאמרינן דלא פלוג בין הקיץ לחורף ומכאן המנהג דלא מחכים בין בשר לחלב אלא שלוש שעות שלמות וע"ע בדרכ"ת (ס"ק ו) ובשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד סי' ד ס"ק יב) [ויש להקשות בדבריו שתי קושיות, הראשונה שהרי גם הפר"ח כתב להתיר דווקא כשעבר "כמו ד' שעות בקירוב" אך אחר שלוש שעות לא כתב להתיר כלל (ועוד שאף בימים הקצרים שש שעות זמניות הם יותר מד' שעות בהרבה). השאלה השנייה היא שהרי הפר"ח כתב בפירוש שכן אמרינן פלוג בין ימים הקצרים לארוכים, וא"כ דיו לבוא מן הדין להיות כנדון ואין להתיר יותר ממש"כ הפר"ח בפירוש, וכיצד למדו המקילים לומר ע"פ דבריו לא פלוג (ואדרבה דווקא החולקים עליו אמרו דבעינין שש שעות אפילו בחורף משום שהם סוברים שלא פלוג ואם בעינין שש שעות בקיץ עד שיתעכל הבשר א"כ ה"ה דבעינין שש שעות בחורף עד שיתעכל הבשר שהרי מערכת העיכול אינה משתנה בין קיץ לחורף). וע"ע בעיקרי הד"ט הנ"ל שכתב ללמד זכות על הפר"ח דמערכת העיכול כן פועלת בצורה שונה בין ימות החורף לקיץ עיי"ש. ולענ"ד המעיין בלשון המזמור לדוד יראה שכתב דבריו כלימוד זכות בעלמא ולא כמצדיק את המנהג לכתחילה.]

והנה ראיתי מש"כ בס' איסור והיתר לרבינו ירוחם (סימן לט) ז"ל "אכל בשר אסור לאכול גבינה עד סעודה אחרת כר' חסדא וכן נהג מר עוקבא מפני שהבשר ושומן נדבק בפה זמן ארוך, וכ' ר"ב מפני שהבשר שבין השניים קרוי בשר שנאמר הבשר עודנו בין שניהם והוא ג' שעות כרש"י ומטעם זה טוב לנקר שיניו בסעודה אחרת אם יאכל גבינה. ואם לא אכלו בשר רק כעין טיגון בשומן מותר לאכול גבינה אח"כ בקינוח הפה והדחת ידיו דאינו נדבק מרבנו פרץ". ומבואר בדבריו שס"ל שדי בהמתנה ג' שעות.

[אלא שנתקשתי בדברי ר' ירוחם בכמה דברים. א. ר' ירוחם עצמו כתב (תולדות אדם וחווה נט"ו ח"ה) "אכל בשר בהמה אסור לאכל גבינה או חלב אחריו ואפילו שיטול ידיו ויקנח הפה עד שישא בין אכילת הבשר והגבינה כדי סעודה אחרת שהוא לכל הפחות שש שעות פ' ואם באותו עת ימצא בשר בין שיניו יקנחם יפה". יוצא מדבריו היפך מש"כ באו"ה (ואולי צ"ל ששני ר' ירוחם הם ועי' בזה בקובץ סיני כרך סד עמ' רנד ואכמ"ל). ב. לגבי מש"כ "והוא ג' שעות כרש"י" לא ידעתי היכן

חמש לשש שעות, ומי שכך הוא מנהג אבותיו, והוא ממשיך את המנהג יש לו על מה לסמוך.

מצאנו שרש"י כתב שהמתנה היא ג' שעות. ג. לא מצאנו אף אחד מהפוסקים שהביא לדבריו הנ"ל שבספר או"ה לר' ירוחם. ד. ר' ירוחם כותב דין זה בשם ר"פ, והרי מצאנו במפורש לר' פרץ (הגהות סמ"ק סי' ריג ס"ק ח) שכתב "מיהו נהגו העולם כדפרש"י דפי' דבשר אחר גבינה מותר דווקא ע"י קינוח והדחה וגבינה אחר בשר אסור אפילו בקינוח והדחה עד שיעור שהיית סעודה אחרית והיינו שש שעות ואז מותר בלא קינוח והדחה ובלבד שלא יהא בשר של בין השיניים". ומבואר גם שר' פרץ ס"ל צריך להמתין שש שעות, ונוסף לזה שלדעתו זו גם שיטת רש"י (ולא כמש"כ ר' ירוחם בשם רש"י ור' פרץ). וא"כ דברי ר' ירוחם בספר או"ה הם מוקשים וצ"ע.

וראיתי שבשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מב ס"ק ב) הקשה ג"כ על דברי ר' ירוחם בספר או"ה ולכן כתב שנראה שדבריו בספר או"ה הם טעות הדפוס והעיקר כדבריו בספר תולדות או"ה. [שו"ת מנחת אשר (שם) אחר שדחה את דברי ספר או"ה לר' ירוחם כמקור למנהג הנ"ל כתב בזה "ושמעתי עוד טעם דכיון שנהגו בארצות אשכנז לאכול סעודת ביניים בשעה עשר בבוקר, ובשעה ארבע אחה"צ, נקטו לפי מנהגם דג' שעות הוי זמן שבין סעודה לסעודה... ולהלכה נראה דנהרא נהרא ופשטיה ואלה הממתנינים רק שעה או שלש שעות אין למחות בידם ויש להם על מה שייסמוכו, אך המחמיר תע"ב 'וכן נכון לעשות' כמש"כ הרמ"א".

ה) המאירי (מגן אבות סי' ט) כתב "ואנו מחמירים עד שישא שש שעות או חמש כשיעור שבין סעודה לסעודה כדין האמור בבשר בהמה", ועו"כ המאירי (חולין קה א ד"ה והדר) "ולא מציינו בשהיה זו פחות שיעור שבין סעודה לסעודה והוא שש שעות או קרוב לזה שבשיעור זה נתעכל אף במקומו ואינו קרוי עוד בשר" ומשמע מדבריו דשש שעות אינם בדווקא אלא גם בקצת פחות מכך סגי להתיר אכילת גבינה אחר בשר.

ויש קצת ראייה לדבר גם מלשון הרמב"ם שכתב (מאכ"א פ"ט הכ"ח) "מי שאכל בשר בתחלה בין בשר בהמה בין בשר עוף לא יאכל אחריו חלב עד שיהיה ביניהן כדי שיעור סעודה אחרת והוא כמו שש שעות" וממה שלא כתב "שש שעות" אלא כתב "כמו שש שעות" אפשר שיש לבאר שאף לרמב"ם אין צריך שש שעות גמורות דווקא אלא אף בפחות מכך מעט סגי. ועי' בספר נשמת אברהם (יו"ד סי' פט ס"ק 1) שהביא מהגר"ח מבריסק זצ"ל שג"כ דייק כך בדברי הרמב"ם. וכן דייק בלשון הרמב"ם בשו"ת מנחת אשר (ח"א סיק מב ס"ק א). מאידך עיין בספר מטה אפרים (ארדיט דף כח ע"ג ד"ה והנראה לענ"ד הביאו גם בשו"ת יבי"א ח"ג יו"ד סו"ס ג) שדקדק אחרת בלשון "כמו" שכתב הרמב"ם ולפי דבריו גם אליבא דהרמב"ם צריך שש שעות קבועות שלמות (ומש"כ כמו הוא ביחס לשעות זמניות עיי"ש).

בספר נשמת אברהם (שם) הביא שגם הגרי"ד הלוי במברגר (בעל שו"ת יד הלוי) היה ממתין חמש שעות ומשהו. וע"ע בספר מנהגי רבותינו והליכותיהם על החת"ס (פכ"ו סע' עו וס"ק קיט) שהביא עדות מגאב"ד ערלוי שליט"א בשם אביו היד סופר שהעיד על החת"ס שהיה ממתין חמש שעות ושליש שעה, אלא שהחת"ס לא התיר למי שאינו מיוצאי חלציו להקל בזה, וע"ע שם (ס"ק קיח) שנטה לומר שהחת"ס היה מקל כנ"ל רק אחר בשר עוף. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד סי' ד ס"ק יג) שכתב שיש על מי לסמוך להקל בשעה"ד אחר חמש שעות וחצי.

אמנם בפרמ"ג (או"ח סי' תצד א"א ס"ק ו) כתב שאפילו בחג השבועות יש להמתין שש שעות דווקא ואין להקל בזה. ובספר בדה"ש (סי' פט ס"ק ח ובציונים ס"ק יד) כתב שאף שמדברי המאירי משמע דסגי בקרוב לשש ואף שאפשר שיש קצת סמך לדבריו מדברי הרמב"ם דלעיל, הרי שלמעשה אין

ד. האם מחשבים את השעות כשעות קבועות או כשעות זמניות – דעת רוב הפוסקים שמחשבים את שש השעות כשעות קבועות (דהיינו 360 דקות) ולא כשעות זמניות.

להקל בכך משום שדעת השו"ע והרמ"א ועוד מגדולי האחרונים שצריך שש שלימות דווקא. וכן שמעתי בעבר מהגר"ד ליאור שליט"א שאין להקל בזה ויש להמתין דווקא שש שעות שלמות (וכן ראיתי בתשובת כ"י של הגר"ל שליט"א שכתב להמתין דווקא שש שעות שלמות).

1) בכנה"ג (סי' פט הגה"ט ס"ק ה) האריך להוכיח שחישוב השעות הוא לפי שעות קבועות ולא לפי שעות זמניות. וכ"כ עוד הרבה אחרונים שיש לחשב לפי שעות קבועות דכ"כ פרמ"ג (מש"ז ס"ק א) ובשו"ת גן המלך (סי' קנד). וכ"כ בשו"ת פרח שושן (כלל א סי' א) והזכיר שם שכן כתבו גם האו"ה, לחם חמודות, בעי חיי ודמשק אליעזר. ובפת"ש (ס"ק ג) כתב גם בשם הכו"פ והחכ"א דס"ל ככנה"ג לחשב בשעות קבועות, וכן משמע גם בערוה"ש (סע' ו) וכ"כ בבדה"ש (ס"ק ו). וע"ע בעיקרי הד"ט (סי' י סע' ה).

אמנם הפר"ח (ס"ק ו) סובר שיש לחשב את השעות בשעות זמניות וממילא בימים הקצרים יצא שממתין כארבע שעות קבועות בין סעודה לסעודה והיינו פחות ממה שממתין בקיץ.

[הסברנו את הפר"ח כמו שמצאנו שהסבירו בשמו האחרונים, דעי' בשו"ת גן המלך (שם) שהסביר כך את הפר"ח בפשטות והקשה עליו ודחה דבריו, ועיין גם בשו"ת פרח שושן (שם) שכתב כך בפשטות בדעת הפר"ח והקשה עליו, וע"ע בפרמ"ג (שם) ובמחצה"ש (על הש"ך ס"ק ה) במש"כ בשם הכו"פ שמשמע שגם הם ס"ל כקושיית הפרח שושן. ובעיקרי הד"ט (סי' י סוף סע' ה) דחה את קושיית הפרח שושן על הפר"ח וכתב שהסברא דווקא נוטה יותר לדעת הפר"ח. וע"ע בדעת"ל למהרש"ם (סי' פט סע' א) שהביא לדברי הפר"ח והעיקרי הד"ט ומשמע דגם הוא ס"ל דלפר"ח מחשבים בזמניות. ועיין ג"כ בבאה"ט דמהרי"ט (ס"ק ז) שגם מדבריו משמע שהבין בפר"ח שס"ל לחשב בשעות זמניות, וזאת ממה שהמהרי"ט שם ציטט מתחלה את דברי הכנה"ג שכתב לחשב בשעות קבועות ולא זמניות ולאחר סוף ציטוט דבריו כתב המהרי"ט "ופר"ח כתב לאו דווקא שש שעות, כגון בחורף שהימים קצרים וכו'" ומשמע שמביא דבריו כדעה מנוגדת לדברי הכנה"ג שהביא לעיל דהיינו דלכנה"ג מחשב בשעות קבועות ולפר"ח בשעות זמניות.

ולענ"ד נראה הסבר מעט שונה בדברי הפר"ח דז"ל הפר"ח "ולענין דינא נקטינן כדברי המחבר שלא לאכול גבינה אחר בשר עד שיהיה שש שעות. ומיהו לאו דוקא שש שעות, כגון בחורף שהימים קצרים כל שאכל בשר בשחר מותר לאכול גבינה בסעודת הצהריים, וכן אם אכל בשר בחצי היום מותר לאכול בערבית אע"ג דליכא בין אכילה לאכילה אלא כמו ד' שעות בקירוב, וזה דבר מוסכם לכו"ע דהא לשון הגמ' הוי, בהאי סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחרונא אכילנא, משמע דמסעודא לסעודא שפיר דמי ולא קמפליג בין ימים קצרים לארוכים".

והנה המעיין יראה דהפר"ח לא הזכיר כלל מעניין אם לחשב בשעות זמניות או קבועות, אלא לענ"ד נראה בכוונתו דהנה בגמ' לא נזכר כלל שש שעות אלא נזכר מסעודה לסעודה והראשונים שכתבו שש שעות היינו דשיעורו שיעור הזמן המקובל מסעודה לסעודה שהוא כשש שעות, ועל זה בה להעיר הפר"ח דאין זה זמן קבוע שהרי בימים שמחשיך מוקדם ממילא המרחק מסעודה לסעודה מתקצר שהרי אין אדם רוצה לאכול סעודתו בחושך (ושיעור שש שעות הוא לא בדווקא אלא רק דוגמא לשיעור זמן מצוי בימות הקיץ בין הסעודות), וממילא כל שעבר הזמן הנורמלי מסעודה אחת לחברתה (בין אם יהיה ארבע שעות ובין אם יהיה שבע שעות) ולא אכל מיד אחר סעודה אחת את הסעודה שאחריה הרי זה מותר לאכול גבינה אף לדעת הראשונים המחמירים

ה. ממתי מתחיל למנות שש שעות – המתנת שש השעות תהיה מסוף אכילת הבשר ועד תחילת אכילת מאכלי החלב, ואפילו אם בירך ברכת המזון של הסעודה הבשרית זמן רב אחר אכילת הבשר, וכן הדין אפילו אם התחיל את הסעודה החלבית זמן קצר אחר הסעודה הבשרית (וכגון שאת החלב אכל רק בשלב מאוחר של הסעודה אחר שעברו שש שעות מאכילת הבשר).

ו. ספק אם עברו שש שעות – נחלקו הפוסקים בדינו של מי שמסופק אם עברו שש שעות מאז שאכל בשר, האם מותר לו לאכול מאכלי חלב או שהוא צריך להמתין עד שיצא הספק מלבו ויהיה ברור לו שעברו שש שעות, והמקל בזה לא הפסיד.

ובפחות מכאן אסור.

אלא שלענ"ד דברי הפר"ח קשים דכיוון שלדעת רש"י ודעימיה הטעם שמחכים הוא משום עיכול הבשר, שעד שלא נתעכל כראוי מוציא שומן וטעם, וא"כ מה סברא לומר שהעיכול של האדם ישתנה בין ימי הקיץ לימי החורף וכד'. ובאמת כעין זה הקשה הפרח שושן הנ"ל על הפר"ח והעיקרי הד"ט כתב לתרץ קושייתו עיין לעיל].

והנה אף שרוב הפוסקים חלקו על הפר"ח הרי שכתב ביד אפרים (כאן) שבמקום מיחוש חולי יש להקל כפר"ח, וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד סי' ד ס"ק יב) בשם שו"ת זכר יהוסף וע"ע בזה לקמן (סע' יג).

2) כתב באו"ה (כלל מ סע' ד) שהמתנה (שעה אחת לשיטתו) תהיה אחר ברכת המזון, ומשמע דאם המתין שעה אחר גמר אכילתו ואח"כ בירך ברכה"ז לא מהני וצריך להמתין שוב שעה. בהגהת מהרא"י (שע"ד סי' עו ס"ק ב) כתב "רבים נוהגים להקל ועושין להם פשרה מדעתן להמתין שעה א' אחר סעודת בשר וסלוקו ובירכו ואז אוכלין גבינה...". ובדרכ"מ (סי' פט ס"ק ה) כתב שלפי מש"כ אח"כ מהרא"י דאין למחות במקלים להמתין שעה א' משום שעבדי כתוס' וראבי"ה נראה שיהיה מותר אפילו להמתין שעה קודם ברהמ"ז והוסיף דאפשר דאפילו האו"ה לא אמר דבריו בדווקא וה"ה אם המתין קודם ברהמ"ז דמותר. לעומתו כתב הר"ן שפירא (מבוא שערים על השע"ד שם ס"ק מ) דלאו"ה ודאי שחייב להמתין אחר ברהמ"ז ובמהרא"י אין שום הכרעה בלשונו ובדבריו ולא קיבל את דברי הדרכ"מ.

הרמ"א (סי' פט סע' א) כתב "ואין חילוק אם המתין השעה קודם ברהמ"ז או אח"כ". ובדגו"מ כתב שהמתנה תהיה מסוף אכילת הבשר עד תחילת אכילת הגבינה, ומשמע שאם יש שש שעות מסוף אכילה אך אין שש שעות ממתי שבירך ברכהמ"ז די בכך ומותר לאכול גבינה. וכ"כ בספר טעמי המנהגים (עמ' תפט בהערה) בשם ספר זכור לאברהם.

בערוה"ש (סע' ד) כתב כמש"כ בשם האו"ה שהמתנה היא מסוף סעודת הבשר עד תחילת סעודת הגבינה ואפילו אם בסוף סעודת הבשר לא אכל בשר או בתחילת סעודת הגבינה לא אכל גבינה חייב להמתין שש שעות מסוף הסעודה לתחילת הסעודה הבאה. וע"ע בשו"ת משנ"ה (ח"ה סי' צז) במש"כ בביאור דברי הערוה"ש.

אמנם הדרכ"ת (ס"ק ד), המשנ"ה (שם) והבדה"ש (ס"ק ז ובביאורים ד"ה שישעה) פסקו כדגו"מ שהמתנה היא מסוף אכילת הבשר עד לתחילת אכילת הגבינה ולא מסוף הסעודה עד תחילת הסעודה הבאה.

ח) היד יהודה (הביאו בדרכ"ת ס"ק ה) כתב שאם מסופק אם עבר שש שעות יש להחמיר ואין

ט. דין המתנה בין בשר לחלב בילדים – קטן שלא הגיע למצוות יש לחנכו בהדרגה להמתין אחרי אכילת בשר לפני אכילת חלב, ותלוי הדבר ברמת הבנתו ובמצב בריאותו (עי' בהערה)^י.

מאכלי חלב, אבל לא עברו עוד שש שעות מאכילת בשר. ושמעתי אומרים כי בחג השבועות מקילים בזה, ושאלתי את רבינו זקני זצ"ל ואמר לי אם ישנת בצהריים יכול אתה לאכול מאכלי חלב. ושמעתי שכן הורה דודי הגאון הקדוש מו"ר דוב בעריש זצ"ל מביאלא, והתיר לשתות משקה טהור עם חלב בבוקר השכם אף שלא עברו עוד שש שעות מאכילת בשר בערב ובלי ספק קבל כן מאביו רבינו זקני זצ"ל. והדברים הובאו גם בספר פסקי תשובה (סי' רפה). [ויש להעיר במש"כ להקל בהרחקות בב"ח בחג השבועות יותר משאר ימות השנה, דברמ"ג (או"ח סי' תצד א"א ס"ק ו) כתב במפורש שאין להקל בשבועות יותר משאר ימות השנה וחייב להמתין שש שעות דווקא. וכבר קדמו לו בזה בספר זכרון משה (ליקוטי דינים סע' כו והוא מקור דברי החק יעקב דלקמן) ובחק יעקב (סי' תצד ס"ק יא) שאחרי שהביאו שיש נוהגים להקל בהרחקות בב"ח בחג השבועות כתבו "ומ"מ שומר נפשו ירחיק מהם, וכן הסכמת האחרונים דגם בחג השבועות יש להיזהר בכל כמו בכל השנה". וע"ע בא"ר (סי' תצג ס"ק י), נעם אלימלך (סוף פרשת משפטים ד"ה לא תבשל), דרכ"ת (סי' פט ס"ק יט), שו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קה ס"ק ב) ושו"ת משנ"ה (ח"ז סי' ע).]

ומצאנו גם בדעת קדשים מבוטשאטש (סי' פט סע' א) שכתב "וע"י שינה בנתיים אולי ג"כ צד קולא שע"כ די בפחות שעה או ב'..." , ואמנם בהגהות מקדש מעט (על הדע"ק שם) הניח דבריו בצ"ע (ולענ"ד המדקדק בלשון הדע"ק בכללותם שם יראה שמש"כ לגבי שינה אינו כהיתר מעליא אלא כצירוף בלבד).

ובהגהות עטרת זקנים (על הויעש אברהם שם ס"ק קנה) כתב "לא מצאתי יסוד לזה. ושמה טעמו דעיקר כפירש"י ז"ל (בר"פ כל הבשר קח א) דהטעם משום דהבשר מוציא שומן והוא נבדק בפה ומאריך בטעמו. וכיון דהרמ"א ז"ל פוסק כהפוסקים דסגי בהמתנת שעה אחת וכתב שכן המנהג בזמנו, אלא שנהגו עתה להחמיר כהר"ף ורמב"ם ז"ל דבעינן ו' שעות. וא"כ כשישן וטבע השינה להיטיב העיכול ולמהרו להתעכל. יש לסמוך על התוס' וראב"ה והגהות מיימוני והגהות אשרי דסברי דסגי בשעה אחת". [ולענ"ד יש להעיר ממה שידוע בימנו שהדברים הפוכים והשינה דווקא מעכבת את העיכול ולא מזרזת את העיכול].

ואמנם ברוב הפוסקים לא נזכרה קולא זו, ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תלא) הביא מהחת"ס שמתחילה חשב גם הוא להקל בזה אך אח"כ חזר בו ואסר, ולכן כתב התשובות והנהגות שאין להקל כדברי הויעש אברהם. וכן הובא כדברים הנ"ל בשם החת"ס בספר מנהגי רבותנו והליכותיהם (פכ"ו ס"ק קיט) עיי"ש. ואמנם העירוני שבספר 'אשרי האישי' (עניני חג השבועות) הובא בשם הגריש"א זצ"ל שהקל בזה בחלק מהמקרים, ואין הספר תחת ידי לעיין בו.

(ג) עי' בפסיקתא רבתי (סופכ"ה) שם משמע קצת שבקטן די ברחיצת ידיו (ועוד אפשר שמשם ראה לשיטת ר"ת שלא צריך כלל להמתין אחרי אכילת בשר לפני אכילת גבינה ואכמ"ל) וע"ע במאירי (חולין קה א). ועי' בלקט יושר (או"ח עמ' 35) שהעיד על רבו בעל תרה"ד "ונהג כפוסק רבי משה ב"ר מימון, בין אכל בשר בהמה בין אכל בשר עוף היה ממתין ו' שעות בין סעודה לסעודה כשרוצה לאכול אח"כ גבינה. אבל אין להקפיד על הקטנים אם אכלו בשחרית בשר ובצהריים גבינה, אע"פ שלא שהו כשעור שש שעות. וגם אינו מוחה לאחרים שאינם מדקדקים במעשים.

ז. המתין שש שעות אך לא בירך ברכת המזון – כדי להתיר אכילת חלב אחר בשר לא די בהמתנת שש שעות, אלא צריך גם שישלך את עצמו מהסעודה הבשרית ויברך ברכהמ"ז. ולכן מי שנמשכה סעודתו שעות רבות (כגון בסעודת חתונה וכד') ועבר שש שעות מאז שאכל בשר (כגון שרגילים לאכול מעט מדי פעם כך שלא הפסיד ברכהמ"ז^ט), אעפ"כ אסור לו לשתות קפה חלבי בסוף הסעודה כיון שעדיין לא נסתלק מהסעודה הבשרית ולא בירך ברכת המזון. לכתחילה אין לברך ברכת המזון רק על מנת שיוכל לאכול מאכלי חלב, אלא צריך שיברך משום שבכל מקרה סיים סעודתו^א.

ח. שינה אחרי אכילת בשר לפני אכילת חלב – יש שכתבו שאם ישן אחר שאכל בשר יכול להקל ולאכול חלב גם קודם שעברו שש שעות, אמנם למעשה רוב הפוסקים לא הקלו בזה^י.

להקל מטעם ספק דרבנן לקולא. אמנם הדלתי תשובה והדברי שאול (הביאם בדרכ"ת שם) חלקו וכתבו שבספק אם עברו שש שעות יש להקל. ובשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מב ס"ק ד) צידד בזה כדעת המקילים. וכ"כ בילק"י (או"ח ח"ג עמ' שפו) להקל בזה. ובספר בדה"ש (ס"ק ט וע"ע בביאורים ד"ה שש שעות) כתב שהמקל לא הפסיד.

(ט) עי' שו"ע (או"ח סי' קפד סע' ה), משנ"ב (שם ס"ק יח) ובבדה"ש (יו"ד סי' פט ס"ק כז)

(י) כתב הרמ"א (סי' פט סע' א) "אבל בלא ברהמ"ז לא מהני המתנת שעה" וביאר הש"ך (ס"ק ס"ק ה) שלא דווקא שעה וה"ה אם המתין כל היום כולו (וכגון שנמשכה סעודתו זמן רב מאוד) לא מהני ללא ברכהמ"ז. וכ"כ המהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' ט) דאפילו המתין כל היום כולו אחרי אכילת הבשר אסור לאכול חלב עד שישלך ויברך.

גם בשו"ת גן המלך (סי' קנד) כתב שאין להתיר לאכול חלב בסעודת הבשר אחר המתנת שש שעות משום שיש לחוש להרגל עבירה שיבוא לאוכלם יחד שהרי עכשיו אכלם באותה סעודה. וכן הביאו לדינא הט"ז (סי' פז ס"ק ב), מג"א (או"ח סי' קצו סוף ס"ק א) ובאה"ט דמהרי"ט (סי' פז ס"ק ד). ובפר"ח (סי' פז ס"ק ו) אף הביא מקור וראיה לזה מדברי הזה"ק. וע"ע בדרכ"ת (ס"ק יג) שכתב בשם הדמשק אליעזר שרק אם שהה בסעודתו מעת לעת (אחר אכילת הבשר) מותר לאכול חלב אף בלא סילק ויברך.

ובעניין הצורך בסילוק הסעודה וגדר סילוק הסעודה עיי"ש בדרכ"ת וע"ע מה שביאר בזה בבדה"ש (ס"ק כב ובביאורים ד"ה רק מיד) ובקצוש"ע בב"ח (פפויפר סי' י סע' יד).

(יא) הדרכ"מ (סי' פט ס"ק ה) וע"ע מש"כ לעיל ס"ק ז) כתב בשם האו"ה דלשיטת התוס' וראב"ה אין לברך ברכהמ"ז במיוחד בשביל שיוכל לאכול גבינה אלא יברך רק משום שממילא מתכוון לסיים סעודתו. וזהו המקור לדברי הרמ"א בהגה (סי' פט סע' א) שי"א שאסור לברך ברכהמ"ז בשביל לאכול גבינה אך הוסיף הרמ"א שלא נהגו להיזהר בזה.

ובט"ז (ס"ק ג) יצא חוצץ נגד מנהג העולם וכתב שלא מהני ברכהמ"ז שמברכים בשביל שיוכלו לאכול חלב ורק ברכהמ"ז אחר ששילק עצמו מן האכילה מהני לשיטת התוס' וראב"ה וסיים "והירא דבר ה' יחדול עצמו מלישב עם שאינן נזהרין בזה במסיבה אחת". אמנם בפת"ש (ס"ק ב) הביא מס' בכור שור שחלק על הט"ז וכתב שאין למחות במקילים שיש להם על מה שיסמכו.

(יב) כתוב בספר ויעש אברהם (מנהגי הגר"א מטשכנוב זצ"ל סי' נא) "בחג השבועות רציתי לאכול

י. מצא בשר בין השיניים – אם אחרי שעברו שש שעות מאז שאכל בשר מצא בשר בין השיניים צריך להסירו וצריך לקנח פיו במעט פת ולהדיח פיו במים לפני שיאכל מאכלי חלב¹, אמנם אינו צריך לשוב ולהמתין לפני שיאכל מאכלי חלביי.

יא. הלועס בשר לתינוק – מי שלעס בשר ואח"כ הוציא אותו מפיו (כגון לתת תינוק)

אבל לבנו היה מוחה מיד שהיה בר מצוה².

ולמעשה מצאנו כמה וכמה שיטות בפוסקים בנ"ד, בשו"ת חלקי האריך בזה (יו"ד סי' טז-יח) ומסקנתו שבקטן עד גיל ט' שנים והוא תאב לאכול מאכלי חלב יש להקל לתת לו לאכול מאכלי חלב כבר אחרי המתנת שעה בלבד (ובמש"כ בחלקי" להקל מטעם שהוא מדין נדר ואינו שייך בקטן עי' בזה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' שפט שכתב שאינו נדר ועי' בשו"ת אורחותיך למדני ח"ג סי' פ). גם בשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד סי' ד, ח"ג יו"ד סי' ג) כתב בדומה לחלקי" להקל אחרי המתנת שעה, אלא שכתב (ח"ג שם ס"ק ז) שלקטן בר הבנה אין להקל אלא במאכל חלבי שהוא חיוני לתזונתו אך אין להקל לו בממתקים חלביים וכד' קודם שש שעות. וע"ע בשו"ת שבה"ל (ח"ד סי' פד).

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תלה) כתב שמיד כשהילד מבין שאסור לאכול חלב אחרי בשר (ואפילו הילד רק בן שנתיים) יש לחנכו להמתין שעה, וכשמגיע לגיל חמש-שש שזהו גיל חינוך למצוות יוסיף עוד שעות עד שבגיל תשע כבר יתרגל להמתין שש שעות. ובשו"ת משנ"ה (ח"י סי' צו) כתב "אלא דמ"מ צריך להפרישו מדין חינוך אבל כי כן א"א לומר בזה שיעור דדין חינוך כיו"ב הרי הוא כל אחד ואחד לפום חורפיה בין לענין מ"ע של תורה ובין לענין מ"ע של דברי סופרים והיודע להתעטף חייב בציצית... וכן כל כיוצ"ב... וכן בדין חינוך של ל"ת בין של תורה ובין של דבריהם הוא ג"כ כל שהוא בר הבנה כשאומרים לו זה אסור לעשות בשבת צריך להפרישו ובמאכלות אסורות מחמירין ומ"מ כל ערום יעשה בדעת ואין להחמיר בחומרות על תינוקות וכ"ש לענין חלב אחר בשר כי צריך חלב בכל עת... ולכן בקטנותם יסביר לו שאסור לאכול בשר וחלב יחד באפיקורן ואח"כ לאט לאט ירגילוהו להפסיק קצת וכשיראה שכבר נתחזק ויכול לסבול אז יחנכו שעות כשאר כל אדם". וע"ע בשו"ת שיח נחום (סי' מו).

(יד) לעיל (ס"ק ב) הבאנו את מחלוקת רש"י והרמב"ם בטעם החיוב להמתין בין אכילת בשר לאכילת חלב, אחת הנפק"מ ביניהם תהיה בכה"ג שנמצא בשר בין השיניים אחר שש שעות (שלשיטת הרמב"ם לא חשיב בשר), והבאנו שם מש"כ הטור שיש להחמיר כדברי שנייהם (וממילא נחמיר בבשר שבין השיניים).

וכ"כ השו"ע (סי' פט סע' א) "ואפילו אם שהה כשיעור, אם יש בשר בין השיניים, צריך להסירו". [וכתב בגליון מהרש"א (ס"ק ב) שדברי השו"ע נאמרו דווקא לגבי אכילת גבינה אחר בשר אך באכילת דגים אחרי בשר אין לחוש לבשר שבין השיניים]. והוסיף הרמ"א "ואם מצא אח"כ בשר שבין השיניים ומסירו צריך להדיח פיו קודם שיאכל הגבינה". וכתב הש"ך (ס"ק ד) שכוונת הרמ"א שצריך הדחה וכ"ש קינוח. וביאר ערוה"ש (סע' ה) דהיינו שצריך לקנח פיו במעט פת שיאכל ולהדיחו במים. ואמנם כתב בדעת (סי' פט סע' א ד"ה ואם מצא) בשם היד יהודה שאף שאם עברו ו' שעות ומצא בשר בין שיניו צריך לנקרם, הרי שאם אחר ו' שעות אכל דבר מה אין צריך לנקר.

(טו) כתבו הש"ך (סי' פט ס"ק ג) ומהר"א אזולאי (הגהות על הלבוש ס"ק ב) שאחרי שהסירו אין צריך להמתין שוב כשיעור בין בשר לחלב וע"ע בערוה"ש (סע' ד-ה).

ולא בלע ממנו כלל, אעפ"כ צריך להמתין שש שעות אחר הלעיסה לפני שיאכל מאכלי חלב, וכן הדין אפילו אם לעס תבשיל שאין בו בשר אלא יש בו רק שומן בשר (ופלט אותו ולא בלע ממנו כלל) צריך להמתין אח"כ שש שעות³. ויש מהפוסקים שכתבו

(טז) כתב הטור (סי' פט) "אכל בשר לא שנא בהמה חיה ועוף לא יאכל גבינה אחריו עד שישאה כשיעור שמזמן סעודת הבוקר עד סעודת הערב שהוא ו' שעות ואפילו אם שהה כשיעור אם יש בשר בין השיניים צריך להסירו ובתוך הזמן אפילו אין בשר בין השיניים אסור לפי שהבשר מוציא שומן ומושך טעם עד זמן ארוך ולפי זה הטעם אם לא אכלו אלא שלעסו לתינוק א"צ להמתין דכיון שלא אכלו אינו מוציא טעם והרמב"ם נתן טעם לשהיה משום בשר שבין השיניים ולפי דבריו לאחר ששהה כשיעור מותר אפילו נשאר בשר בין השיניים והלועס לתינוק צריך להמתין וטוב לאחוז בחומרי ב' הטעמים".

מבואר מדברי הטור שדין המתנה למי שלעס בשר לתינוק תלוי במחלוקת הטעמים לגזירת המתנה בין בשר לחלב ודווקא לרמב"ם שס"ל שהגזירה היא משום בשר שבין השיניים יהיה חיוב המתנה אחר שלעס בשר לתינוק למרות שלא בלע מן הבשר.

[ולכאורה נראה לפי כוונת הטור דלטעם הראשון שהוא טעמא דרש"י שגזרינן משום שמוציא שומן ומושך טעם לא נצטרך להמתין, משום שטעם זה שייך רק אם בלע מן הבשר, שכוונת הדברים שאחרי שבלע מהשומן חוזר ועולה טעמו לפיו עד עבור שש שעות, וכאן לא בלע מן הבשר. וכ"כ הפרמ"ג (סי' פט משב"ז ס"ק א) "לרש"י קולא בלועס לתינוק, כיון שלא אכל אין מושך טעם".

ואמנם לענ"ד מדקדוק לשון רש"י לא נראה כן, דז"ל רש"י (חולין קה א ד"ה אסור) "משום דבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו" ומשמע לכאורה שמה שמאריך טעם אינו משום השומן ש"נבלע" בבטנו של האדם (ואח"כ חוזר טעמו ועולה לפיו), אלא משום השומן ש"נדבק" בפיו של האדם בעת לעיסתו, וממילא דבר זה שייך גם כשלעס ולא בלע מן הבשר. וממילא יוצא שטעמא דהטור וטעמא דרש"י אינו טעם אחד אלא שני טעמים שונים.

ולפי"ז נלענ"ד לבאר דבר נוסף, דהנה הלבוש (סי' פט סע' א) כתב "לפיכך אפילו לא אכלו אלא לעסו לתינוק צריך להמתין, דאע"ג שלא אכלו מ"מ טעם הבשר נשאר לו בפיו ומושך לו טעם השומן כאילו אכל". ותמהו עליו האחרונים (ש"ך ס"ק ב, חגורת שמואל ס"ק יב) שהרי בטור כתב בפירוש להפך, דאם משום שנשאר הטעם ומושך טעם השומן כל שש שעות אזי אין להחמיר בטועם לתינוק אלא רק באכל ממש, וא"כ הוא ממש ההפך מדברי הלבוש, ומה שאנו מחמירים בלועס לתינוק הוא משום שחיישינן לשיטת הרמב"ם דכתב שהוא משום בשר שבין השיניים.

ותירץ המנחת יעקב (כלל עז ס"ק א) דמדברי המהרי"ל והאו"ה נראה דגירסה אחרת היתה להם בטור ולפיה כתוב "אבל באותו סעודה אפילו לא יהא בשר בין השיניים אסור כדפרש"י שהבשר מושך טעם ומוציא שומן והלכך הלועס בשר לתינוק צריך להמתין עד סעודה אחרת⁴ ונ"ל דגירסה זו היתה גם לפני הלבוש, וסיים שם במנ"י דלמעשה אין נפק"מ בכל זה שהרי קי"ל לחומרה כשני הטעמים ובכל מקרה מי שלועס לתינוק צריך להמתין.

ואמנם לפי מה שהבאנו אנו לעיל דברי הלבוש הם מדוקדקים ונכונים, שהרי גם אליבא דרש"י יצטרך להמתין מחמת לעיסת בשר לתינוק שהרי גם מעצם הלעיסה נדבק שומן בפיו ומושך טעם ואין כל נפק"מ במה שלא בלע מהבשר (ודברינו מכוונים עם מש"כ המנח"י אלא שאנו דקדקנו זאת בתוך לשון רש"י).

ולפי"ז נלענ"ד להעיר דבר נוסף דהנה הפרמ"ג (שם והביאו גם הפת"ש ס"ק א) כתב שאם לעס

שכיון שלא בלע מן הבשר או השומן יש להקל ולהסתפק בהמתנת שעה (ויקנח וידיח פיו וינקר בין שיניו)^ז. אמנם אם רק טעם בלשונו ולא בלע וגם לא לעס מן התבשיל אינו צריך להמתין אח"כ^י.

יב. שיפשוף פיו בחלב – יש מתירים לשפשוף פיו בחלב אחר סעודה בשרית (גם אם אין בדבר צורך רפואי)^{יט}.

תבשיל עם שומן (אך בלי בשר ממש) לתינוק אזי צ"ל דלכו"ע לא צריך להמתין דמושך הטעם ליכא כיון דלא אכל ובין השיניים ליכא (כיון שהוא שומן ולא בשר), אך סיים "מ"מ יש להחמיר להמתין שש שעות משום לא פלוג וישראל קדושים ואין לפרוץ גדר". ואמנם לפי דברינו אנו לעיל דטעמא דרש"י אינו משום הבליעה של השומן בבטנו אלא משום הדבקות השומן בפיו ממילא אליבא דרש"י גם בכה"ג שלעס שומן ללא בשר יש חיוב מדינא להמתין.

ותהיה נפק"מ בין טעמא דהפרמ"ג לאיסור (משום לא פלוג) לטעמא דידן (שהוא חיוב מדינא אליבא דרש"י) דע"י בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ז) שהביא מגדולי הפוסקים דדבר שנאסר משום לא פלוג אין חומרתו גדולה כמו דבר שנאסר מדינא, ועשה מזה המהרש"ם סניף גדול להקל על אשה שיש לה בעיה לטבול ע"מ שלא יצטרך בעלה לגרשה עיי"ש וכן חזר המהרש"ם על יסוד זה בעוד מתשובותיו, וע"ע בזה בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קעט) ובפת"ש (יו"ד סי' קפד ס"ק ד). וא"כ לענייננו אם נאמר שהאיסור בלועס תבשיל עם שומן הוא משום לא פלוג נוכל לצדד להקל במקום צורך עם עוד צירוף וכד', אך לפי דברינו אנו שהוא איסור מדינא יהיה קשה להקל בדבר זה. אחר כותבי כל זאת ראיתי מש"כ בנ"ד בשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מב ס"ק ג) ושמחתי שזכינו לכוון לחלק מדבריו (ואמנם אחבה"מ מש"כ הגר"א וייס שליט"א שם בתירוץ קושייתנו שרש"י מיירי בנדבק השומן בגרונו הוא לענ"ד דוחק, שהרי רש"י כתב בפירוש שנדבק בפיו ולא הזכיר כלל לגרונו או למעיו).]

ולענין דינא גם הטור מודה להחמיר בזה ולאסור אפילו שלא בלע, וכ"כ השו"ע (סי' פט סע' א) "ואם לועס בשר לתינוק צריך להמתין". וכ"כ הלבוש (שם) והמנח"י (שם), והוא דלא כמהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' ט) שחלק על פסק הטור והשו"ע וס"ל שהעיקר כטעמא דהטור ולא כטעמא דרמב"ם ולכן הלועס לתינוק אינו צריך להמתין אלא די בקינוח והדחה.

(ז) כן דקדק בהגהות הגרע"א (סי' פט ס"ק ב) מלשון הרמ"א וכ"כ בדרכ"ת (ס"ק כב) בשם היד יהודה.

(יח) לעיל (ס"ק טז) הבאנו מש"כ הפרמ"ג להחמיר משום לא פלוג וישראל קדושים בלועס שומן ופולט, וכתבו הזבחי צדק (סי' פט ס"ק ה) דרכ"ת (שם) ובדה"ש (ס"ק טז) בשם הגר"ש קלוגר שאם לא לעס אלא רק טעם בלשונו אינו צריך להמתין, ואפילו אם טעם בשר ממש ולא רק שומן, וכן אפילו אם הכניס את כל החתיכה לפיו והוציאה מיד כשהיא שלימה. [ואמנם לפי דברינו אנו (לעיל ס"ק טז) שהוא איסור מדינא אליבא דרש"י אפשר שהיה לנו להחמיר בטועם ללא לעיסה, אמנם לדינא ודאי שדעת הפוסקים מכריע את דעתנו הקלושה וע"ע בערוה"ש (סי' פט סוף סע' יד).]

(יט) כתב בדע"ת (סי' פט סע' א) בשם הדעת קדושים שיש להקל לשפשוף פיו בחלב אחר אכילת בשר גם אם אינו נחוץ.

יג. המתנה לפני אכילת מוצרי חלב לצרכים בריאותיים – כתבו הפוסקים שמי שצורך מאכלי חלב מסיבות רפואיות יכול להקל ולא להמתין שש שעות. לכן מי שמסיבות רפואיות צריך לשתות חלב או מי חלב מותר לו לשתותם אחרי שעברה שעה מאכילת הבשר^{כא}.

יד. תרופות וויטמינים העשויים מחלב או בשר – חולה שאכל בשר מותר לו מיד אחר שסילק ובירך לבלוע כדור תרופה שמעורב בו סוכר חלב וכד"י. כמו"כ מי שבלע כדור

(כ) כן מתבאר מהפוסקים שנביא לקמן וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ח סי' קמג) במה שדן אם אפשר להקל בתרי דרבנן של איסור בב"ח לצורך חולה שאין בו סכנה.

(כא) כתוב בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' עג), עיקרי הד"ט (סי' י ס"ק ד) ובדע"ת למהרש"ם (סי' פט סע' א) שהשונה מי חלב לרפואה אינו צריך להמתין אלא שעה אחת אחר אכילת הבשר קודם שתית מי החלב. ובשו"ת מכתם לדוד (סי' טו) אף כתב להתיר לשתות את המי חלב מיד אחרי אכילת בשר ללא המתנת שעה, וכתב שהחמיר לשטוף פיו לפני שתית המי חלב תבוא עליו ברכה אך אינו חייב בזה מדינא (ואמנם כתב שם במפורש שמתיר רק במי חלב ולא בחלב ממש), וע"ע בשו"ת בית דוד (יו"ד סי' לד) שהתיר לבשל בשר עוף במי חלב לצורך חולה שאין בו סכנה. וע"ע בשו"ת נטע שורק (סי' לד סוד"ה עוד נוסף), שו"ת לבושי מרדכי (יו"ד מה"ק סי' מט ס"ק א) ושו"ת צי"א (ח"ה סי' יב ס"ק ו).

ובחכ"א (כלל מ סוף סע' יג וע"ע בזבחי צדק דלקמן מש"כ ע"פ החכ"א), זבחי צדק (סי' פט ס"ק יא), בא"ח (שנה ב שלח סע' יא) וערוה"ש (סע' ז) כתבו שאם צריך לשתות חלב בציווי הרופאים משום בריאותו יכול להקל אחר שעה אחת וברכהמ"ז והדחת פיו וה"ה לנערים כחושים ורפואתם ע"י שתית חלב. וכ"כ להתיר בזה בכה"ח (ס"ק כא) והביא שכ"כ גם העמודי השלחן והדרכ"ת. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל (ח"א יו"ד סי' נח) והוסיף שאם מבחינה בריאותית יש לצר את הזמן בין האכילות אפשר שיש להקל אף בלא המתנת שעה עיי"ש. וע"ע בשו"ת שמן המור (יו"ד סי' ו) ובשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד סי' ד ס"ק יא).

וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי (לק"ת סי' קיז) שהביא מחלוקת בין גדולי דורו לגבי מי שמחמת מחלתו לא ממתין שש שעות האם הוא צריך לעשות התרת נדרים על מה שנהג עד עתה להמתין שש שעות. ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שפט) כתב שאם שותה את החלב משום חולי א"צ התרה. ובשו"ת אורחותיך למדני (ח"ג יו"ד סי' פ) שו"ט בזה ומסקנתו שם שהספרדים הנוהגים כדעת השו"ע ששומרים שש שעות מדינא אינם צריכים התרת נדרים, אך האשכנזים שנוהגים כדעת הרמ"א ששומרים שש שעות משום מנהג הרי הוא כנדר וצריך התרת נדרים. וע"ע בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' כח ס"ק יח) ובשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' כ).

(כב) כתב בשו"ת שבה"ל (ח"ז סי' קיח) שכדורי תרופה שמערבים בהם סוכר המופק מחלב, אין להחמיר בו ומותר לבלוע את הכדור מיד אחר שסיים סעודת החלב ובירך ברכהמ"ז. ואמנם עי' בשו"ת צי"א (חי"ז סי' עו ס"ק ב) שכתב להתיר לקחת כדורים עם סוכר חלב רק בתנאי שימתין שעה אחר סעודת הבשר, אך המעיין בדבריו (שם ס"ק ג) יראה שמה שהחמיר להמתין שעה הוא משום שחלק מהנוטלים כדור זה אינם חולים, אך בחולה נראית גם נטיית דעתו של הצי"א שא"צ להמתין שעה. [ועוד אפשר שיש חילוק במציאות בין הכדורים שדיבר עליהם השבה"ל ובין הכדורים שדיבר עליהם הצי"א וצ"ע].

פרק ג | אכילת בשר אחרי חלב

א. המתנה אחרי אכילת גבינה לפני אכילת בשר – מדין התלמוד אין צורך להמתין אחר אכילת מאכלי חלב לפני אכילת בשר, וכן המנהג המקובל ברוב מאכלי החלב (אך צריך לנקות את ידיו ופיו בדרכים שיבוארו לקמן).

אמנם מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים להחמיר ולהמתין אחרי אכילת גבינות מסוימות (שנפרט לקמן) לפני שאוכל בשר (או עוף) וכמו שנבאר לקמן, ולמדו חומרה זו מדברי

א) אמנם עי' לקמן (ס"ק כח) שהבאנו שיש נוהגים להמתין חצי שעה אחר שתיית חלב וכד' לפני אכילת בשר.

ב) בגמ' חולין (קה א) "בעא מיניה רב אסי מר' יוחנן כמה ישהה בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום, איני והא א"ר חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה מותר לאכול בשר, אלא כמה ישהה בין גבינה לבשר א"ל ולא כלום. גופא א"ר חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה מותר לאכול בשר". וכתב הטור (או"ח סי' קעג) "ובשר אחר גבינה מותר מיד ע"י קינוח והדחת פיו ונטילת ידיו..." ומשמע שאין צורך להמתין כלל אחר אכילת הגבינה קודם אכילת הבשר אלא מיד אחר קינוח הדחה ונטילה מותר לאכול מיד.

אמנם מצאנו שכתוב בזה"ק (משפטים קכה א) "אשכחן דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא או בשעתא חדא או בסעודתא חדא ארבעין יומין אתחזיא גדיא מקלסא בקלפוי לגבי אינון דלעילא וסייעתא מסאבא מתקרבין בהדיה וגרים לאתערא דינין בעלמא דינין דלא קדישין ואי אוליד בר באינון יומין אוזפין ליה נשמתא מסטרא אחרא דלא איהי קדישא". וכתב הב"י (שם) שיש מחמירים על עצמם ע"פ הזה"ק שלא לאכול בשר אחר גבינה בסעודה אחת. וע"ע בשו"ב (סי' פט ס"ק ו) ששו"ט האם ע"פ הסוד יש להמנע מאכילת בשר אחר גבינה.

עוד מצאנו שכתב מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת דפוס פראג סי' תרטו) "וששאל אדוני ששמעת דאני נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחיה אחר גבינה ומיקל בבשר עוף. בימי חורפי הייתי מתלוצץ בבני אדם שהיו עושים כן ואדרבא שרא לי מורי היה נראה בעיני כמו מינות עד שפעם אחת מסעודה לסעודה מצאתי גבינה בין שיני גזרתי להחמיר על עצמי בבשר אחר גבינה כמו גבינה אחר בשר ואין בדבר זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע, בפרק כל הבשר אנה לא מלתא כחלא בר חמרא דאלו אבא כדהוי אכל בישראל האידנא לא הוי אכיל גבינתא עד למחר כו' דכל חד מצי לאחמורי אנפשי' לעשות משמרת ובבשר עוף אני מיקל כיון דבשר עוף וגבינה נאכלי באפקורן". וכתב על כך הב"י "והא ודאי שהוא ז"ל לא ראה ספר הזוהר ואפילו הכי היה מחמיר על עצמו משום מעשה שהיה ואע"פ שהיה מיקל בעוף היינו לפי שלא ראה ספר הזוהר אבל אנו שזכינו לראותו טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר עוף". וע"ע בבהגר"א (יו"ד סי' ס"ק יא).

[יש לדון האם ע"פ הזה"ק צריך להחמיר גם בעוף אחר גבינה. דהנה הבאנו מהב"י שכתב שאם היה רואה המהר"ם לדברי הזה"ק היה מחמיר גם בבשר עוף אחר גבינה ולא רק בבשר בהמה אחר גבינה.

והנה כבר הבאנו לעיל (פ"ב ס"ק ג) מספר עיקרי הד"ט שכתב להוכיח שאין כוונת הזה"ק כהבנת

ויטמין המכיל בשר או כבד מותר לו מיד אח"כ לאכול מאכלי חלביי.

טו. חישוב שש שעות לחולה – יש מהפוסקים שכתבו שלצורך חולה יש להקל לחשב את המתנה לפי שעות זמניות ולא לפי שעות קבועות²¹.

טז. שכח ובירך על מאכל חלבי קודם שעברו שש שעות – מי שאכל מאכל בשרי וקודם שעברו שש שעות שכח ובירך על מאכל חלבי, דעת רוב הפוסקים שיטעם מעט מהמאכל החלבי (בשביל שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה)²².

יז. המתנה אחרי אכילת בשר איסור – מי שאכל (בשוגג או מחמת אונס וכד') בשר נבלה או טריפה של בהמה טהורה צריך להמתין אח"כ שש שעות, אך אם אכל בשר של בהמה טמאה אינו צריך להמתין אח"כ²³.

כג) כתב בשו"ת אגר"מ (יו"ד ב סי' כו) שהאוכל כדורי וויטמין העשויים מכבד או בשר אינו צריך להמתין אח"כ אלא יכול מיד לאכול מאכלי חלב. וכ"כ בשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מב סוף ס"ק ג).

כד) כתבו ביד אפרים (כאן) ובשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד סי' ד ס"ק יב) בשם שו"ת זכר יהוסף שבמקום מיחוש חולי יש להקל כפר"ח (עי' לעיל ס"ק ו) לחשב את זמן המתנה לפי שעות זמניות (והיינו ככה"ג ששעה זמנית קצרה יותר משעה קבועה דאל"כ אין בדבר קולא אלא חומרה).

כה) כתב המהרש"ם בדע"ת (סי' פט סע' א) בשם זכור לאברהם שאם שכח ובירך על גבינה תוך ו' שעות אחר בשר מותר לבלוע מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכ"נ ממש"כ בכה"ח (סי' פט ס"ק ו וס"ק ח) בשם הזכור לאברהם, זב"צ, דע"ק ומקדש מלך. וכן דן בזה באריכות בשו"ת יבי"א (ח"ב יו"ד סי' ה וכ"כ ביחוד ח"ד סי' מא) ומסקנתו ג"כ שיאכל מעט ממאכל החלב כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכ"כ בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ב יו"ד סי' יג) ובילק"י (או"ח ח"ג עמ' תח). ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שפט) דן ג"כ בנ"ד וכתב שלאשכנזים הנוהגים כדעת רמ"א דעיקר הדין הוא להמתין שעה, ממילא יש להקל בנ"ד שיאכל ממאכלי החלב בשביל שלא יעבור על איסור ברכה לבטלה, ובתנאי שכבר עברה שעה מאכילת הבשר ושרחץ פיו (וכתב שאם לא רחץ קודם לכן ירחץ עכשיו קודם הטעימה ולא הוי הפסק כיון שהוא לצורך הטעימה).

וכל זה דלא כשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד מה"ת סי' קסז ס"ק א) שדן ג"כ בכעין זה ודעתו שם שלא יטעם אלא יאמר "ברוך שם כבוד וכו'" (עי' שו"ע או"ח סי' רו סע' ו). וע"ע בשד"ח (אס"ד מערכת בב"ח סי' יב).

כו) כ"כ בדרכ"ת (סי' פט ס"ק א) בשם שו"ת מור ואהלות.

הזוהר הקדוש (ומעוד סיבות וכדלקמן).

ב. ניקוי הפה והידיים אחר אכילת חלב לפני אכילת בשר – אע"פ שאמרנו שאחר אכילת מאכלי חלב אין צורך להמתין (פרט למאכלים מסויימים לפי חלק מהדעות וכמו שנבאר בסעיף ח), אך צריך לנקות תחילה את הידיים והפה (ויש סוברים שחובת ניקוי הידיים והפה היא רק לפני אכילת בשר בהמה או חיה אך לא לפני אכילת בשר עוף).

ג. צורת ניקוי הפה – ניקוי הפה הוא ע"י קינוח והדחה. תחילה יקנח פיו ע"י שילעס היטב בשיניו פת או שאר מאכלים (חוץ מקמח, תמרים וירק שלא מועילים לזה כיון

הב"י אלא כוונת הזוה"ק לאסור דווקא אכילת גבינה אחר בשר. ולפי זה נ"ל שהעיקרי הד"ט יחלוק על מש"כ הב"י שאילו ראה מהר"ם לדברי הזוה"ק היה מחמיר גם בעוף. ועי' במנח"י (סי' ע"ס ק ט) שהביא מהמהרש"ל שאין להוכיח מהזוה"ק כמו שר"ל הב"י שאפשר שכוונת הזוה"ק באוכל גבינה אחר בשר או שכוונתו באוכל בלי קינוח והדחה, והביא עוד מהלח"מ שאין לדחות דברי ש"ס דילן בשביל דברי הרשב"י בזה"ק דאינו עדיף מהני תנאי דבש"ס דילן. ובפר"ח (סי' פט ס"ק טו) כתב שכוונת הזוה"ק לאסור דווקא באוכל בשר בהמה אחר גבינה ולא באוכל בשר עוף, וממילא צ"ל ע"פ הפר"ח שהזוה"ק ומהר"ם כיוונו לדבר אחד (לפי פי' הפר"ח). וע"ע במלבושי יו"ט (או"ח סי' קעג ס"ק ה).

וע"ע בהגהות אשל אברהם (אופנהיים) על אתר שכתב על אחד שמתחילה היה מחמיר להמתין אחר אכילת גבינה ואף שהשו"ע והמהרש"ל פסקו להקל, בכל זאת היה מחמיר כי חשב שכן דעת ס' הזוה"ק, ולאחר זמן ראה מי שכתב להוכיח שזו טעות וכי אין כוונת הזוה"ק לאסור בכה"ג, וכתב שם בא"א בשם שו"ת אהל יוסף להתיר לאותו אדם להפסיק חומרתו משום שמה שהחמיר מתחילה הוא מתוך טעות בהבנת הזוה"ק ולא מתוך רצון להחמיר.

כתב השו"ע (סי' פט סע' ב) "אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד" ומבואר שלמעשה השו"ע לא חשש כלל לחומרת הזוה"ק. והמהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' ו') כתב שאין להחמיר כלל בדבר זה ויש בכך חשש מינות, ודווקא מהר"ם שבא מכשול לידו פעם א' החמיר אך סתם אדם לא יחמיר. אמנם הרמ"א (שם) כתב "ויש מחמירין אפילו בבשר אחר גבינה וכן נוהגין שכל שהגבינה קשה אין אוכלין אחריה אפילו בשר עוף כמו בגבינה אחר בשר, ויש מקילין ואין למחות רק שיעשו קינוח והדחה ונטילת ידיים, מיהו טוב להחמיר". [עי' בבדה"ש (סי' פט ס"ק סח) שביאר שדברי הרמ"א מתחילה "ויש מחמירין אפילו בבשר אחר גבינה" מיירי בכל סוגי הגבינה והיינו מחומרא, ומש"כ בהמשך דבריו בשם "וכן נוהגים" היינו דווקא בגבינה קשה שבה יש אוסרים מדינא, ומש"כ אח"כ "ויש מקילים" היינו דאפילו בגבינה קשה יש מקילים, והוסיף הבדה"ש שלא נתבאר אם מש"כ הרמ"א לבסוף "מיהו טוב להחמיר" אם כוונתו לכל גבינה או דווקא לגבינה קשה, אך הביא מגדולי האחרונים שדווקא בגבינה קשה יש להחמיר אך בגבינה שאינה קשה אין צורך להמתין כלל].

וכתבו הש"ך (ס"ק יז) והמנח"י (סי' ע"ס ק ט) שמדברי מהר"ם נראה שכולם יחמירו והיינו כרמ"א ודלא כמהרש"ל. וכ"כ בספר זכרון משה (ליקוטי דינים סע' כו) שיש להחמיר כדברי הזוה"ק. וכן מבואר במג"א (סי' קצו ס"ק א) שהמנהג להמתין אחר אכילת גבינה קשה. וכן כתב הפרמ"ג (שפד"ע ס"ק יז) שהעולם נהגו להחמיר (כרמ"א וש"ך), וכן מנהג האשכנזים להחמיר בגבינה קשה (וכדלקמן). ויש לדקדק בזה דגם אליבא דבני אשכנז הוא חומרא ולא מעיקר הדין וכמש"כ בשו"ת אגר"מ (י"ד ב ריש סי' כו) "ואולי כוונת מע"כ הוא אחר גבינה קשה שיש להחמיר שלא לאכול בשר, אבל זהו רק לחומרא שמעיקר הדין מותר אפילו אחר גבינה קשה כדאיתא ברמ"א...". כמו"כ מצאנו מחלוקת בין הפוסקים הספרדים כיצד לנהוג למעשה בנ"ד, בשו"ת יב"א (ח"ו י"ד סי' ז וע"ע שו"ת יחו"ד ח"ג סי' נח) האריך לדון במה שבב"י באו"ח הביא לדברי הזוה"ק והמהר"ם מרוטנבורג, ומאידיך הרי שלהלכה בשו"ע יו"ד לא הזכיר מרן כלל חומרה זו, והעלה בשו"ת יב"א להקל בזה שא"צ להמתין ורק צריך קינוח והדחה.

אמנם הבא"ח (שנה ב שלח סע' טו) כתב שמנהגם להחמיר בזה ולהמתין (ועיי"ש שכתב ששיעור ההמתנה משתנה לפי שיעור יישון הגבינה, שעה המתנה לכל חודש יישון). וכ"כ בכה"ח (ס"ק ל) בשם הכנה"ג, שיו"ב זבחי צדק להחמיר בזה. ודעת הגרב"צ אבא שאול זצ"ל (הביאו בספר

הכשרות פ"י ס"ק קכב) להמתין שעה.

ג) עי' טור ושו"ע (סי' פט סע' ב) וע"ע מה שהרחבנו בזה לקמן.

ד) כתב השו"ע (סי' פט סע' ב) "במה דברים אמורים (שצריך קינוח והדחה ונטילה), בבשר בהמה וחיה. אבל אם בא לאכול בשר עוף, אחר גבינה, אינו צריך לא קינוח ולא הדחה ולא נטילה". וביאר בש"ך (ס"ק יד) שאע"פ שבשר חיה מדרבנן כיון שדומה לבשר בהמה החמירו בה. אמנם בזבחי הצדק (סי' פט ס"ק כו) כתב שמנהגם להחמיר גם לפני אכילת בשר עוף (ולחייב קינוח והדחה) וכ"כ בבא"ח (שנה ב שלח סע' יד). ובבדה"ש (ס"ק עד) הביא מהאחרונים להוכיח שהרמ"א חולק על השו"ע וס"ל שהאוכל גבינה (רכה לדעת הרמ"א ולשו"ע אף קשה) חייב קינוח הדחה ונטילה לפני שאוכל עוף.

ה) כתב השו"ע (סי' פט סע' ב) "וצריך לקנח פיו ולהדיחו, והקינוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו יפה וכן בכל דבר שירצה, חוץ מקימחא ותמרי וירקא לפי שהם נדבקים בחניכיים ואין מקנחים יפה. ואח"כ ידיה פיו במים או ביין". ומבואר שצריך גם קינוח וגם הדחה לפה ולא די באחד מהם. [ואמנם בבאיור הגר"א (ס"ק ט) הביא מהרשב"א דס"ל שדי באחד מהם או בקינוח או בהדחה וע"ע בתו"ח (סי' ע"ס ק ט) ב.].

והנה כתב הטור "ויש נוהגין לשרות פת ביין או במים ולאכלו והוא עולה בשביל קנוח והדחה ויותר טוב להיות כל אחד ואחד בפני עצמו". ובשו"ע לא הזכיר כלל אפשרות זו של קינוח והדחה כאחד. אמנם הלבוש (סע' ב), פרמ"ג (שפד"ע ס"ק יא) ויד אברהם הביאו לדברי הטור כלשונם. ובבדה"ש (ס"ק נז) כתב שטוב יותר לעשות כל אחד בפני עצמו. וע"ע בדרכ"ת (ס"ק כז) שהביא מהשלחן גבוה שמנהגם לשרות פת במים או ביין ולאוכלה ואח"כ להדיח.

ו) כתב בבדה"ש (ס"ק נג ובביאורים ד"ה שילעוס) שצריך לסובב המאכל בפיו ואין מועיל מה שאוכל את הפת בדרך הרגילה.

אך לא יטול במים שהיד סולדת בהם¹), וירחץ עד הפרק השני של האצבע (ובאגודל די עד הפרק הראשון)². ויפשיל ראשי אצבעותיו כלפי מטה בשעת הנטילה כדי שירדו שיידי המאכל מידי³. ואין צריך ליטול דווקא ממים שבכלי⁴, ויש לנגב את ידיו אחרי שרצצם⁵. ובדיעבד אין חציצה מעכבת ברחיצה זו⁶.

ה. רחיצת הידיים למי ששותה חלב מכוס או אוכל עם סכו"ם – נחלקו הפוסקים האם גם מי ששותה חלב מתוך כוס או אוכל מאכלי חלב בסכו"ם צריך לרחוץ את ידיו (שהרי אינו נוגע במאכל בידיו), ולמעשה ראוי להחמיר בזה⁷.

ו. עיון בידיו במקום רחיצתם – בנקיון הידיים אם הוא ביום שאור השמש מאיר, יעייין בידיו לראות שלא נשאר בהם שאריות ממאכל החלב, ואם הוא בלילה צריך לרחוץ ידיו היטב (וכמו שביארנו לעיל ס' ד), ומן הראוי גם ביום לרחוץ היטב את ידיו ולא לסמוך רק על הסתכלות ועיון בידיו (בגלל חשש לשמנונית גבינה וכד' שנדבקת לידיים ואינה ניכרת כל כך בראיה)⁸.

אמצעיים. ואילו הא"ר, כו"פ, חכ"צ וחגורת שמואל הסכימו עם הש"ך ששאר משקים פסולים למים אמצעיים. והמנח"י והשיר"ב כתבו לעשות בזה פשרה שאם אפשר למצוא מים בלא טורח לא יקל בשאר משקים, אך כשיש טורח בדבר יכול להקל לרחוץ בשאר משקים. וע"ע בבא"ח (שם).

יד) בדה"ש (ס' פט ס"ק מה).

טו) פר"ח (ס' פט ס"ק י), משנ"ב (ס' קעג ס"ק ו) ובדה"ש (שם)

טז) פר"ח (שם) ובדה"ש (שם).

יז) משנ"ב (ס' קעג ס"ק ו), בדה"ש (שם). [ויש להעיר שהרי דבר זה נלמד ממה שהשוו דין מים אמצעיים לדין מים אחרונים, וא"כ צ"ע לדעת רבנו הגר"א (מעש"ר ס' פד) שגם במים אחרונים מצריך רביעית וכלי האם ה"ה לדעתו גם במים אמצעיים].

יח) שו"ע (או"ח ס' קעג ס' ג) ובמשנ"ב (שם ס"ק ח), ש"ך (שם).

יט) משנ"ב (קעג ס"ק ו) ובדה"ש (שם).

כ) הפר"ח (ס' פט ס"ק ט) הביא את המחלוקת בין ר' ירוחם לר' פרץ (הנ"ל ס"ק כא), וסיים הפר"ח שכשאוכל עם סכו"ם יש להקל בין ביום ובין בלילה. ובדומה לזה כתב הרש"ש (חולין קג ב) שהשותה חלב א"צ לרחוץ את ידיו כיון שחלב הוא נוזלי וחיוב לשתותו בכלי ואין נוטלו בידיו. וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סו"ס שצ) שמשמע מדבריו שאחר שתיית חלב נוזלי צריך רק שטיפת הפה וא"צ לרחוץ את ידיו.

ואמנם באו"ה הארוך (כלל מ דין ח) משמע שאף מי ששותה חלב צריך להדיח ידיו. ובפרמ"ג (שפד"ע ס"ק כ הביאו גם בפת"ש ס"ק ד) כתב שראוי להחמיר אפילו באוכל עם סכו"ם אם אין בדבר טורח. וכ"כ בבא"ח (שנה ב שלח ס' יד) ובדה"ש (ס"ק מג) שהעיקר להחמיר ולהצריך רחיצת ידיו הן אחר שתיית חלב והן אחר אכילה עם סכו"ם.

כא) לגבי נקיון הידיים הנה באו"ז (ח"א ס' ס) כתב שבלילה צריך נטילה וביום אינו צריך. ודעת ר' ירוחם (הביאו הש"ך ס' פט ס"ק ט) שאף בלילה, אם יש לו נר יפה לבדוק לאורו את ידיו, א"צ לרוחצם. [וביאר מהמהרש"ל והש"ך דווקא בנר יפה כגון אבוקה התיר ר' ירוחם אך בסתם נר אין

שנדבקים בפיו⁹], ולכתחילה יבלע את המאכל אחרי לעיסתו¹⁰. ואח"כ ירחוץ פיו במים או בשאר משקים¹¹ (לכתחילה יעשה בסדר הזה אך אם שינה והקדים את הרחיצה לקינוח מועיל הדבר¹²). וצחצוח יסודי של השיניים מועיל כמו קינוח והדחה¹³.

ד. צורת נקיון הידיים – את הידיים יש לרחוץ במים דווקא (ואין מועיל לשפשפם בכותל וכד"ב), וירחוץ דווקא במים ולא בשאר משקים (ובשעה"ד יש מקילים לרחוץ בשאר משקים)¹⁴, ולכתחילה יהיו המים צוננים (ואם אין לו מים צוננים יכול לרחוץ במים פושרים

ז) כתב השו"ע (ס' פט ס' ב) "והקינוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו יפה, וכן בכל דבר שירצה, חוץ מקימחא ותמרי וירקא, לפי שהם נדבקים בחניכיים ואין מקנחים יפה". ולשון זה הוא גם לשון הטור אצלנו וכ"כ ההגהות אשר"י. [ומשמע שכל סוגי הקמחא אינם ראויים לקינוח וכן תמרי וירקא. אמנם בטור (או"ח ס' קעג) כתב "והקינוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו יפה או בכל דבר חוץ מקמחא דשערא מפני שהוא רך ונדבק בשיניים וכו'". ומשמע שדווקא קמחא דשערא אינו ראוי לקינוח אך שאר קמחא ראוי לקינוח. וכלשון הזאת כתב גם הלבוש באו"ח. וכתב הש"ך (ס"ק יב) שדברי הטור באו"ח הם ט"ס כי מוכח בש"ס ובכל הפוסקים דכל קמחא אינו ראוי לקינוח והלבוש לא הרגיש בדבר. וכ"כ בבדה"ש (ס"ק נה) שכל הקמחים אינם מועילים לזה]. ובעניין מש"כ השו"ע "חוץ מקמחא ותמרי" כתב בבדה"ש (ס"ק נו) שדווקא תמרים אינם מועילים לזה אך שאר פירות מועילים לזה.

ח) כתב הפרי תואר (ס"ק ז) שאחרי שלועס את הפת או שאר מאכל צריך גם לבלוע אותו. אמנם הפרמ"ג (שפד"ע ס"ק יב) כתב שדי בלעיסה בלבד. ובפת"ש (ס"ק ה) העיר שבכל מקרה צריך לבלוע אחרי שלועס משום הפסד אוכלים וע"ע בבדה"ש (ס"ק נב).

ט) עי' בערוה"ש (ס' ט) שכתב שמותר לרחוץ פיו גם בשאר משקים ולא רק במים או ביון וע"ע בדרכ"ת (ס"ק לג).

י) כתבו הב"י, הש"ך (ס"ק יא), הגר"א (ס"ק י) והחגורת שמואל (ס"ק טז) שיכול להקדים איזה מהם שירצה, הקינוח או ההדחה. ואמנם עי' בלבוש (ס' ב) ובערך לחם למהריק"ש. וע"ע בדרכ"ת (ס"ק כח) שיותר נכון שקודם יקנח ואח"כ ידיה. וכן בקצוש"ע בב"ח (פפופר ס' יא ס' ב) סתם כדעת האומרים שקודם יקנח ואח"כ ידיה.

יא) כתב הבאר משה (הביאו בספר הכשרות פ"י סוף ס"ק קיב) שאם מצחצח שיניים ביסודיות מועיל הדבר כמו קינוח והדחה. וע"ע בלקט יושר (או"ח עמ' 35) שהעיד על רבו בעל תרה"ד שאחר אכילת גבינה היה מנקה את שיניו בנוצת אווז.

יב) ש"ך (ס' פט ס"ק י) בשם הב"י והתו"ח וע"ע במנח"י (ס' עו ס"ק טו), ועי' בבה"ל"כ (ס' קעג ד"ה בין להחמיר) שהביא מחלוקת בין האחרונים אם מותר ליטול מים אלה ע"ג קרקע או שאסור (כמו במים אחרונים), ועי' בבא"ח (שנה ב שלח ס' יד) שמחמיר בזה.

יג) הרמ"א (או"ח ס' קעג ס' ג) כתב שירחוץ דווקא במים ולא בשאר משקים. ובש"ך (ס' פט ס"ק י) הביא מהמהרש"ל דס"ל דשאר משקים כשרים אף באמצעיים, והש"ך שם פליג עליו וס"ל כהרמ"א שפסולים מפני שהם שמנים וצחים ואינם מנקים. ובמשנ"ב (ס' קעג ס"ק ט ובשעה"צ ס"ק ז) הביא שכדעת הרמ"א פסקו גם הא"ר, חכ"צ, מג"ג וחכ"א.

בדרכ"ת (ס"ק כו) הביא שהכנה"ג והפר"ח הסכימו עם מהרש"ל שגם שאר משקים כשרים למים

ז. ברכת המזון בין אכילת גבינה רכה לאכילת בשר – נחלקו הפוסקים בדין מי שאכל גבינה רכה או חלב (שאינן מחמירים להמתין אחריהם) ובא לאכול בשר, יש מהפוסקים שדעתם שאין לאוכלם בסעודה אחת וצריך לברך ביניהם ברכת המזון, ויש מהפוסקים שסוברים שאין חיוב לברך ביניהם ברכת המזון ויכול לאוכלם בסעודה אחת (קודם לאכול מהחלב ואחר קינוח והדחה לאכול בשר), ונראה שהמיקל בזה לא הפסידי, וכל

להתיר. [ודעת ר' פרץ (הביאו הש"ך שם) שאף ביום יש לרוחצם משום שמנונית הגבינה שנדבקה בלחוחית הידיים.

כתב השו"ע "אכל גבינה, מותר לאכול אחריו בשר מיד, ובלבד שיעיין ידיו שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהם. ואם היה בלילה שאינו יכול לעיין אותם היטב צריך לרוחצם". [ומבואר שהשו"ע לא חשש לשיטת ר' פרץ, וצ"ע אם השו"ע פסק לגמרי כדעת האו"ז או שממש"כ השו"ע שאינו יכול לעיין אותם היטב" יש ראייה שיודה לר' ירוחם שאם יש לו נר יפה לעיין לאורו אינו צריך לרוחץ ידיו אף בלילה. ויעיין במהריק"ש כאן שכתב על דברי השו"ע שיש מקילים בלילה כשיש לו נר יפה ומשמע לכאורה דס"ל שהשו"ע עצמו לא ס"ל להקל בכה"ג].

והמהרש"ל כתב להקל כר' ירוחם בלילה ביש לו נר יפה. ומאידך הש"ך (שם) כתב בשם הלבוש ועוד אחרונים להחמיר כר' פרץ. וכתב בבדה"ש (ס"ק מד) שראוי להחמיר ולרוחצם אפילו ביום.

מצינו במפורש באו"ה הארוך (כלל מ סע' ח-י) שחילק בנ"ד בין סוגי הגבינות ורק בגבינה ישנה (קשה) חייב להפסיק בברכהמ"ז ז"ל "אבל אם אכל מקודם החלב או גבינה חדשה שלא עברו עליה ו' חדשים או כל מיני חלב מותר לאכול מיד בשר אחריו אפילו באותה סעודה עצמה ע"י קינוח והדחה לידיו ולפיו... אבל אם אוכל גבינה ישנה שעברו עליה ששה חדשים. וכן כל גבינה (המתולעת) אע"פ שאין איסור בדבר דהא אין נדבק בשיניים ואפילו אם תדבק בודאי לא מקרי גבינה כמו הבשר שבין השיניים, מ"מ מדת חסידות ופרישות ונכון לכל בעל נפש שלא לאכול אחריו בשר באותה סעודה אפילו בקינוח והדחה". ודברי האו"ה הובאו בדרכ"מ (סי' פט ס"ק ב) וע"ע מש"כ לקמן (סע' י) בעניין ברכהמ"ז אחר אכילת גבינה קשה.

ובלקט יושר (אורח חיים עמוד 35 ענין ב) העיד על רבו בעל תרה"ד "ולא חש אם אכל בשר אחר גבינה בסעודה אחת, אבל היה מדיח ידיו ופיו ומשים אצבעו לתוך פיו כדי להדיחו יפה. ואח"כ עושה קינוח לפיו". ומבואר מדבריו שמותר לאכול בסעודה אחת בשר אחרי גבינה (ויעשה ביניהם הדחה וקינוח) ואין חיוב להפריד בין הסעודות ולברך ביניהן ברכהמ"ז (ודלא כמו באכילת חלב או גבינה אחר בשר שם יש חיוב של סילוק וברכהמ"ז וכדלעיל פ"ב סע' ז).

וכן מבואר מדברי הרמ"א (או"ח סי' תצד סע' ג) שכתב לגבי חג השבועות "ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות, ונ"ל הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחים בליל פסח זכר לפסח וזכר לחגיגה, כן אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח ויש בזה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים" ומשמעות דבריו שהיו אוכלים את מאכלי החלב והבשר באותה סעודה (קודם חלב ואח"כ בשר). וכ"כ שם המג"א במפורש (ס"ק ו) "ומנהג אבותינו תורה היא אך יש ליהרר שלא יבא לידי איסור ועי' ביו"ד סי' פט דא"צ להפסיק בברכהמ"ז אם אינו אוכל גבינה קשה, ויזהר ליקח מפה אחרת". וכ"כ בא"ר (שם ס"ק י) ובמשנ"ב (שם ס"ק טז) שא"צ לברך ברכהמ"ז אך יזהר להחליף את הפת ואת המפה.

וכן מבואר מדברי המג"א בהלכות זימון (סי' קצו ס"ק א) שם כתב ששיניים שאכלו בשר ואחד

חלב, יכול אוכל החלב לזמן ולהוציאם כיון שמותר לו לאכול מהבשר באותה סעודה, אך אוכלים הבשר לא יזמנו כיון שהם לא יכולים לאכול מהחלב, ואין לומר שיכולים לאכול מהחלב אחר עבור שש שעות כיון שבין בשר לחלב אין די בהמתנה וצריך גם ברכהמ"ז (וכתב שם שלעניין זה דין גבינה קשה כדין בשר ואין מצטרפים לזימון).

ואמנם מדברי המנח"י (כלל עו ס"ק ה) בשם השיירי כנה"ג משמע לכאורה שהכנה"ג היה מקפיד לברך ברהמ"ז אחרי אכילת חלב לפני אכילת בשר דכתב שם שבשבועות שבביל לקיים את המנהג לאכל מאכלי חלב ומאכלי בשר היה אוכל חלב עם דבש ואח"כ מברך ברכהמ"ז וממתין שעה ואוכל בשר, והרי שם מייירי בחלב ולא בגבינה קשה ואעפ"כ היה מקפיד לברך ברכהמ"ז, וכן הביאו בשו"ת תוספת חיים (סי' יז), בדרכ"ת (ס"ק יד) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סי' נט ס"ק א) ראייה מדברי הכנה"ג שצריך לברך ברכהמ"ז ביניהם.

וכן בספר ויכוח מים חיים (השגות על התו"ח שכתב ר"ח מפראג אחי המהר"ל סי' עו סע' י) לגבי זימון לב' שאכלו בשר וא' שאכל גבינה שיכולים לזמן כתב "ואפילו לדין דמחמירים גם בבשר אחר גבינה מ"מ הואיל ומדינא מותר לא פקע מהם הזימון כך נ"ל ונוהגים העולם שאותו שאכל גבינה מברך ברכהמ"ז הואיל ומדינא הוא מותר לאכול עם חברו... ועו"כ שם שמי שאכל גבינה ופסק מלאוכלה מותר לו לשתות מכוס של מי שאכל בשר משום "דלא יהיו שיורא המאכל חמורים מן הבשר עצמו שמותר לאכול אחר הגבינה מדינא ואע"ג דאנן מחמירין בבשר עצמו אין ראוי להחמיר בכוס דאינו אלא משום הרחקה", ומשמע לכאורה שלמעשה מחמירים בכל סוגי החלב שלא לאכול אחריהם בשר באותה סעודה. וכן הביא ראייה מדבריו בשו"ת שרגא המאיר (שם). וכן מפורש בפרמ"ג (סי' פט שפד"ע ס"ק טז) שכתב "וכבר נהגו להקל ע"י סילוק וברכהמ"ז, והיינו כל שאין הגבינה קשה, אבל גבינה קשה ראוי להחמיר שש שעות".

וכן מצאנו לגה"ק מהר"ח טירער מטשרנוביץ זצ"ל שכתב בספרו באר מים חיים עה"ת (וירא פי"ח פס' ח) "כי תדע אף שאין צריך לשהות בין גבינה לבשר מ"מ ברכהמ"ז ודאי בעינן כדי שיהא מסעודה לסעודה ואף שכתב המג"א (בסוף הל' פסח) בזה"ל ועי' ביו"ד סי' פט שא"צ להפסיק בבהמ"ז בין גבינה לבשר מ"מ המעיין ביו"ד שם ובתו"ח כלל עו בעינינו יראה אשר ודאי צריך בהמ"ז גם בין גבינה לבשר וזה ברור להמעייין באמת. (ואפשר שט"ס נפל בדפוס במ"א) ואין דרך לעשות שתי סעודות זא"ז מחלב ובשר בקביעות גמור שיצטרך לברך על הקודם ואח"כ תיכף לישב לאכול סעודת הבשר".

ועי' בשו"ת בית ישראל (לנדא ח"א סי' צז ד"ה ואולי) שנתקשה במש"כ הבאר מים חיים להקשות על המג"א וכתב ליישבו בדוחק ואח"כ כתב שנראה שמש"כ בבאר מים חיים "ואפשר שט"ס נפל בדפוס במ"א" אינו מהבאר מים חיים עצמו אלא מאחד התלמידים (וטעה אותו תלמיד). אמנם לעניין דינא כתב הבית ישראל שהלכה כדברי הבאר מים חיים שגם אחרי גבינה שאינה קשה צריך לברך ברהמ"ז, וזאת משום שבזוה"ק איתא שלא לאכול בסעודתא חדא והרמ"א חשש לדברי הזוה"ק והביא מהב"י שגם חשש לו. וכן הביא ראייה מדברי הפרמ"ג (סי' פט שפד"ע ס"ק ו) ז"ל "כתב הש"ך וה"ה אכל בשר בלא פת בעינן שיברך ברכה אחרונה. וכתבו האחרונים ה"ה למאן דנזהר מלאכול בשר אחר גבינה מטעם הזוהר... שהפליג מאוד בחומר זה, נמי צריך לברך ברכה אחרונה אחר החלב. ובשבועות נוהגין לאכול מאכלי חלב ומברכין ברכהמ"ז ואח"כ אוכלין בשר" ונראה שהבית ישראל הבין מדברי הפרמ"ג שמש"כ "אחר החלב" היינו משקה חלב, וכן מש"כ אח"כ הפרמ"ג "מאכלי חלב" היינו שאינם מגבינה קשה, ולפלא בעינינו שלא הביא את דברי

שכן שמי שאכל גבינה רכה ורוצה לאכול תבשיל של בשר (ולא את הבשר עצמו) אין צריך להחמיר ולברך ברכהמ"ז בין האכילות²¹. והרוצה להחמיר מותר לו לברך ברכהמ"ז במיוחד בשביל שיוכל לאכול בשרי²².

ח. החילוק בין גבינה רכה לגבינה קשה – הסוברים (לעיל סעיף א) שיש להמתין אחרי אכילת מאכלי חלב לפני אכילת בשר, אמרו את דבריהם דווקא במקרה שאכל גבינה קשה (וכמו שנבאר לקמן)²³. ולצורך חולים או מעוברות ומניקות גם לשיטתם אין להחמיר

הפרמ"ג שהבאנו אנו לעיל (שפד"ע ס"ק טז) שם מפורש להחמיר בנ"ד.

וכן משמע בספר טעמי המנהגים (עמ' תפט) שצריך להפסיק ביניהם בברכהמ"ז, וכן מסקנת התוספת חיים (שם), השרגא המאיר (שם) ושור"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שצ) להחמיר בזה וע"ע בערוה"ש (סי' פט סע' ט) שכתב שרק המדקדקים נזהרים בזה אך שאר העולם לא נזהרים בזה, וע"ע בשו"ת קרן לדוד (או"ח סי' קמ ס"ב) ובשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' מב ס"ק ה). [ולענ"ד אחבה"מ יש קצת לדחות את הראיות שהביאו המחמירים, ראשית מה שהביאו מדברי השיירי כנה"ג, הרי מדבריו נראה שהיה מקפיד להמתין שעה גם אחרי סתם מאכלי חלב (ולא רק אחרי גבינה קשה) והרי ממילא מובן למה הקפיד לברך ברהמ"ז שהרי כמש"כ לקמן (סע' י) למחמירים בגבינה קשה לא די בהמתנה אלא צריך גם סילק ובירך, אמנם לדין דמחלקים בין גבינה קשה לרכה (וכמש"כ בסע' א וסע' ח) ממילא כמו שא"צ להמתין אחר גבינה רכה ה"ה שלא צריך לברך אחריה (והיינו דכמו שלא חיישינן בגבינה רכה לדברי הזוה"ק שלא לאכול בשעתא חדא ה"ה שלא חיישינן בגבינה רכה לדברי הזוה"ק שלא לאכול בסעודה חדא).

וכנלע"ד לדחות גם את הראיה מדברי הויכוח מים חיים, שהרי בדבריו דיבר על גבינה ואין שום ראיה שכוונתו אפילו לגבינה שאינה קשה, ויותר מסתבר שמש"כ שנהגנו להחמיר היינו בגבינה קשה וממילא דווקא ככה"ג אנו מצריכים לברך ברכהמ"ז בין גבינה לבשר, אך לחלב או לגבינה רכה לא מצאנו שום ראיה להחמיר בדבריו. ומה שהביא הבית ישראל ללמוד ממה שהרמ"א חייש לדברי הזוה"ק, לא זכיתי להבין שהרי הרמ"א למעשה חייש רק בגבינה קשה (הן אם תסביר שכן הבין בדברי הזוה"ק והן אם תסביר שלמעשה חשש לזוה"ק רק בגבינה רכה ולא חשש לו בגבינה רכה) וממילא מה מצא ראיה בזה לדין גבינה רכה.

וא"כ לכאורה אם צדקנו בדברינו הרי שממילא כיון שחלק גדול מהפוסקים המחמירים בזה סמכו דבריהם על המקורות הנ"ל, כיון שנפל היסוד נפל גם הבניין וצ"ע לדינא.]

(ג) עי' א"ר (סי' קעג ס"ק ח) שאפילו לפי הזוה"ק מותר לאכול חלב ותבשיל של בשר בסעודה אחת.

(ד) כ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"א יו"ד סי' יג ס"ק א).

(ה) כתב הרמ"א (שם) "נוהגין שכל שהגבינה קשה אין אוכלין אחריה אפילו בשר עוף, כמו בגבינה אחר בשר" ויש לברר איזו גבינה נחשבת גבינה קשה. באו"ה הארוך (סי' מ סע' י) ובתו"ח (סי' עו סע' ב) כתבו שראוי להחמיר בגבינה ישנה שעברו עליה ששה חודשים ובגבינה מתולעת (עיי"ש באו"ה אם גורסים 'מתולעת' או לא), ונימק זאת האו"ה בכך שגבינות אלה ממשיכות טעם בפה זמן רב.

הט"ז (ס"ק ד) כתב שבגבינה מתולעת או שהיא ישנה ונעשתה ע"י העמדה בקיבה יש לאסור

בזהי²⁴. יש שכתבו להחמיר בזה אפילו אם רוצה לאכול כעת רק תבשיל של בשר ולא את הבשר עצמו, אך למעשה נראה להקל שלא להמתין לפני תבשיל של בשרי²⁵. אמנם אם אכל גבינה רכה או שאר מאכלי חלב אין צריך להמתין כלל אח"כ לפני שיאכל בשר (אך צריך קינוח והדחה וכדלעיל)²⁶.

מדינא, אך בסתם גבינה או חמאה שהתייבשו ונתקשו והתיישנו הרבה זמן (אפילו ששה חודשים) אין להחמיר (אלא די בקינוח והדחה) אלא למי שהוא פרוש וזהיר ביותר. אמנם הש"ך (ס"ק טו) והפר"ח (ס"ק טז) כתבו שכל גבינה ששהתה ששה חודשים מן הסתם היא קשה (ויש להחמיר בה). ובביאור מחלוקת הט"ז והש"ך כתב הפרמ"ג (שפד"ע ס"ק טז) שדעת הט"ז שגבינה שבין השיניים לא מיקרי גבינה (ואוסרים דווקא בבשר דגלי לן קרא בהדיא שבשר שבין השיניים מיקרי בשר) ולכן לטעם הרמב"ם שחייש לבשר שבין השיניים אין לחוש ומה שיש לחוש הוא דווקא לטעם רש"י משום שמושך הטעם זמן רב וזה שייך דווקא במתולע או שהועמד בקיבה. אמנם הש"ך ופר"ח ס"ל דגבינה שבין השיניים מיקרי גבינה (ומשמע שכל שהיא בת ששה חודשים יש לחוש שנשאר ממנה בין השיניים כיון שנתקשתה) ולכן יש להחמיר בכל גבינה ישנה. וכתב הפרמ"ג (משב"ז ס"ק ד) שראוי להחמיר כש"ך ופר"ח.

(כו) כן מסתבר כיון שיש כאן צדדים רבים להקל (כגון שיטת השו"ע שלא חושש לזה כלל, וכן שיטת הסוברים שבימינו לא מצויות גבינות קשות וכדלקמן, וכן שאף למי שמחמיר בזה לכאורה אינו יותר חמור מאיסורים שהתרגו לצורך חולה שאין בו סכנה וכן עוד צירופים) וכ"כ בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' נח ד"ה ודע).

(כז) האורח מישור (סי' פט ס"ק ו) כתב שמי שאכל גבינה קשה ורוצה לאכול תבשיל של בשר (היינו מאכל שנתבשל יחד עם בשר ונבלע בו מטעמו) נהגו להחמיר ולהמתין כמו אחר אכילת בשר. וכן הביא בבדה"ש (ס"ק סט) בשם החכ"א להחמיר גם בתבשיל של בשר. אמנם בא"ר (סי' קעג ס"ק ח) כתב שאפילו לפי הזוה"ק מותר לאכול תבשיל של בשר אחר גבינה בסעודה אחת (ומשמע מדבריו שלא רק שא"צ להמתין אלא גם אין חיוב לברך ביניהם). וכ"כ בשו"ב (סי' פט ס"ק ז) כדברי הא"ר. וכן סתם בזה למעשה הבדה"ש (ס"ק סז) להקל שא"צ להמתין בשביל לאכול תבשיל של בשר.

(כח) בפרמ"ג (שפד"ע סי' פט ס"ק טז) כתב שנהגו להקל בכל גבינה שאינה קשה וכל שסילק ובירך מותר מיד באכילת בשר וא"צ להמתין כלל. וכן בבדה"ש (סי' פט ס"ק סח) כתב בשם גדולי האחרונים (מג"א, חכ"א, ערוה"ש, משנ"ב) שאחר גבינה שאינה קשה אין צריך להמתין. וכ"כ בכה"ח (סוף ס"ק ל) שאחר אכילת מאכלי חלב או שתיית חלב א"צ לחכות. וכ"כ בשו"ת שבה"ל (ח"ב סי' לה הבאנו לשונו לקמן ס"ק לג).

אמנם עי' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שצ) שכתב שאעפ"כ מנהגם להמתין חצי שעה אחר תבשיל חלבי או מאכל מזונות חלבי (היינו שהם חלביים מחמת חלב או מחמת גבינה שאינה קשה), ויש הנוהגים להחמיר להמתין חצי שעה אפילו אחר שתיית חלב. ומנהג זה של המתנת חצי שעה אחר אכילת גבינה רכה נזכר כבר בספר מטה ראובן (סי' קפו) ועיי"ש מש"כ בביאור מקור וטעם המנהג, וכ"כ מנהג זה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קה ס"ק ב). ואמנם עי' בשו"ת קרן לדוד (או"ח סי' קמ ס"ק ב) שהביא את המנהג להמתין חצי שעה וכתב שאפשר שנהגו בו במקום קינוח והדחה, אך אין זה נכון וא"צ להמתין חצי שעה ומאידך אם המתין חצי שעה עדיין

כמותו וכדלעיל סע' א וסעיף ח), ויש שהחמירו גם בגבינה משולשת וכד' להחשיבה כגבינה קשה. מאידך יש מהפוסקים שסוברים שרוב רובן של הגבינות המצויות בימינו אין דינן כגבינות קשות ואין צורך להמתין אחר אכילתן (ועיין בהערה למטה שהבאנו פירוט של סוגי גבינות שונות ודינן) לי.

לג) כתב בשו"ת שבה"ל (ח"ב סי' לה) "אשר שאל בענין אכילת בשר אחרי גבינה מלוחה שעדיין לא עברו עליה ו' חדשים. הנה ידוע ששיטת הש"ס ר"פ כל הבשר לא משמע להחמיר בזה, אלא דרבינו הרמ"א בס"פ ט"כ להחמיר כהזוה"ק, והט"ז מחמיר דוקא במתולעת או הועמדה בקיבה, וכהיום ידוע שגם הגבינה הרכה נותנים לתוכה קיבה, ושיעור הקפאת הגבינה תולה בכמות הקיבה שנותנים לתוכה, וא"כ שוב אין לנו גבול בזה אם לא כמש"כ הרמ"א בתו"ח ובש"ך כל שהיא בגדר קשה, ומש"כ דבש"ך משמע כל שקשה אפילו פחות מו' חדשים יתכן שמשמע כן אבל לשון הת"ח לא יראה כן, מ"מ גם אנכי דרכי להחמיר בזה, וטעמי דכהיום הכל נמכר בחנות ויש לו כל מיני גבינות אלה שהם פחות מו' חדשים ואלה שהם יותר מו' חדשים והיה צריך לזה לוח זמנים מתי נעשו, וזה בלתי אפשרי, ע"כ עלינו להחמיר בכל קשה, דבלא"ה מצאתי באחרונים שנוטים להחמיר בקשה אפי' פחות מו' חדשים ולהקל בכל רכה גם כשהיא קצת מלוחה וגם כשנותנים לתוכה איזה טיפות מעמיד כידוע". ומבואר מדבריו דיש להחמיר בימינו בכל גבינות קשות למיניהן להמתין אחריהן, ומאידך בכל סוגי הגבינות הרכות (אפי' המלוחות) להקל שלא להמתין אחריהן. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (במכתב שנדפס בקובץ בנתיב הכשרות עמ' 97 וכן הביאו דעתו בקצוש"ע בב"ח פפויפר בקונטרס הביאורים עמ' קלט ובספר הכשרות פ"י ס"ק קכה) שיש להמתין אחר כל הגבינות הצהובות שיש בימינו, ונימק זאת הגריש"א זצ"ל בכך שגבינה צהובה היא חריפה וחזקה. ובדעת הגרש"א זצ"ל, הנה בספר הכשרות (שם ס"ק קכו) העיד שהורה לו שיש להחמיר ולהמתין אפילו אחרי גבינות מותכות ('משולשות') או גבינות מלוחות (אם אחוז השומן שלהם גבוה) כדין גבינה קשה. אמנם בקצוש"ע בב"ח (שם) הביא עדות שהגרש"א זצ"ל אמר שבגבינות קשות שבימינו הוא מחמיר על עצמו להמתין אך אינו מורה כן לאחרים.

ודעת הבאר משה זצ"ל והגר"א קוטלר זצ"ל (הובאו דבריהם בקצוש"ע בב"ח בקונטרס הביאורים עמ' קלח, ספר הכשרות פ"י ס"י ס"ק קכד) שכמעט ולא מצוי בימינו גבינה צהובה שיש להמתין אחריה (וכתב הבאר משה שרק בגבינות המצויות בשוויץ שיש בהן הרבה נקבים או שיש בהם תולעים הוא מחמיר). ויש להביא סניף לקולא לכל הנ"ל ממה שבדע"ק (סי' פט סוף סע' ב) צידד להקל בגבינה שיש ספק אם היא קשה וכ"ש אם אוכל אחריה עוף.

וכ"כ בקובץ בית ישראל ואהרון (כרך קסד עמ' קט) במאמר מהרב ישראל אשר קלפהולץ שליט"א שגבינות צהובות וחרמון ופיראוס שמצויות בימינו אין חיוב להמתין אחריהן כלל (ורק יש בזה מנהג להמתין חצי שעה לאלו הנוהגים להמתין חצי שעה אחר גבינה רכה וכדלעיל ס"ק כח) ועיקר טעמו משום שסיבת החומרה בגבינה ישנה היא שנדבקת בין השיניים וגבינות אלו לא נדבקות בין השיניים.

וראה עוד במאמרו של הרב זאב ויטמן שליט"א רב תנובה (בנתיב הכשרות עמ' 100) שגבינות 'פרמזן' ו'קצ'קבל' הן ודאי גבינות קשות שעליהן דיבר הרמ"א. ולעומת זאת גבינות צהובות מסוג 'ירושלים', 'טירן', 'עמק' ו'גוש חלב' וכן גבינות בולגריות מלוחות תהליך הבשלתן הוא קצר (חודש עד חודשיים) ודעתו שאינן גבינות קשות וא"צ להמתין אחריהן, אם לא מצד טעם לא פלוג שכתב השבה"ל (כנ"ל).

ט. כמה זמן יש להמתין אחרי אכילת גבינה קשה – לדעת הסוברים שיש להמתין אחר אכילת גבינה קשה, יש סוברים שצריך להמתין שש שעות לפני אכילת בשר, ויש סוברים שדי להמתין שעה אחת לפני אכילת בשריט.

י. ברכת המזון אחרי אכילת גבינה קשה לפני אכילת בשר – בדומה להמתנה אחרי בשר כן הדין אחר אכילת גבינה קשה שצריך לברך ברכת המזון אחרי אכילת הגבינה הקשה לפני אכילת הבשר (ואפילו אם המתין שש שעות)⁷. ואמנם אם שכח אחר שאכל גבינה קשה והתחיל לאכול בשר קודם שבירך ברכה מ"ז אינו צריך להפסיק ולברך, אלא יברך ברכת המזון בסוף אכילת הבשר, ומועילה הברכה הן לאכילת הגבינה והן לאכילת הבשר⁸.

יא. גבינה קשה שנתבשלה – יש מהפוסקים שסוברים שגבינה קשה שנתבשלה דינה כדין גבינה רכה, ויש שחלקו בזה ודעתם שלמרות הבישול נחשבת היא עדיין לגבינה קשה⁹.

יב. דין גבינות שאינן רכות המצויות בימינו – יש מהפוסקים שסוברים שדין כל הגבינות שאינן רכות שמצויות בימינו (כגון גבינה צהובה, גבינה מלוחה וכד') כדין גבינה קשה וצריך להמתין אחרי אכילתה לפני שאוכלים מאכלי בשר (לשיטת הרמ"א והסוברים

חייב בקינוח והדחה.

כט) הרמ"א (סי' פט סע' ב) כתב "ויש מחמירין אפילו בבשר אחר גבינה" ויש לברר כמה זמן יש להחמיר ולהמתין לדעתו, ונחלקו בכך האחרונים. דעת הט"ז (ס"ק ד) ומהר"י טיקטין (ס"ק יא) שימתין שש שעות כמו אחר אכילת בשר. ודעת המצרף לחכמה (פכ"ג) והש"ך (ס"ק טז) שימתין שעה אחת וכמו שכתב הרמ"א שיש מקילים אחר אכילת בשר וכתב שכן משמע בזה"ה הנ"ל. וכתב הפרמ"ג (שפד"ע ס"ק טז) וכ"כ באו"ח סי' תצד א"א ס"ק ו) שדעת שאר האחרונים להחמיר לחכות שש שעות (ולא שעה אחת כש"ך) וכן ראוי להחמיר, וכן משמע במשנ"ב (שעה צ' סי' תצד ס"ק טו). וכן משמע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שפח) שבגבינות שהן ודאי קשות יש להמתין שש שעות.

אמנם במחצה"ש (או"ח סי' תצד ס"ק ו) כתב "אבל אם אכל גבינה קשה המנהג להמתין שעה ויש מדקדקים שש שעות". וכן בערוה"ש (סע' יא) משמע שמקל בזה כדעת הש"ך להמתין שעה. וכן דעת הגר"ב צ' אבא שאול זצ"ל (הביאו בספר הכשרות פ"י ס"ק קכב) להמתין שעה. ובבא"ח (שנה ב שלח סע' טו) כתב שמנהגם ששיעור זמן ההמתנה נמדד לפי זמן תהליך הכנת הגבינה (שעה המתנה לכל חודש יישון). [ונלענ"ד שכיון שהגדרת הגבינות בימינו כגבינות קשות נתונה במחלוקת הפוסקים (עי' לקמן ס"ק לג) ממילא די להחמיר כדעת הש"ך ודעימיה להמתין שעה וא"צ להחמיר יותר מזה].

ל) מג"א (או"ח סי' תצד ס"ק ו), מחצה"ש (שם ס"ק ו) ומשנ"ב (שם ס"ק טז).

לא) כ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סו"ס קכו).

לב) כתב בבדה"ש (סי' פז ביאורים ד"ה וכן נוהגים) בשם היד יהודה שאם נתבשלה הגבינה הקשה שוב אין לה דין גבינה קשה. ובבדה"ש (שם) פקפק קצת בדבריו עיי"ש. ומצאתי בבא"ח (שנה ב שלח סע' טו) שכתב שהנהגים להמתין אחר גבינה קשה אפילו אם הגבינה שלוקה או צלויה. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (במכתבו שנזכיר לקמן ס"ק לג).

יג. קינוח והדחה למי שהמתין אחר אכילת גבינה קשה – מי שנוהג להחמיר ולהמתין שש שעות אחר אכילת גבינה קשה לפני אכילת בשר אינו חייב לעשות גם קינוח והדחה אחר שהמתין (אמנם אם מצא שאריות גבינה בידי או בפיו יסירם), ונראה שגם מי שנוהג להמתין שעה אחר אכילת גבינה קשה אינו חייב בקינוח והדחה אחר המתנת שעה¹⁷.

לד) כתב השו"ע (סי' פט סע' ב) "אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד ובלבד שיעיין ידיו שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהם, ואם הוא בלילה שאינו יכול לעיין אותם היטב צריך לרחצם. וצריך לקנח פיו ולהדחיו...". והרמ"א כתב שאחר אכילת גבינה קשה "מיהו טוב להחמיר" ולהמתין אחר אכילתה לפני אכילת בשר (לחד מ"ד שעה ולחד מ"ד שש שעות וכדלעיל סע' ט), ואמנם יש לדון האם בכה"ג שממתין צריך ג"כ קינוח והדחה או שבכה"ג א"צ קינוח והדחה, ובלשון הרמ"א והפוסקים לא נתפרש הדבר. [נאמנם אחרי כותבי זאת ראיתי מש"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' קמ ס"ק ב) שכתב שהמנהג להמתין אחרי אכילת חלב חצי שעה אינו פוטר מקינוח והדחה, אמנם לנ"ד אין משם ראיה כיון שאנו דנים בהמתנה ארוכה יותר].

והיה נלענ"ד ללמוד דין זה מהדין ההפוך לו דהיינו באכל בשר ורוצה לאכול גבינה. והיינו ממש"כ באו"ה (כלל מ' סע' ד) "ונהגו העולם להמתין שעה אחת מכ"ד ליום אחר ברכה"מ ואוכל אז גבינה אפילו בלא קינוח וממתין השעה אפילו אחר אכילת בשר חיה ועוף". ומבואר מדבריו שאפילו אחרי אכילת בשר המתנה מועילה שלא יצטרך כלל ענייני נקיות. ולפי"ז נראה לבאר דהנה לקמן (סע' י) כתב האו"ה "אבל אם אוכל גבינה ישנה שעברו עליה ששה חדשים. וכן כל גבינה המתולעת אע"פ שאין איסור בדבר דהא אין נדבק בשיניים ואפילו אם תדבק בודאי לא מקרי גבינה כמו הבשר שבין השיניים. מ"מ מדת חסידות ופרישות ונכון לכל בעל נפש שלא לאכול אחריו בשר באותה סעודה אפילו בקינוח והדחה לפי שממשיך ג"כ הטעם שלו בפה זמן ארוך יותר מביצים המטוגגין בשומן אווזות שהעולם נזהרין מלאכול אחריהם גבינה ונמצא שאוכל טעם בשר בחלב יחד ונראה ג"כ כאלו אכל בשר וחלב יחד. ועוד דהא כתב במרדכי פרק כל הבשר דמה"ט גזר מהר"ם ז"ל בעצמו להחמיר בבשר אחר גבינה כמו בגבינה אחר בשר לפי שפעם אחת מצא גבינה בין שיניו מסעודה לסעודה. ומיהו איסור מיהא ליכא דדוקא טעם הבשר שבפה נקרא טעם מאחר שעיקרו מיקרי בשר ושייך לגזור בו אטו בשר בחלב". ולא מבואר בדבריו אם כשממתין אחר אכילת הגבינה צריך גם קינוח והדחה, ונלענ"ד לפי מש"כ לגבי גבינה אחר בשר, דה"ה שכיון שממתין שיעור זמן הנ"ל נפטר מחיוב מעשי הנקיות.

והנה הרמ"א בתו"ח (כלל עו סע' א) העתיק לשון האו"ה שאם ממתין שעה אחר אכילת בשר א"צ קינוח והדחה. ולכאורה היה לנו ללמוד מזה דגם אליבא דהתו"ח כל שהמתין שעה א"צ קינוח והדחה.

איברא דבדברי חמודות (חולין פ"ח ס"ק כה) ובמנח"י (שם ס"ק ג) העירו שלדינא אין זו דעת הרמ"א. וז"ל המנח"י (שם) "אף שהעתיק הרב כאן דברי האו"ה מ"מ אין דעתו כן לפסק הלכה וכ"כ הרב להדיא בסימנים דלקמן בדין זה וז"ל והמנהג להמתין שעה וקינוח הפה בעי, וצ"ל דטעמו של הרב כיון דעיקר סמך המנהג כתב מהרא"י שאין למחות הואיל והתוס' והראב"ה כתבו להתיר מסעודה לסעודה והרב כתב בשו"ע סי' פט בהגה סע' א די"א דא"צ להמתין רק מיד אם סלק ובירך מותר ע"י קינוח והדחה עכ"ל הרי שהרב סובר דדעת המתירין מסעודה לסעודה היינו דוקא ע"י קינוח והדחה על כן דיו לבא מן הדין להיות כנדון שאין להתיר אלא ע"י קינוח והדחה (והאו"ה ע"כ לא סבר טעם של מהרא"י ולכן הצריך לברך תחלה ברכהמ"ז כמבואר בסמוך ע"כ

אזיל לשיטתו) זה דעת הרב כאן ובשו"ע סי' פט וכ"פ הט"ז שם בס"ק ב, ודלא כמש"כ הש"ך שם בס"ק ז שפי' כוונת הרב דלפי המנהג בהמתנת שעה סגי אפילו בלא קינוח והדחה, ודברי הל"ח מובנים בפשיטות דדעת הרב אינו כמש"כ הש"ך אלא כמו שכתבנו, אבל באמת הדבר תמוה לכאורה על הרב במה שכתב שם בשו"ע בפשיטות בשם י"א דאם סלק ובירך מותר ע"י קינוח והדחה דמשמעות כל הפוסקים בשם ראב"ה והתוס' דסגי בסלוק ובירך וא"צ קינוח והדחה ולאותן פוסקים הצריכו קינוח והדחה לא צריכין שהיה מסעודה לסעודה... והרב שהרכיב שני הדעות יחד צ"ע מאין יצא לו ועל זה מתמיה ג"כ הלחם חמודות ע"ש, ואולי הרב מסברא דנפשיה סובר דאף הראב"ה דמתיר ע"י סילק ובירך סובר ג"כ דעכ"פ הדחה וקינוח בעי והא דלא כתב כן היינו מרוב פשיטותו וכה"ג פסק הלבוש¹⁸.

והיינו שהדברי חמודות והמנח"י העירו שבסימני תו"ח לא כתב הרמ"א כן אלא החמיר להצריך קינוח והדחה חוץ מהמתנת שעה, והמנח"י ביאר שס"ל לרמ"א שמה שהתירו הראב"ה ודעימיה כל שסילק ובירך היינו דווקא עם קינוח והדחה וכיון שכתב תרה"ד שמה שנהגו להקל בהמתנת שעה הוא משום שלראב"ה ודעימיה אפילו שעה לא בעינן ממילא דיו לבוא מן הדין להיות כנדון וגם הראב"ה ודעימיה לא התירו אלא ע"י קינוח והדחה (שהרי מה שאנו מחמירים להמתין שעה אין בו בכדי להפקיע את עיקר הדין של קינוח והדחה).

והנה לעיל כתב הרמ"א (סע' א) "וי"א דאין צריכין להמתין שש שעות רק מיד אם סלק ובירך ברכה"מ מותר ע"י קינוח והדחה, והמנהג הפשוט במדינות אלו, להמתין אחר אכילת הבשר שעה אחת ואוכלין אח"כ גבינה. מיהו צריכים לברך גם כן ברכה"מ אחר הבשר דאז הוי כסעודה אחרת, דמותר לאכול לדברי המקילין. אבל בלא ברכה"מ לא מהני המתנת שעה".

והנה הש"ך (ס"ק ז) כתב "אבל ודאי אם לא מצא בשר בין שיניו דהמנהג בהמתנת שעה סגי אפילו בלא קינוח והדחה וכ"כ באו"ה שם ד"ד ומביאו בת"ח לפסק הלכה וכ"נ ומ"ש הרב די"א מיד אם סילק ובירך מותר ע"י קינוח והדחה משמע דקינוח והדחה מיהא בעי היינו אם בא לאכול מיד אחר שסילק ובירך ודברי הל"ח אינם מובנים לי בזה". ומבואר שהש"ך הבין בדברי רמ"א שדווקא בכה"ג שרק סילק ובירך ואינו ממתין כלל מצריך קינוח והדחה אך אם המתין שעה א"צ זאת. אמנם הט"ז (סוף ס"ק ב) כתב על דברי הרמ"א "ודבר פשוט הוא דמי שנוהג בקולא זו להמתין שעה אחת שצריך ג"כ לקינוח והדחה כמו שהוזכר בדברי י"א של רמ"א שמה נמשכה הקולא הזאת" והיינו שהט"ז מבין שדברי הרמ"א הם עניין אחד ותחילה הביא את שיטת הראב"ה ודעימיה שמקילים ע"י סילוק וברכה"מ היינו בתנאי שיהיה גם קינוח והדחה, ואח"כ הביא שהמנהג להחמיר עוד קצת ולהמתין גם שעה, וביאר הט"ז שכוונת רמ"א שזה נוסף לעיקר דעת הראב"ה (ע"פ הבנת הרמ"א) דבעינן סילק ובירך וגם קינוח והדחה (ואין המתנת שעה משמשת תחליף לקינוח והדחה). ובפרמ"ג (מש"ז סוף ס"ק ב) הביא סייעתא לדברי הט"ז (נגד הש"ך) מלשון הדרכ"מ.

וכדברי הט"ז בביאור דעת הרמ"א נראה גם בדברי חמודות ובמנח"י הנ"ל אלא שהם הקשו על הרמ"א דפשוט דברי הראשונים שמתירים אחר שסילק ובירך היינו אפילו בלא קינוח והדחה (ומאן דמחייב קינוח והדחה היינו מאן דס"ל דלא בעינן אפילו סילק ובירך), ומדוע כתב רמ"א דהם מחייבים קינוח והדחה. ובדברי חמודות נראה שס"ל לעיקר כאו"ה (דכל שהמתין שעה לא בעינן קינוח והדחה).

איברא דהנה נלענ"ד דמי שממתין שש שעות אחר אכילת בשר ודאי א"צ קינוח והדחה, שהרי רק בשיטת הראב"ה ודעימיה שהתירו ע"י סילק ובירך ביאר הרמ"א דבעינן גם קינוח והדחה אך כל

פרק ד | אכילת תבשילי בשר ותבשילי חלב בזה אחר זה

א. דיני ההפרדה כשלא אוכל את הבשר או החלב בעין אלא רק את מה שנתבשל איתם-
במקרה שלא אכל את הבשר עצמו או את החלב עצמו אלא רק תבשיל של בשר או תבשיל של חלב (דהיינו מאכל שנתבשל עם חלב או בשר ונבלע בו מטעם החלב או הבשר) משתנה הדין וכמו שנבאר לקמן.

להצריך קינוח והדחה נוסף להמתנת שעה הוא משום ש"ל שכן דעת ראבי"ה ודיו לבוא מן הדין כנ"ל, אמנם אחר רואינו כל זאת שיסוד המנהג אינו כלל אליבא דראבי"ה אלא אליבא דהזוה"ק וכמש"כ הגר"א ממילא הוי כהמתנת שש שעות שהיא תחליף לקינוח והדחה. וכ"כ לפי"ז החגורת שמואל להקל אחר המתנת שעה בלא קינוח והדחה עיי"ש.

וא"כ אחר רואינו כל זאת דלכאורה גם אליבא דהגר"א, לבוש, פר"ח וחגורת שמואל העיקר להקל כהש"ך (אלא שנחלקו בטעם ההיתר) נראה לכאורה לסמוך עליהם ולהתיר גם אחר המתנת שעה בלא קינוח והדחה.

(א) עי' בדה"ש (סי' פט ס"ק טז) וע"ע בכה"ח (ס"ק נח).

(ב) בגמ' חולין (קה ב) "אמצעיים רשות א"ר נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה". וכתבו התוס' (ד"ה לא שנו) "לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל - אומר רבינו שמואל דמייירי בשניהם של בשר או שניהם של גבינה אבל בין תבשיל של בשר לגבינה שלפניו חובה אבל לגבינה של אחריו לא קאמר דאפילו בנט"י אסור לאכול עד סעודה אחרת כדאמר לעיל אכל בשר אסור לאכול גבינה. ואין נראה לר"ת דבין תבשיל לגבינה משמע תבשיל תחלה כדאמר לעיל כמה ישהה בין בשר לגבינה ולא כלום ופריך והא א"ר חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה אלא כמה ישהה בין גבינה לבשר כו' ועוד בין תבשיל לתבשיל בשניהם של בשר או של גבינה למה יש לו ליטול כלל ומפרש ר"ת דבין תבשיל לתבשיל היינו בין תבשיל דבשר לתבשיל של גבינה דכיון דאין הבשר והגבינה בעין וליכא אלא טעם לא החמירו שיהא חובה ליטול ידיו בינתיים ואינו אלא רשות אבל בין תבשיל דבשר לגבינה שהגבינה בעין חובה ויתכן פירוש זה אף לדברי האוסרין לאכול גבינה אחר בשר באותה סעודה אפילו בנטילה וקינוח".

ומתבאר שדעת רשב"ם מהגמ' מדברת בין תבשיל של בשר לבין עוד תבשיל של בשר שאז הנטילה רשות, אמנם האוכל תחילה גבינה או תבשיל של גבינה ואח"כ רוצה לאכול תבשיל של בשר חייב ליטול ידיו (ואילו האוכל תבשיל של בשר לא מועיל נטילה אחריו ע"מ לאכול גבינה דיש להמתין מסעודה לסעודה). [במש"כ שרשב"ם מייירי גם כשאכל תחילה תבשיל של גבינה יש להעיר דהנה תוס' כתבו בשם רשב"ם "בין תבשיל של בשר לגבינה שלפניו" ולכאורה היה אפשר לומר דווקא באכל גבינה בעין לפניו חייב נטילה לדעת הרשב"ם אך אחר תבשיל גבינה לא צריך נטילה, אמנם המעיין יראה דאין לדעת הרשב"ם נפק"מ בין תבשיל לדבר בעין וכ"כ בפירוש באו"ז (ח"א סי' תס) שאחר תבשיל של גבינה מצריך הרשב"ם נטילה.]

שממתין שש שעות א"צ קינוח והדחה, והוא כפשטות לשון השו"ע (סעי' א) דווקא מי שמצא בשר בין שיניו צריך להסירו אך בסתם לא הזכיר כלל עניני נקיות נוסף להמתנת שש שעות. ע"פ זה היה נראה ללמוד לנדון שאלתנו דלכאורה אין סברא להחמיר באכילת בשר אחר גבינה קשה (שהוא רק מחומרה ומנהג ולא מדינא ומרן בשו"ע לא הביאו כלל) יותר מאשר אכילת גבינה אחר בשר (שהוא מעיקר הדין). וא"כ היה לנו לומר שאם נוהג להמתין שש שעות אחר אכילת גבינה קשה לא יצטרך שום ענייני נקיות, אמנם אם ממתין שעה (וכמנהג שהביא הרמ"א לגבי המתנה אחר בשר) אזי באנו למחלוקת התלויה בביאור שיטת ראבי"ה ודעימיה אם חייב גם קינוח והדחה חוץ מסילק ובירך או לא.

וא"כ לשיטת הרמ"א (אליבא דרוב האחרונים ודלא כש"ך) והט"ז יצטרך גם קינוח והדחה נוסף לשעה ואילו לשיטת האו"ה, הש"ך והדברי חמודות א"צ קינוח והדחה אם המתין שעה. אלא שמאידך נעלג"ד אפשרות נוספת, שהרי אנו אמרנו שיסוד הדבר להצריך קינוח והדחה נוסף להמתנת שעה הוא אליבא דתרה"ד שכתב שאין למחות במקילים להמתין שעה כיון שהראבי"ה ודעימיה התיירו אף בלי זה כל שסילק ובירך (וא"כ המתנת שעה היא כעין פשרה) וממילא נזדקק לעיין בשיטת הראבי"ה בקינוח והדחה. אמנם רבנו הגר"א (ס"ק ו) כתב לבאר אחרת את המנהג שהביא הרמ"א להמתין שעה, וכתב שהוא ע"פ דברי הזוה"ק (משפטים) שם נזכר להדיא שממתין שעה.

ומצאתי שכן ביאר גם החגורת שמואל, דהנה הלבוש כתב (יו"ד סי' פט סעי' א) "אכל בשר לא שנה בהמה חיה ועוף לא יאכל גבינה אחריו מיד ואפילו בירך כבר, ואף על גב דלדברי רוב הפוסקים צריכין להמתין כשיעור שהוא מסעודת הבוקר עד סעודת ערב שהוא שש שעות, עכשיו נהגו עלמא כסמ"ק שלא להמתין אלא שעה אחת, ומברכין ברכת המזון אחר הבשר קודם שיאכלו גבינה שיהא נראה כסעודה אחרת, אבל בלא ברכת המזון לא מהני המתנת שעה, ואותה שעה אין חילוק אם המתין קודם ברכת המזון או אחר ברכת המזון". ובחגורת שמואל (ס"ק ג) העיר על דבריו "עכשיו נהגו עלמא כסמ"ג. נראה דט"ס הוא זה שלא כתב שום פוסק כן, ונ"ל להגיה בדברי המחבר כהזוהר, והיינו הזוהר בפרשת משפטים מה שהביאו המחבר בלבוש התכלת סימן קע"ג, וז"ל הזוהר אשכחן דכל מאן דאכל האי מיכלא דאיתחבר כחדא או בשעתא חדא או בסעודתא חדא כו' כלומר דבשעה חדא אף שאוכלו בב' סעודות או בסעודה אחת אף ששהא כל היום ואוכל דברים אחרים בנתים ויש מהאכילת בשר לגבינה שש שעות אפ"ה אסור, שמעינן מהכא חומרא וקולא, חומרא דמשמע דאף בשר אחר גבינה אסורה בשעתא חדא או בסעודתא חדא, וקולא דגבינה אחר בשר שריא לאחר שעה ואינו בסעודה אחת, ומזה נמשך להם מנהג זה. וכ"כ נמי הפר"ח שמנהג זה נמשך להם מספר הזוהר. ודלא כמהרא"י שכתב וז"ל בזה רבים עושין פשרה מדעתם להמתין שעה אחר הסרת בשר וסילקו ובירכו ואוכלין גבינה אף על גב דלא אשכחן רמז לשיעור זה מ"מ מי ימחה בידם עכ"ל, וזה אינו דמנהג זה נמשך להם מהזוהר וכמ"ש, ומינה נשמע נמי להנהיגים להמתין שעה אחר סעודת בשר סגי בלא קינוח והדחה, וכ"כ הפר"ח והש"ך ודלא כהט"ז והמנח"י שכתבו דדבר פשוט הוא דמי שנוהג בקולא זו להמתין שעה א' שצריך ג"כ קינוח והדחה ואין דבריהן עיקר". ומבואר גם מהחגורת שמואל שיסוד מנהגם בהמתנת שעה הוא אליבא דהזוה"ק ושכן גם דעת הלבוש והפר"ח בביאור מנהג זה (ודלא כמהרא"י שכתב ששמכו על ראבי"ה).

וא"כ לפי"ז נאמר דהעיקר שכל שהמתין שעה לא צריך קינוח והדחה שהרי כל מה שיש מחמירם

ב. אכילת בשר אחרי תבשיל של גבינה – האוכל תבשיל של גבינה חובה עליו ליטול ידיו קודם שיאכל בשרי.

ג. אכילת תבשיל של גבינה אחר תבשיל של בשר – מי שאכל תבשיל של בשר ורוצה לאכול כעת תבשיל של גבינה, דעת השו"ע שאינו חייב ליטול ידיו בין האכילות (ויש מהפוסקים הספרדים שמחמירים בזה). ובין הפוסקים האשכנזים נחלקו הדעות, יש אומרים שצריך ליטול ידיו בין האכילות, ויש אומרים שלא די בנטילת ידיים וצריך גם קינוח והדחה (וכמו אחרי גבינה עי' לעיל פרק ג סעיף ג) ויש אומרים שצריך להמתין כמו שממתין אחר אכילת בשר (עי' לעיל פרק ב).

ודעת ר"ת שכוונת הגמ' דאם אכל תבשיל של גבינה ורוצה לאכול אח"כ תבשיל של בשר או להפך אינו חייב ליטול ידיים ביניהם ("דכיון דאין הבשר והגבינה בעין וליכא אלא טעם לא החמירו שיהא חובה ליטול ידיו בינתיים ואינו אלא רשות") אך אם אכל תחילה תבשיל של בשר ואח"כ רוצה לאכול גבינה בעין חייב ליטול ידיו.

השו"ע (סי' פט סעי' ג) כתב "אכל תבשיל של בשר מותר לאכול אחריו תבשיל של גבינה והנטילה ביניהם אינה אלא רשות" והשיג על זה הרמ"א "ויש מצריכים נטילה". עוד כתב השו"ע "אבל אם בא לאכול הגבינה עצמה אחר תבשיל של בשר או הבשר עצמו אחר תבשיל של גבינה חובה ליטול ידיו" והשיג הרמ"א "ונהגו עכשיו להחמיר שלא לאכול גבינה אחר תבשיל בשר, כמו אחר בשר עצמו, ואין לשנות ולפרוץ גדר... וכן נוהגין לאכול בשר אחר תבשיל שיש בו גבינה או חלב מיהו יש ליטול ידיו ביניהם, ואפילו לא יאכל בשר ממש רק תבשיל של בשר אחר תבשיל של גבינה אם נגע בהן בידיו".

ג) כתב השו"ע (שם) שבכה"ג שרוצה לאכול את הבשר עצמו אחר תבשיל של גבינה "חובה ליטול ידיו" וכו' "ת שכשהמאכל בעין כן הצריכו נטילה. וכן דעת הרמ"א שצריך ליטול ידיו.

ד) כתב השו"ע שהלכה כר"ת שהנטילה ביניהם אינה אלא רשות. אמנם המהרש"ל (מכונות ועטרת שלמה סי' עו עמ' סג ד"ה והנה מ"ש) כתב שנהגו ההמון איסור אפילו בסילק ובירך וקשה להקל בפניהם. ובכה"ח (ס"ק נ וס"ק נז) כתב שאין המנהג להקל כדברי השו"ע אלא להחמיר ולהחשיב תבשיל כמאכל עצמו (וכגון אם אכל תבשיל של בשר צריך להמתין שש שעות לפני שיאכל תבשיל של גבינה) וכתב שכן פסקו הכנה"ג והזבחי צדק. וכן פסק בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ב יו"ד סי' יד).

[בדעת הרמ"א באכילת תבשיל גבינה אחרי תבשיל בשר יש לעיין, דמצאנו ברמ"א שלוש התייחסויות שונות לשאלה זו אחת בתו"ח (סי' עו סעי' ג), אחת בדרכ"מ הארוך (ס"ק ט) ואחת בדבריו אצלנו בהגה.

וז"ל הדרכ"מ הארוך (שם) "ובהגה אחרת שם (כתב מהרא"י) שה"ה בין תבשיל של בשר לתבשיל של גבינה (שצריך נטילה) עכ"ל וכבר כתבתי דנוהגין בתבשיל של בשר כמו בבשר עצמו כמ"ש הארוך לעיל". והנה דברי הארוך שהזכיר הדרכ"מ בסוף דבריו הם לכאורה מש"כ באו"ה (כלל מ סעי' ב) דמתחילה (סעי' א) הביא שאחר אכילת בשר יש להמתין שיעור מסעודה לסעודה עד שיאכל גבינה ועל זה כתב בסעי' ב "ונהגו להחמיר אפילו לא אכל בשר עצמו אלא רק תבשיל מבשר או משומן של בשר אפילו בקינוח והדחה מטעם דלעיל דאע"פ שאין נדבק בין השיניים מ"מ טעם של שמנונית הבשר נמשך בפיו זמן ארוך וכו'". וא"כ נראה ברור מלשון הדרכ"מ וכן

ד. אכילת גבינה אחר תבשיל של בשר – מי שאכל תבשיל של בשר ורוצה לאכול גבינה, נחלקו הפוסקים אם די שיטול ידיו או שחייב להמתין (כמו אחרי אכילת בשר) ולמעשה

ממה שציין לאו"ה שלדעתו לא די בנטילה ואפילו לא בקינוח והדחה בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה אלא יש להמתין כמו אחר אכילת בשר ממש.

ובתו"ח (שם) כתב "אמנם בהגהה ש"ד כתב דבעינן בין תבשיל לתבשיל נטילה אפילו ביום דיותר נדבק בידים מגבינה עצמו... והכי נהוג אם אכל תחילה תבשיל של חלב ואח"כ תבשיל של בשר אבל אפכא לא מהני כאשר יתבאר בסמוך דנהגו בתבשיל של בשר דין בשר עצמו והיינו כשאכלו תחלה". ומש"כ "כאשר יתבאר בסמוך" כוונתו לכאורה למה שהביא לקמן (סעי' ד) את דברי האו"ה הנ"ל דנהגו להחמיר באכל תבשיל של בשר כאילו אכל בשר ממש. ונלענ"ד ממה שדיבר על איפכא מאכל תבשיל של גבינה ואח"כ תבשיל של בשר (היינו דכוונתו למקרה שאכל תבשיל של בשר ואח"כ תבשיל גבינה) וממה שציין אח"כ לדברי האו"ה נראה דכוונת הרמ"א שבכל מקרה שאכל תבשיל של בשר יש להפסיק כמו אחר בשר עצמו אפילו אם כוונתו רק לאכול תבשיל גבינה ולא גבינה בעין.

ובהגהת רמ"א אצלנו על דברי השו"ע שכתב "אבל אם בא לאכול הגבינה עצמה אחר תבשיל של בשר, או הבשר עצמו אחר תבשיל של גבינה, חובה ליטול ידיו" כתב הרמ"א "ונהגו עכשיו להחמיר שלא לאכול גבינה אחר תבשיל בשר, כמו אחר בשר עצמו, ואין לשנות ולפרוץ גדר". ומשמע מפשטות לשונו שדווקא באוכל גבינה בעין אחר תבשיל של בשר יש להחמיר כמו אחר בשר עצמו אך באוכל תבשיל גבינה אחר תבשיל בשר אין צריך להחמיר כ"כ ודי בנטילה, וא"כ תהיה מכאן לכאורה סתירה למשמעות דבריו בתו"ח ובדרכ"מ הנ"ל. ואפשר אולי לתרץ דמש"כ אצלנו בהגה אין כוונתו בדווקא אוכל גבינה בעין אלא כיון דהשו"ע דיבר על אוכל גבינה בעין אחר תבשיל בשר שצריך נטילה כתב על זה הרמ"א שאין די בנטילה אלא יש להתייחס לזה כאכל בשר ממש אך ה"ה נמי באוכל תבשיל גבינה אחרי תבשיל בשר שדינו כאוכל בשר בעין.

למעשה מצאנו שהאחרונים נתקשו ונחלקו בביאור דברי הרמ"א, המנח"י (ס"ק י-יא) ביאר שכוונת התו"ח שלא די בנטילה אלא צריך גם קינוח והדחה ומה שציין התו"ח לדבריו בסמוך היינו להוכיח מדברי האו"ה שיש להחמיר באוכל תבשיל בשר תחילה יותר מבאוכל תבשיל גבינה תחילה אך די בקינוח והדחה ואין צריך להמתין אחר תבשיל בשר אא"כ אוכל אחריו גבינה בעין. אמנם בהמשך כתב המנח"י שמדברי הרמ"א בהגה אצלנו משמע דס"ל דבין תבשיל בשר לתבשיל גבינה די בנטילה אפילו ללא קינוח והדחה ולא כמו שמשמע בתו"ח.

האורח מישור (ס"ק ו) כתב שמלשון הרמ"א מוכח שכוונתו בתו"ח ובדרכ"מ שיש להמתין אחר אכילת תבשיל בשר לפני שאוכל תבשיל גבינה כמו אחר בשר עצמו וכן נראה להסביר ככוונת הרמ"א בהגהה (כל זה כמש"כ לעיל) וחלק שם על מש"כ בסימני תו"ח, והוסיף דכן נראה גם ממש"כ הרש"ל דמנהג העולם להמתין בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה ודרך הרמ"א לחקור אחר כל המנהגים (ולקיימם), וסיים דצ"ע לדינא.

בהגהות רע"א כתב שכוונת הרמ"א בהגה"ה דבין תבשיל בשר לתבשיל גבינה סגי בנטילה ואין צורך בקינוח והדחה (אך הביא רע"א שבתו"ח ביאר המנח"י דצריך גם קינוח והדחה). והיד אברהם ביאר שבדרכ"מ משמע דצריך להמתין בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה כמו אחרי בשר בעין אך מהגהת רמ"א נראה שאין להחמיר בזה והביא, שכ"כ המנח"י והאליהו זוטא דסגי בקינוח והדחה.]

יש להחמיר בזה^ה.

ה. נטילת ידיים ביום אחרי אכילת תבשיל-אע"פ שראינו לעיל (פרק ג סעיף ו) שיש אומרים שאחרי אכילת גבינה ביום אינו חייב ליטול את ידיו אלא די במה שיעיין בידיו לאור השמש לראות שאין עליהם שאריות מן הגבינה, אך מי שאכל תבשיל אין להקל בזה וחייב דווקא לרחוץ את ידיו (משום שהתבשיל נדבק בידיים יותר מהגבינה עצמה).^י

ו. דין שומן של בשר- האוכל שומן של בשר (מבהמה או עוף) דינו כאוכל בשר ממש ולא כאוכל תבשיל של בשר (וע"ע בהערה למטה).^י

ה) כתב השו"ע שאם אכל תבשיל של בשר (היינו שנתבשל עם בשר וקלט טעם מן הבשר) די במה שיטול את ידיו ומיד אח"כ מותר לאכול גבינה. אמנם הרמ"א כתב שנהגו להחמיר ולהמתין כמו אחרי אכילת בשר עצמו "ואין לשנות ולפרוץ גדר".

ולמעשה נראה שגם הספרדים נהגו להחמיר בזה, שכ"כ בכה"ח (ס"ק נה) שבב"י (או"ח סי' קעג) כתב במפורש להחמיר בזה (בדומה לדברי הרמ"א כאן) ושכן פסקו הפר"ח, לה"פ, ברכ"י וזבחי צדק. וכ"כ הגר"מ מאזוז שליט"א בשו"ת מקור נאמן (סי' תקצא). ובילקוט יוסף (או"ח ח"ג סי' פט ס' לג) אחר שהביא לדברי השו"ע כתב "המנהג גם אצל הספרדים להחמיר ולהמתין שש שעות גם באכל תבשיל לבד, כמו באכל מהבשר עצמו. ואין לפרוץ גדר. והדין כן גם בתבשיל שנתבשל בו עוף". וכן שו"ט בנ"ד בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ב יו"ד סי' יד) וגם דעתו להחמיר בתבשיל בשר כמו בבשר ולהמתין שש שעות.

ו) כתבו הדרכ"מ הארוך (סי' פט ס"ק ט) והש"ך (ס"ק כ) שכשצריך ליטול ידיו אחרי תבשיל של גבינה יעשה זאת אפילו אם הוא ביום משום שהתבשיל נדבק בידיו יותר מהגבינה עצמה וא"כ אף אור יום לא יועיל לו. וע"ע בהגהות רע"א (ס"ק ג) שביאר שכשכתוב שצריך סתם נטילה הכוונה ללא קינוח והדחה.

ז) נחלקו הראשונים (עי' דרכ"מ סי' פט ס"ק ו) בדין האוכל שומן של בשר, דעת הסמ"ק ששומן (אפילו של בהמה) חשיב כתבשיל של בשר ולא כבשר עצמו. דעת הרשב"א ששומן של בשר דינו כבשר עצמו. והמרדכי סובר שאפילו שומן של עוף דינו כבשר עצמו. [עי' במדרכי (חולין סי' תרפז) במש"כ בשם רבו להחמיר בביצים שטוגנו בשומן וע"ע בדרכ"מ (שם) במש"כ בשם האו"ה והוסף שאצלנו במדרכי אינו נמצא ועיי"ש בהגהות והערות (ס"ק ח)]. וכתב הדרכ"מ (שם) שרבים נוהגים להחמיר בשומן בהמה ולהקל בשומן עוף.

בבהגר"א (ס"ק יד) תלה מחלוקת זו במחלוקת רמב"ם ורש"י מדוע ממתנים אחר אכילת בשר, דלרמב"ם שהוא משום בשר שבין השיניים, א"כ בשומן שאינו נשאר בין השיניים אין צריך להמתין אחריו. ואילו לרש"י הדטעם משום שמושך טעם זמן מרובה א"כ ה"ה בשומן שמושך טעם זמן מרובה. ויעיין בתלמידי ר' יונה (ברכות מ ב ברי"ף ד"ה לא שנו) דמשמע מדבריהם ג"כ כהסבר הגר"א. [ואמנם בקוצר דעתי קצת נתקשיתי בדברי מרנא הגר"א זיע"א שהרי אם היתה הנפק"מ רק במקרה שאכל מתחילה שומן אזי ברורים דברי הגר"א שהשאלה אם להמתין כמו אחר אכילת בשר תהיה תלויה במחלוקת רש"י ורמב"ם, אך מפשט דברי השו"ע והרמ"א נראה דהנפק"מ בה דיברו היא במקרה שאכל תחילה תבשיל של גבינה ואח"כ שומן ובזאת יש לדון אם השומן חשיב כאוכל תבשיל בשר או בשר ממש, ונפק"מ לדעת ר"ת והשו"ע דמחייבים נטילה דווקא באוכל בשר בעין אחרי תבשיל של גבינה, ובמקרה זה לא ברור מדוע תהיה נפק"מ לפי המחלוקת הנ"ל

ז. דין מרק של בשר- השותה מרק שנתבשל בו בשר בהמה או עוף (ואינו אוכל מגוף הבשר) אם הוא מרק עבה כגון שיש בו ירקות וכד' (ויש לחשוש שמא מעורבות ביניהם חתיכות קטנות של בשר) דינו כאוכל בשר ממש (וצריך להמתין אחר אכילתו לפני אכילת מאכלי חלב). ואם המרק הוא צלול, נחלקו הפוסקים האם להחשיבו כאכילת בשר או כאכילת תבשיל של בשר, ולמעשה יש להחמיר בזה^י.

ח. דין תבשיל פרווה שנתבשל בקדירה בשרית- מי שאכל תבשיל פרווה שנתבשל בקדירה בשרית בת יומא, מותר לו לאכול מיד אח"כ גבינה (ואין צריך לרחוץ את ידיו), ואינו צריך אפילו לרחוץ את ידיו. ויש אומרים שהיתר זה נכון אפילו אם הקדירה לא הודחה יפה ונשאר בה קצת שאריות מהתבשיל בשר שבושלו בה קודם לכן (ולדעה זו אם הקדירה היתה נקייה לגמרי כשבישל בה את המאכל הפרווה, מותר לאוכלו אפילו עם הגבינה עצמה). יש אומרים שהיתר זה (בקדירה נקייה) נכון אפילו אם התבשיל פרווה

בין הסברו של רש"י להסברו של הרמב"ם.]

לדינא כתב הרמ"א בהגה (סי' פט סע' ג) ששומן של בשר דינו כבשר עצמו. ובתו"ח (הביאו בש"ך ס"ק יח) כתב שגם שומן של עוף ואווז דינו כבשר עצמו וכ"כ הט"ז (ס"ק ה) והש"ך (שם). וכ"כ בכה"ח (ס"ק נא) שאפילו שומן של עוף דינו כבשר עצמו והביא שכ"כ גם הפר"ח, לה"פ, ב"ל יהודה, כו"פ, פרמ"ג, חכ"א וזבחי צדק.

ח) נחלקו הראשונים בדין מרק של בשר (היינו המים שבישלו בהם בשר ונבלע בהם מטעם הבשר עי' בדה"ש ס"ק פז). דעת תלמידי ר' יונה (ברכות מ ב ד"ה לא שנו) שרוטב של בשר אין דינו כבשר. ולדעת ר' ירוחם (הביאו ב"י או"ח סי' קעג ד"ה והגהות) שיש לחלק בין מרק צלול של בשר שאין דינו כבשר לבין מרק עב כגון עם ירק בו יש להחמיר שמא יש במרק בשר ואינו נראה. [יש שהביאו מהגהות מימוניות בשם הסמ"ק דס"ל שמרק של בשר דינו כבשר ממש ויש שפקפקו במקור הדברים עי' ב"י או"ח סי' קעג ד"ה והגהות מימוניות), דרכ"מ (כאן ס"ק ו), תו"ח (סי' עו סע' ד), ט"ז (ס"ק ה) וע"ע בהגהות והערות (ס"ק יד) במש"כ על דברי הט"ז. הט"ז (ס"ק ה) הביא את מחלוקת הראשונים בעניין זה ולא הכריע, אך כתב שברוטב עב לכו"ע יש להחמיר (והיינו כגון שנתבשלו ירקות עם המים והבשר ויש לחוש שמעורבות חתיכות קטנות של בשר בעין בין הירקות, עי' בט"ז שם, פרמ"ג משב"ז ס"ק ה ובבדה"ש שם).

בבאר היטב (ס"ק י) כתב להקל כדעת ר' ירוחם במרק צלול. ובפרמ"ג (משב"ז שם) רק כתב שהמחמיר ברוטב צלול תע"ב. [ואמנם לפי מש"כ לעיל (ס"ק ב) להחמיר בתבשיל של בשר כמו בבשר אין כ"כ נפק"מ בדבר זה.]

ואמנם בכה"ח (ס"ק נב) כתב בשם הברכ"י והזבחי צדק להחמיר אפילו במרק צלול (אפילו של עוף). וכ"כ להחמיר אפילו במרק עוף בשו"ת מקור נאמן (סי' תקצא) ובדרכ"ת (ס"ק לט) הביא בשם הגינת ורדים שאין להקל בזה אא"כ התקיימו בו ג' תנאים, א. שהשומן שבמרק הוא רק שומן שיצא מעצמו מהבשר תו"כ הבישול ולא הוסיף שומן בעין לתבשיל. ב. שיש מים מרובים בתבשיל (ולא כצלי קדירה שנותנים בו רק מעט מים ומתערב השומן במים). ג. שאין לחוש שיש במרק חתיכות דקות של בשר.

וע"ע בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ב יו"ד סי' טו) שדן במקרה שנפלה כמות מועטת של מרק עוף לסיר עם ביצים ומסקנתו שם שא"צ להמתין אחר אכילת הביצים עיי"ש.

היה תבשיל חריף (כגון חומץ)פ.

ט) כתב הב"י (או"ח סי' קעג ד"ה והמרדכי) "מיהו אם אין בשר בתבשיל אע"פ שנתבשל בקדרה שמבשילין בה בשר לא נהגו להחמיר ומותר לאכול אחריו גבינה". ומשמע לכאורה דמתיר אפילו ללא נטילה. וכן נראה מלשונו של הרמ"א (יו"ד סי' פט סע' ג) אצלנו שכתב "מיהו אם אין בשר בתבשיל, רק שנתבשל בקדירה של בשר, מותר לאכול אחריו גבינה, ואין בו מנהג להחמיר" ולא הזכיר נטילה כלל, ורק אח"כ לגבי מקרה אחר כתב "וכן נוהגין לאכול בשר אחר תבשיל שיש בו גבינה או חלב, מיהו יש ליטול ידיו ביניהם".

ויש להעיר בביאור דברי הב"י והרמ"א, דהנה הש"ך (ס"ק יט) העיר על דברי הרמ"א דלקמן בסי' צה יתבאר שמותר לאכול תבשיל שרק נתבשל בקדירה בשרית אפילו עם גבינה ממש (מטעם נ"ט בר נ"ט) וע"כ צ"ל דכוונת הרמ"א בדבריו לומר שאפילו אם לא הודחה הקדירה הבשרית יפה מתחילה (שבכה"ג אין היתר לאכול את התבשיל יחד עם גבינה) בכל זאת מותר לאכול מיד אחריה גבינה. ואמנם המנח"י (סי' עו ס"ק יג), באה"ט (סי' פט ס"ק יא) ומהר"י טקטין (סי' פט ס"ק יד) הקשו על הש"ך דהרי בסי' צה דווקא השו"ע מתיר בנ"ט בר נ"ט ע"י בישול אך הרמ"א שם אוסר וע"כ צריך הרמ"א להשמיענו כאן שלאוכלם בזה אחר זה מותר (ואין להסיק מכאן חידוש לגבי קדירה שאינה רחוצה יפה), אמנם בסוף דבריו כתב המנח"י שאף שמש"כ הש"ך קשה בביאור דברי הרמ"א הרי שלמעשה הדין דין אמת דאפילו אינה רחוצה יפה מותר לאכול מיד אחריה גבינה והוסיף שכן היא גם דעת הב"ח לדינא.

הפרמ"ג (שפד"ע סי' פט ס"ק יט) והיד אברהם תירצו שעצם דברי הש"ך נכונים לגבי מקורם שהוא דברי הב"י באו"ח שכתב להתיר בתבשיל סתמי שבושל בקדירה בשרית לאכול מיד אחריו גבינה, והרי הב"י ס"ל לקמן בסי' צה להתיר בנ"ט בר נ"ט ע"י בישול וא"כ ודאי ששייכת תמיהת הש"ך עליו מה בא להשמיענו וע"כ צ"ל כדברי הש"ך דבא להשמיענו דאפילו אינה רחוצה יפה מותר. וכן דעת הפר"ח (סי' פט ס"ק יט) שאפילו אם לא הודחה הקדירה הבשרית יפה מתחילה בכל זאת מותר לאכול מיד אחריה גבינה.

בהגהות יד אברהם (סי' פט סע' ג) הוסיף שאפילו אם ידוע שאין ס' כנגד השומן הדבוק על הקדירה מותר שהרי אם אינו יודע הרי מבואר במנח"י שאמרינן בסתמא שהיה ס' כנגדו ובזה פשוט שמותר, וכעין זה כתב הפת"ש (ס"ק ז) להתיר אפילו כשאין ס' כנגד השומן שדבוק ואפילו אם שם בעצמו מעט שומן בתבשיל יהיה מותר לאכול מיד אח"כ גבינה אך הוסיף שם מהבי"ל יהודה דפליג וכתב שהיתר הש"ך הוא דווקא ביש ס' כנגד השומן אבל בלי זה אין להתיר.

וכ"כ בכה"ח (ס"ק נט) בשם כמה מגדולי האחרונים להקל אפילו בכה"ג שלא הודחה הקדירה יפה ונשאר קצת ממשות מהבשר בתבשיל.

ואמנם בבדה"ש (ס"ק פט ובציונים ס"ק קצג) כתב בשם ההגהות שע"ד והא"ר להחמיר בקדירה שאינה רחוצה. וכן משמע בבית מאיר (המובא לקמן) שמחמיר בקדירה שאינה רחוצה (אא"כ יש ס' כנגד הלכלוך). וע"ע בשו"ת מקור נאמן (סי' תקצא) שגם מדבריו משמע שמתיר רק אם הקדירה היתה רחוצה ונקייה (אך היתה בת יומא).

בהגהות בית מאיר העיר שהרי הרמ"א שם מודה להתיר בדיעבד, והרי אצלנו כיון שאכל כבר את התבשיל שנתבשל בקדירות בשר ורוצה עתה לאכול גבינה הוי כדיעבד ובכה"ג גם הרמ"א מודה בסי' צה להתיר וא"כ מה השמיע אצלנו. אמנם הבית מאיר הקשה על חידושו של הש"ך (בקדירה שאינה רחוצה) מטעם אחר, שאם מדובר שיש ס' כנגד הלכלוך (הבשרי) שעל הקדירה הרי הוא כלא

היה, ואם מדובר שאין ס' כנגד הלכלוך הוי ממש תבשיל של בשר (ויהיה דינו כמש"כ לעיל לגבי אכל תבשיל של בשר ורוצה כעת לאכול גבינה). וא"כ חוזרת השאלה מה רצה הרמ"א להשמיענו בדבריו כאן. ומחדש הבית מאיר שהרמ"א בא להשמיענו כאן שאפילו נתבשל בקדרה הבשרית תבשיל סתמי חריף (דבחריף לא אמרינן נ"ט בר נ"ט ואין ללמוד היתר מסי' צה) בכל זאת נתיר לו לאכול מיד אח"כ גבינה וכ"כ בהגהות רע"א בביאור חידושו של הרמ"א. וכן דעת הגרע"א (ס"ק ד) שהרמ"א בא להשמיענו כאן שאפילו נתבשל בקדירה הבשרית תבשיל סתמי חריף (דבחריף לא מתירים מטעם נ"ט בר נ"ט) בכל זאת נתיר לו לאכול מיד אח"כ גבינה. [ואמנם עי' בפרמ"ג (או"ח סי' תצד א"א ס"ק ו) שמדבריו משמע להחמיר בחריף, איברא דעי"ש בדעת ד"ה וע"ע בפמ"ג) ומדבריו משמע שהעיקר כדעת רע"א והבית מאיר ושאפשר שגם הפרמ"ג החמיר רק בסכין שאינו מקונח וע"ע ביד יהודה (סי' פט פה"א סוף ס"ק ה)].

פרק ה | זהירות מתערובת בשר וחלב במקום האכילה

א. העלאת בשר וחלב על שולחן אחד – אסור להעלות בשר וחלב על שולחן אחד, ישנם פרטי הלכות ותנאים שונים לדין זה ונבארם בעז"ה לקמן.

ב. גזירת העלאה בשאר איסורים – גזירת העלאה על שולחן אחד נאמרה רק באיסור בשר בחלב (כיון שכל אחד מהם הוא היתר בפני עצמו ורגילים לאכול מכל אחד מהם) אך לא נאמרה בשאר איסורים, ומותר ליהודי לאכול דבר היתר על שולחן שגוי אוכל עליו דבר איסור וכיוצ"ב. אמנם יש אומרים שבלחם של איסור קיימת גזירת העלאה (כיון שהוא עיקר מזונותיו של האדם) ולכן יהיה אסור לישראל לאכול על אותו שולחן שכהן אוכל עליו לחם של תרומה.

(א) במשנה חולין (קג ב) "כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים. ואסור להעלות עם הגבינה על השלחן חוץ מבשר דגים וחגבים". ובמשנה שאחריה (קד ב) "העוף עולה עם הגבינה על השולחן, ואינו נאכל דברי ב"ש, וב"ה אומרים לא עולה ולא נאכל, א"ר יוסי זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה". ובשו"ע (ס' פח) פסק שהאיסור הוא אפילו בבשר חיה ועוף. ובביאור טעם הגזירה עי' בבדה"ש (ס' פח ביאורים ד"ה אפילו).

(ב) הש"ך (ס' פח ס"ב) דן בשאלה האם מותר להעלות דבר היתר (כגון בשר כשרה) יחד עם דבר איסור (כגון בשר נבלה) על שולחן אחד או שחוששים שמא יאכל מהאיסור, והביא בכך מחלוקת בין הראשונים. הר"ן כתב להתיר להעלות דבר היתר עם דבר איסור ורק בבב"ח אסור משום דלא בדילי אינשי מינה וכל אחד היתר בפני עצמו. ומאידיך האורחות חיים כתב שקרוב הדבר להתיר ליהודי וגוי לאכול על שולחן אחד בפסח זה חמץ זה מצה "דומיא דשני אכסנאים", וממה שהתיר משום שהוא כשני אכסנאים (ולא משום שחמץ הוא דבר איסור) מוכח לכאורה שס"ל דסתם כך אסור להעלות דבר איסור ודבר היתר על שולחן אחד. [אמנם הש"ך כתב דדעת הרשב"א שאסור לתת לגוי להעלות חמץ בפסח על שולחן הישראל ושכן פסק השו"ע (או"ח ס' תמ סע' ג), וביאר הש"ך דטעמם משום חומרא דחמץ דכיון דחמץ במשהו רחוק הוא שלא יתערב פירור אחד משל גוי בשל ישראל, וע"ע במנח"י (כלל עז ס"ק כא). ובעניין מש"כ להשוות דין ישראל וגוי לשני אכסנאים עי' מחצה"ש שכתב בביאור הדברים "והכא בגוי וישראל עדיף מיניה, כי שונאים זה את זה יותר, לפי שאין שנאה כשנאת הדת". ובעניין אם הגוי אוהבו עיין בדרכ"ת (ס"ק טו)].

הש"ך פסק כדעת הר"ן שדווקא בב"ח אסור העלאה אך בשאר איסורים לא אסרו. [והוסיף הש"ך (שם) שנראה שאף האורחות חיים מודה לזה ומה שכתב בפת חמץ ומצה הוא משום דשאני לחם שעליו יחיה האדם ורגיל בו כל השנה ולכן דווקא בלחם ללא הטעם שהוי כשני אכסנאים היה צריך לאסור, וכתב הש"ך דבלחם של איסור (כגון חמץ בפסח) נראה דאף הר"ן יודה לאסור. ועי'

ג. העלאה במי שמודר הנאה מחבירו – שני אנשים שהאחד מהם מודר הנאה מחבירו, מותר להם לאכול על שולחן אחד זה בשר זה גבינה.

ד. הדלקת נר משמן של חמאה או משומן בשרי על שולחן שאוכל עליו – אין להדליק בנר משומן חלבי או בשמן מחמאה בשולחן שאוכל עליו בשר שמא ינטף לתוך המאכל. נחלקו הפוסקים האם מותר להדליק בנר של שומן בשרי על שולחן שאוכל עליו חלב, יש אוסרים (שמא ינטף דומיא דנר חמאה) ויש מתירים (שדווקא בחמאה שהיא נוזלית

בספר מצות ראי"ה (ס' פח סע' ב) במש"כ בביאור דברי הש"ך, וע"ע בדרכ"ת (ס"ק יב) שהביא שהפר"ח הסכים עם הש"ך שדין לחם חמור יותר משאר איסורים ואילו התורת יקותיאל, שיורי ברכה ויד יהודה חלקו על הש"ך ודעתם שאין לחלק בין לחם לשאר מאכלים וע"ע שם בדרכ"ת במש"כ בשם הפרי תואר.].

וכן מצאנו במפורש בשו"ת באר שבע (ס' יז) שכתב שלא גזרו בשאר איסורים חוץ מבב"ח וז"ל "שהרי מצינו שהחמירו בענין אכילת בשר עוף בחלב יותר מבאיסור דם ושאר כל איסורין שבתורה והיינו איסור העלאה על השלחן דתנן ריש פרק כל הבשר שגזרו ב"ה שלא להעלות אפילו בשר עוף עם הגבינה על השלחן שהוא אוכל עליו מפני שיש לחוש שמא יבא לאכלם יחד משא"כ באיסור דם ושאר כל האיסורין שבתורה שלא אסרו בהן העלאה שהרי לא אסרו לישראל לאכול על השלחן שאוכל הכהן עליו תרומה וקדשים אי נמי שאוכל הע"א עליו דם נבילות וטריפות ויין נסך אע"פ שהוא מכירו. וא"ת היא גופא טעמא מאי איך גזרו העלאה אטו אכילה הלא האכילה עצמה של בשר עוף בחלב אינה אסורה אלא משום גזירה שגזרו רבנן אטו אכילת בשר בחלב שאסור מן התורה וא"כ הוי גזירה לגזירה ואין גוזרין גזירה לגזירה אפילו בדאו' כדאיתא בכמה דוכתי בגמ' ומכח קושיא זו דקדק רב יוסף בריש פרק כל הבשר שבשר עוף בחלב אסור מן התורה יש לומר דטעמא רבה איכא במילתא והוא דמשום דלא בדילי אינשי מיניה שכל אחד היתר בפני עצמו הוא החמירו בו יותר מבשאר איסורין".

וכן הסכמת הפוסקים שלא לחשוש בשאר איסורים דכ"כ בבאה"י ט (ס"ק ב) בשם הבית יעקב וכ"כ בכה"ח (ס"ק ג) והביא שכן פסקו עוד הרבה אחרונים ביניהם פר"ח, פרי תואר, לחם הפנים, ב"ל יהודה, כו"פ, פרמ"ג, חיד"א, ערוה"ש ועוד.

בעניין העלאת דגים ובשר על אותו שולחן עי' שו"ת נו"ב (מה"ק אה"ע ס' יג ד"ה גם מש"כ שלא מצינו) שכתב כדבר פשוט שאין בזה גזירת העלאה וטעם הדבר משום שהסכנתא היא לאוכל עצמו וממילא ייזהר בעצמו שלא לאכול משל חבירו, וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד ס' ט).

(ג) הרא"ש (פי' לנדדים מא ב ד"ה ואוכל) כתב שהמודר הנאה מחבירו מותר לו לאכול עמו על שולחן אחד, וטעם הדבר דכיון שהדירו מסתמא שונאים זה לזה. וכן פסק השו"ע (יו"ד ס' רכא סע' ה) וכן הביא את דברייהם הש"ך (ס' פח ס"ב) וכ"כ הפרמ"ג (ס' פח משב"ז ס"ק ב).

הפת"ש (ס"ק ב) כתב לדייק בש"ך שדווקא במי שהדיר את חבירו הנאה ממנו יש להתיר (מטעם דשני אכסנאים) אך המודר הנאה ממאכל פלוני וכד' אסור לו להעלות על השולחן שהוא אוכל עליו.

(ד) עי' פת"ש (ס' פח ס"ק א) בשם אליהו זוטא.

יש לאסור) ה. ולגבי נר העשוי מחלב עיין מה שכתבנו בהערה למטה.

ה. **דין המאכלים במקרה שהעלה בשר וחלב על שולחן אחד** – אם העלה בשר וחלב על אותו שולחן ואח"כ הוריד אחד מהם לא נאסרו המאכלים באכילה.

ו. **דין העלאה בתבשיל של בשר ותבשיל של חלב** – איסור העלאה קיים לא רק בחלב ובשר בעין אלא גם בתבשיל שנתבשל עמהם ולכן אסור לשני אנשים לאכול על שולחן אחד, זה תבשיל שנתבשל עם בשר וזה תבשיל שנתבשל עם חלב.

ז. **העלאת חלב כשעדיין לא עברו שש שעות מאכילת הבשר** – מי שסיים לאכול בשר ואוכל עכשיו מאכלים אחרים מותר לו להעלות על השולחן מאכלי חלב אע"פ שעדיין לא עברו שש שעות מאכילת הבשר, וכן מותר לו להתעסק במאכלי חלב אפילו לא עברו שש שעות ולא קינח פיו וידיו (שאינו חוששים שמא יתן מהחלב לתוך פיו).

ח. **העלאה כשאחד המאכלים סגור בשקית או קופסא** – איסור העלאה קיים גם במקרה שהבשר או הגבינה סגורים בשקית או קופסא, ולכן אסור לאכול מאכלי חלב על שולחן

ה) דעת הבית לחם יהודה לאסור ודעת הפר"ג להתיר עי' פרמ"ג (שפד"ע סי' פח ס"ק ח) ובפת"ש (סי' פח ס"ק א).

ו) הפת"ש (שם) כתב להתיר להדליק בנר מחלב על שולחן שאוכל עליו, והנה בפת"ש נימק את ההיתר בכך דחלב בדיל מיניה ונזהר שלא לקרבו למאכל. ואמנם יעוין בכה"ח (סי' פח ס"ק ד) שהביא מהפרי תואר והזבחי צדק לאסור להעלות חלב מהותך על השולחן שאוכל עליו שמא יאכלנו בחושבו שהוא שומן. ולכאורה לפי דברינו לעיל (ס"ק ב) מדוע לא נאמר דחלב בדילי מיניה ולא יחשוש. ואין לומר דשאני חלב מהותך דלא ניכר שהוא חלב דלכאורה ה"ה לנר חלב דאינו ניכר מנר שומן וצ"ע. אמנם עיין בדרכ"ת (סי' פח ס"ק ד) שהביא שזו באמת מחלוקת ושרבים מיראי ה' נזהרים בנר של חלב וע"ע בדרכ"ת (ס"ק יב) ובספר מנהגי רבותינו והליכותיהם על מנהגי החת"ס (פכ"ז סע' טו) וצ"ע לדינא.

ז) כ"כ בדרכ"ת (סי' פח ס"ק ג) בשם היד אברהם.

ח) כ"כ בערוה"ש (סי' פח סע' ה) ובבדה"ש (סי' פח ס"ק ב).

ט) בפרמ"ג (סי' פח משב"ז ס"ק ב) ובבאה"ט (ס"ק ב) הביאו את דברי הבית יעקב שאוסר, והפרמ"ג חלק עליו וכתב שלא ראה שגזירה בזה (ואמנם מדברי הפרמ"ג משמע קצת להחמיר שלא להתעסק במאכל חלבי שמא ישכח ויאכל ממנו אך דעת רוב הפוסקים שהבאנו לקמן להתיר גם בזה). וע"ע בפת"ש (ס"ק ד). ובדרכ"ת (ס"ק טז) הביא שגם השערי דעה, תשובה מאהבה, הפלאה, יד אפרים ויד יהודה חלקו בזה על הבית יעקב והסכימו להיתר כדעת הפרמ"ג. וע"ע שם מה שהאריך בשם הכנפי יונה והיד אפרים. וע"ע בשו"ת יבי"א (חו"ו יו"ד סי' ח ס"ק ה) שכתב ג"כ להתיר בזה ודלא כבית יעקב. וע"ע מה ששו"ט בזה באריכות בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ב יו"ד סי' יג) ומסקנתו שלא חיישינן בזה ואף מותר להתעסק בהכנת מאכלי חלב קודם שעברו שש שעות מאכילת הבשר (דבאיסור דרבנן לא חיישינן שמא יאכל ממנו). וע"ע בבדה"ש (סי' פח ס"ק ג וס"ק כח), שו"ת מנח"י (ח"ז סי' לג) ושו"ת יחוד"ד (ח"ד סי' מא).

שמונח עליו בשר שסגור בתוך שקית או קופסא.

ט. **דין העלאה בשולחן שמסדר עליו את המאכלים** – שולחן שלא אוכל עליו אלא רק מסדר עליו את התבשילים (כגון שיש של מטבח, מזנון הגשה וכדומה) מותר להניח עליו כלים עם מאכלי בשר ומאכלי חלב זה בצד זה, ובלבד שהכלים יהיו מכוסים ושלא יגעו הכלים זה בזה, ויש שנהגו להחמיר גם בזה.

י. **באילו בני אדם אסרו העלאה** – האיסור לשני בני אדם לאכול על שולחן אחד, זה בשר וזה גבינה, הוא דווקא בשני בני אדם המכירים זה את זה (אפילו מקפידים זה על זה), אך בשני בני אדם שאינם מכירים זה את זה אין איסור העלאה.

י) כ"כ בבדה"ש (סי' פח ס"ק ו). [אמנם נראה דאם הנחת השקיות או הקופסאות על השולחן הוא דבר משונה ממילא יחשב הדבר כהיכר ומותר.]

יא) במשנה חולין (קד ב) "באיזה שולחן אמרו בשולחן שאוכל עליו, אבל בשולחן שסודר עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו חושש". ופסקו הטושו"ע (סי' פח סע' א) כן להלכה שבשולחן שסודר עליו מותר להניח הן בשר והן חלב.

בדרכ"ת (סי' פז ס"ק ח) הביא בשם הערך השולחן שכתב שאע"פ שדעת הרב"ן שההיתר בשולחן שסודר עליו את התבשיל הוא דווקא בבשר עוף, הרי שמסתמת לשון השו"ע משמע שההיתר הוא גם בבשר בהמה, וכ"כ בבדה"ש (סי' פ"ח ס"ק ח) בשם הלבוש שההיתר הוא גם בבשר בהמה. ובהגהות יד אברהם כתב להעיר על דברי השו"ע דההיתר לכתח"ל הוא דווקא כשהקדרות מכוסות, ועו"כ היד אברהם שההיתר הוא דווקא בתנאי שלא יגעו הקדרות זו בזו, ועי' מש"כ בדרכ"ת (ס"ק ט-י) ביחס לדברי היד אברהם. וסיים דאף שמותר בכה"ג להניחם יחד על שולחן אחד "ישראל קדושים הן, נהגו ליחד ספסל לבשר לבד ולחלב לבד".

יב) בגמ' (חולין קז ב) איתא דהאיסור הוא דווקא במכירים זה את זה אך באין מכירים זה את זה (אכסנאים) אין איסור לאכול בשר וחלב על שולחן אחד, ובהמשך שאלה הגמ' מה יהיה הדין בשני אחים המקפידים זה על זה ואוכלים על שולחן אחד ופשטה לאיסור.

בטור באו"ח (סי' קעג) כתב "ואם היו מכירין זה את זה או ב' אחין אפילו מקפידין זה על זה אסורין עד שיעשו שום היכירא ביניהם". ובטור ביו"ד (סי' פח) כתב "והא שאסור להעלותם על השולחן דווקא בשני בני אדם המכירין זה את זה ואז אסור אפילו אם מקפידין זה על זה אבל אכסנאין שאין מכירין זה את זה מותר ואפילו המכירין אם עשו שום היכר... מותר".

נחלקו האחרונים באיזה מקרה פשטה הגמ' להחמיר במקפידים האם דווקא באחים או גם בסתם מכירים. דעת המהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' מג) שדווקא באחים ומקפידים זה על זה פשטה הגמ' לאסור אך בסתם שניים המכירים זה את זה ומקפידים זה על זה מותר, ומטעם זה כתב הטור באו"ח לאסור דווקא בב' אחים.

אמנם דעת הב"י (או"ח סי' קעג ובשו"ע יו"ד סי' פח סע' ב), ט"ז (יו"ד סי' פח ס"ק ב) וש"ך (סי' פח ס"ק ד) שגם במכירים שאינם אחים ומקפידים זה על זה קי"ל לאסור ע"פ הגמ' הנ"ל, וכן מוכח מלשון הטור כאן, ומש"כ באו"ח "אפילו מקפידים" צ"ל דקאי גם ארישא לגבי מכירים זה את זה. [וכתב הט"ז דכן מוכח ממש"כ הגמ' לאסור בשני אחים מטעם לא פלוג שלא יאמרו אלה מותרים ואלה אסורים, וכתב הט"ז דא"כ ה"ה בשני מכירים המקפידים זה על זה דלא פלוג ואסור. ובמנח"י (סי' עז ס"ק כב) כתב על הט"ז דדווקא כשרוצה לשנות מהרוב אמרינן לא פלוג ורוב

יא. הגדרת מכירים זה את זה – שני בני אדם המכירים זה את זה פירושו, שאינם מתביישים זה מזה ויאכל כל אחד משל חבירו¹.

יב. היתר לשני בני אדם המכירים זה את זה ע"י שיעשו היכר ביניהם – שני בני אדם המכירים זה את זה, אם עשו היכר ביניהם (וכמו שנבאר לקמן), מותר להם להעלות בשר וגבינה על שלחן אחד².

אחים אינם מקפידים אך בסתם מכירים שיותר מצוי שמקפידים כן שייך לומר לא פלוג, אמנם במסקנת הדין כתב המנח"י שאף שבפשט הגמ' נראה כמהרש"ל הרי שלמעשה אין ראוי להקל נגד דעת הטור והב"י והש"ך³.

ובעניין אכילת שניים שאינם מכירים על אותה מפה עי' בדרכ"ת (סי' פח ס"ק יט) בשם הכנה"ג ולכאורה דבריו דלא כפסק השו"ע (סי' פח סע' ב) וצ"ע.

(ג) כ"כ הש"ך (סי' פח ס"ק ג), ובדרכ"ת (ס"ק יד) הביא בשם ספר ויקרא יהושע שאפילו אם ידוע שאחד מתבייש מטבעו לאכול ממה שלפני חבירו אפ"ה אם מכירים זה את זה אסור דחיישינן שמא מתוך אהבה שביניהם יתן אחד לחבירו.

(יד) במשנה חולין (קז ב) "רשב"ג אומר שני אכסנאין אוכלין על שלחן אחד זה בשר זה גבינה ואין חוששין". ובגמ' שם "רשב"ג אומר שני אכסנאין אוכלין על שלחן וכו'. א"ר חנן בר אמי אמר שמואל לא שנו אלא שאין מכירין זה את זה, אבל מכירין זה את זה אסור. תניא נמי הכי, רשב"ג אומר ב' אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד, זה בא מן הצפון וזה בא מן הדרום, זה בא בחתיכתו וזה בא בגבינתו, אוכלין על שלחן אחד זה בשר זה גבינה ואין חוששין, ולא אסרו אלא בתפיסה אחת, תפיסה אחת סלקא דעתך אלא כעין תפיסה אחת".

התוספות (שם) כתבו על דברי הגמ' "כעין תפיסה אחת ואם יש דבר מפסיק לא הוי כעין תפיסה אחת... והכיון דמי כגון דאיכא גובה ביני וביני ולפיכך נוהגין עכשיו כשהוא אוכל בשר וזה אוכל גבינה על שלחן אחד מניחין לחם או קנקן או שאר כלים להפסיק בינתיים או אוכל על מפה אחרת דהוי כעין שתי תפסות. וי"מ דלא אסרו אלא בתפיסה אחת כלומר שהן בהוצאה אחת... ופריך תפיסה אחת ס"ד מה לי בהוצאה אחת ומה לי בשתי הוצאות אם מכירין זה את זה ומשני כעין תפיסה אחת דהיינו שמכירין זה את זה ולפירוש זה לא איירי כלל שיהא מותר לאכול על שלחן אחד בשביל הפסק שבינתיים". א"כ ראינו שני פירושים אפשריים בגמ' והנפק"מ ביניהם תהיה אם מועיל (לפי הפירוש ראשון) הפסק להתיר בשניים המכירים זה את זה או שאינו מועיל (לפי הפירוש השני).

הב"י (או"ח סי' קעג) מביא מחלוקת בין הראשונים אם להתיר לשניים המכירים זה את זה לאכול בשר וחלב על שלחן אחד ע"י היכר. דעת הרי"ף והרמב"ם שאין להתיר לשניים המכירים לאכול בשר וחלב על שלחן אחד אפילו ע"י הפסק. [וכתב הט"ז (יו"ד סי' פח ס"ק ג) שאמנם במקרה שאין מכירים יהיה מותר לשיטת הרי"ף והרמב"ם אפילו בלי שום היכר]. ודעת הרשב"א, ר' ירוחם והטור להתיר לשניים המכירים לאכול בשר וחלב על שלחן אחד ע"י היכר ביניהם.

הב"י (שם) מעיד שהעולם נהגו כדעת המתירים, וכן פסק בשו"ע (סי' פח סע' ב), וכן פסקו התו"ח (סי' עז סע' ט), מהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' מג) וש"ך (ס"ק ה). וע"ע בבהגר"א (סי' פח ס"ק ב). [בדרכ"ת (סי' קז) הביא מהתורת יקותיאל דכל זה מדינא אך בעל נפש יחמיר על עצמו שלא לסמוך על היכר ולא יאכלו בשר וחלב על אותו שלחן, ובשו"ת משכנות יעקב כתב דכל זה בבשר

יג. מיקום היכר על השולחן – ההיכר שמניחים על השולחן שסועדים עליו שני אנשים האחד בשר והאחד גבינה, צריך להיות מונח בין הסועדים ולא בצד השולחן⁴.

יד. היכר שמונח על שולחן בכל מקרה – כל ההיכרים הנ"ל מועילים דווקא כשהניחו אותם לשם היכר, אך אם ישנה רגילות להניחם ע"ג השולחן גם בלא זה, אינם מועילים⁵.

טו. מפות נפרדות כהיכר – אם כל אחד מהסועדים אוכל על מפה נפרדת נחשב הדבר להיכר, ומותר להם לאכול זה בשר וזה חלב על אותו שולחן⁶. והיכר זה מועיל אפילו אם היו אוכלים כל אחד על מפה נפרדת עוד קודם שהביאו לפני האחד מאכלי חלב ולפני השני מאכלי בשר (ובתנאי שבד"כ רגילים הם לאכול על מפה אחת)⁷.

כמו"כ אם אחד מהם מגלה את השולחן ונותן שם את קערותו, ואילו השני אוכל ע"ג המפה, נחשב הדבר להיכר ומותר. וכן אם אחד מקפל חלק מהמפה ע"ג המפה עצמה ואוכל ע"ג הכפל מותר (וצריך שיהיה ניכר), וכן אם אחד אוכל ע"ג המפה שמכסה את

בהמה אך בבשר עוף אין שום מקום להחמיר.

(טו) עי' בבדה"ש (סי' פח ס"ק יט) שכתב שבכל הדוגמאות שהביאו הפוסקים להיכר בין הסועדים צריך להקפיד שיהיה ההיכר דווקא מפסיק בין הסועדים ולא מונח בצד השולחן (ועיי"ש בצינונים ס"ק מא). ונלענ"ד ראייה לדבר מלשון הגמ' בע"ז (ג א) "אמר רבא לא קשיא כאן בתפיסה אחת כאן בשתי תפסות, וה"ד דאיכא גובה ביני וביני". ומש"כ "ביני וביני" היינו שיהיה מונח ביניהם.

(טז) כתב השו"ע (סי' פח סע' ב) "ואפילו המכירים אם עשו שום היכר כגון שכל אחד אוכל על מפה שלו או אפילו אוכלים על מפה אחת ונותנים ביניהם פת להיכר מותר". והרמ"א העיר על דברי השו"ע "ודוקא שאין אוכלין מן הפת המונח ביניהם להיכר, אבל אם אוכלין ממנו לא הוי היכר דבלאו הכי הפת שאוכלין ממנו מונח על השלחן. אבל אם נתנו ביניהם כלי ששותין ממנו ובלאו הכי אין דרכו להיות על השלחן הוי היכר אע"פ ששותין מן הכלי. וכל שכן אם נתנו שם מנורה או שאר דברים שעל השלחן דהוי היכר". הט"ז (ס"ק ד) והש"ך (ס"ק ז) ביארו שגם המנורה שדיבר עליה הרמ"א כמועילה להיכר היא דווקא בכה"ג שאין רגילות להניחה על השולחן.

ובעניין האפשרות של היכר ע"י מפות נפרדות עי' ביד אברהם שכתב שאם רגילים לאכול על מפות נפרדות בלא זה, אין זה נחשב היכר המועיל, ועי' בדרכ"ת (ס"ק כ) שהביא שכ"כ גם בדלתי תשובה וכ"כ בבדה"ש (ס"ק יז).

(יז) כ"כ השו"ע (סי' פח סע' ב) וע"ע מש"כ לעיל (ס"ק טז) לגבי מי שרגיל לאכול תמיד על מפות נפרדות.

(יח) כתב בכנה"ג (סי' פח הג"ט ס"ק כ) "היה נ"ל דהא דמפה אחרת הוי היכר היינו כשמתחילה היו אוכלים על מפה אחת ובסוף כשהניחו גבינה או בשר נתחלקו ואוכל כל אחד על מפה שלו דבזה הוי היכר אבל אם מתחילה היו אוכלים כל אחד ואחד במפה שלו ואח"כ הביאו גבינה או בשר צריך היכר אחר כיון שבלאו הכי היו הם מחולקים במפות, אבל אין נראה כן מדברי הפוסקים". ובשו"ב (ס"ק ו) כתב להתיר בכה"ג שהיו להם מפות חלוקות עוד קודם שהביאו להם את הבשר והגבינה. [ומשמע מדברי השו"ב שמסקנת הכנה"ג הנ"ל היא להתיר בזה ולא נשאר מסופק בדבר]. וכ"כ להתיר בדרכ"ת (ס"ק כ) ובדה"ש (ס"ק יח).

באמצע השלחן נחשב הדבר להיכר^י. ובכל מקרה צריך שהמנורה או שאר החפצים יהיו גבוהים קצת^י.

יט. כששני הסועדים יושבים רחוקים זה מזה – אם שני הסועדים יושבים רחוקים זה מזה כך שאם יפשוט האחד את ידו לא יגיע למאכלו של השני, נחשב הדבר להיכר ומותרים לאכול על אותו שולחן זה בשר וזה חלבי^י.

כ. דין העלאה באדם האוכל לבדו – איסור העלאה הוא גם באדם האוכל לבדו, ולכן אסור לאכול מאכלי בשר ע"ג שולחן שמונחים עליו מאכלי חלב (וכן להפך)^י, וחמור הדין באדם בודד בכך שלדעת רוב הפוסקים גם ע"י היכר אין להתיר לאכול בצורה זו^י.

כא. הפרדה בכלי מאכל משותפים – שני בני אדם האוכלים זה בשר וזה גבינה צריכים להיזהר שלא יגיע ממאכלו של זה למאכלו של זה, ולכן לא יאכלו מאותה פת (ואם רוחץ ידיו קודם שפורס לו מהפת וכן מקפיד להשתמש בסכין נקי מותר), ולא ישתו מאותה כוס (ואם מדיחים את הכוס כל פעם לפני ששותים או שמדיחים פיהם כל פעם לפני ששותים מותר), וכן נוהגים שלא להשתמש באותו מלח, ובמלחיות שלנו שאינן פתוחות למעלה אלא רק מחוררות למעלה נראה שאפשר להקל (וכל דינים אלה נכונים גם אם אוכלים כל אחד בשולחן משל עצמו)^י.

(ג) כ"כ בדרכ"ת (סי' פח ס"ק כז) בשם הכו"פ.

(ד) כ"כ בט"ז (סי' פח ס"ק ד) בשם האו"ה והדרכ"מ.

(ה) כתב הב"ח (סי' פח ד"ה ומצאתי) בשם המהרש"ל שאם יושבים השניים רחוקים זה מזה (כך שאם יפשוט אחד את ידו לא יוכל להגיע למאכל של השני) הוי היכר וא"צ היכר נוסף. ודברי המהרש"ל הובאו להלכה בפמ"ג (שפד"ע ס"ק ג), פת"ש (ס"ק ד), כה"ח (ס"ק י) ובדה"ש (ס"ק טו). בעניין אפשרות להתיר ע"י שיהיו רבים שאוכלים על אותו שולחן עי' בפת"ש (סי' פח ס"ק ד) שרצה ללמוד ממש"כ בזה בשו"ת משאת בנימין לגבי הרחקות באשתו נדה וע"ע בספר נחלת יצחק (סי' פח סוף אות ג) שכתב לחלוק על הפת"ש.

(ו) כתב הבית הלל (סי' פח ס"ק א) שגם ביחיד האוכל על השולחן אסור להעלות לפניו בשר וחלב יחד אלא רק אחד מהם. ודברי הבית הלל הובאו להלכה בפר"ח (קו"א שם), באהי"ט (ס"ק א), באהי"ט דמהרי"ט (ס"ק ג), שיו"ב (ס"ק ה), דרכ"ת (ס"ק יג), כה"ח (וס"ק יג) ובדה"ש (ס"ק ט). ובבדה"ש (ס"ק י) נסתפק ביחיד האוכל בשר והחלב נמצא על השולחן במרחק שלא יוכל להגיע אליו בפשיטת ידו אם מהני בכך להתיר.

(ז) בחכ"א (כלל מ סע' יא) כתוב שהיכר מועיל גם למי שאוכל לבדו, אמנם בדרכ"ת (ס"ק יח) כתב בשם כמה אחרונים שבאדם האוכל לבדו לא מועיל היכר (משום שבעיניו גם היכר וגם דעות). וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שצא) בשם הג"ר יוסף מסלוצק והשד"ח. ועיי"ש בתשובות והנהגות מה ששו"ט בדברי החכ"א ועיי"ש עוד שנטה לומר שאע"פ שסתם היכר לא מועיל באדם אחד אך מפה נפרדת כן תועיל.

(ח) כתב ההגהות אשר"י (חולין פ"ח סי' כ) "כתוב בתשובה מנהג של רבינו קלונימוס ורבינו יהודה שלא היו שותים כשאוכלים בשר וגבינה מכוס אחד ואפילו מחולקין על השולחן אבל

כל השולחן והשני שם מפה קטנה ע"ג המפה הגדולה מותר^י.

טז. נתינת פת על השולחן כהיכר – אם נתנו פת ע"ג השולחן נחשב הדבר להיכר ומותר להם לאכול זה בשר וזה חלב, יש אומרים שצריך דווקא פת שלימה כהיכר ויש מתירים גם בפת שאינה שלימה.

מה שאמרנו שפת מועילה כהיכר, היינו דווקא בפת שאין אוכלים ממנה עכשיו (דאל"כ הרי רגילים להניחה בכל מקרה ע"ג השולחן וממילא אינה נחשבת היכר), ואמנם אם בד"כ הם אוכלים יחד מפת אחת גדולה וכעת הביאו לפני כל אחד מהם פת קטנה (לחמניה או פיתה וכד') נחשב הדבר להיכר^י.

יז. כלי ששותים ממנו כהיכר – אם הניחו ביניהם כלי ובתוכו משקה נחשב הדבר להיכר אפילו אם הם שותים ממנו כעת (ובתנאי שבד"כ אין רגילות שיהיה הכלי מונח ביניהם), ויכולים לאכול על אותו שולחן זה בשר וזה חלבי^י.

יח. הנחת מנורה ושאר חפצים בין הסועדים כהיכר – אם הניחו ביניהם על שולחן מנורה או שאר חפצים, נחשב הדבר להיכר ובתנאי שאין רגילות להניח את אותו חפץ בלאו הכי ע"ג השולחן^י. ואם רגילים בד"כ להניח את המנורה בצד השולחן וכעת מניחה

יט) עי' בכל זה בבדה"ש (סי' פח ס"ק טז).

(כ) כתב השו"ע (סי' פח סע' ב) שאם נתנו פת להיכרא על השולחן מותר להעלות בשר וחלב על השולחן. והרמ"א (שם) העיר שהיתר זה הוא דווקא בכה"ג שאינם אוכלים מהפת המונחת ביניהם שהרי הפת שאוכלים ממנה רגילות שנמצאת בלאו הכי על השולחן וא"כ אינה יכולה להיחשב היכר. [ובדרכ"ת (ס"ק כג) הביא בשם ס' שאול בן הלוי דאם יש איזה מאכל שאוכלים ממנו יחד (אפילו הוא פרווה) שוב לא מהני אפילו אם יעשה איזה היכר אחר.]

בדרכ"ת (ס"ק כא) הביא את מחלוקת הפוסקים אם צריך דווקא פת שלימה או שגם פת שפרסו ממנה לפניו כן נחשבת היכר. הלבוש, כנה"ג, ב"ל יהודה, פרי תואר ושיו"ב סוברים שדווקא פת שלמה נחשבת היכר. ואילו הפרמ"ג סובר שגם פת שאינה שלימה הוי היכר (אם לא אוכלים ממנה כעת). כתב הפרמ"ג (משבצ"ז ס"ק ח) שאפילו אם רק אחד מהם אוכל מהפת תו לא הוי היכר. [ונלענ"ד דצ"ל דהיינו דווקא לשיטתו דס"ל דפת שאינה שלימה הוי היכר שהרי לדעת רוב הפוסקים בעיני דווקא פת שלימה.] ובדרכ"ת (ס"ק כב) כתב שדברי הפרמ"ג נכונים דווקא כשיש לפניו פת אחת אך אם רגילים לאכול מפת אחת וכעת הביאו לפני כל או"א פת בפני עצמו הוי היכר ומותר.

(כא) כתבו הב"י (או"ח סי' קעג) והרמ"א (סי' פח סע' ב) שאם נתנו כלי ששותים ממנו על השולחן ובלאו הכי אין דרכו להיות על השולחן מותר אפילו אם שותים כעת ממנו. הב"ח (סי' פח ד"ה ומצאתי) חלק עליהם וכתב שאם שותים ממנו לא מהני להתיר אפילו אם אין רגילות ליתנו ע"ג השולחן. וכתב הש"ך (סי' פח ס"ק ו) שהלכה כדעת הב"י והרמ"א.

(כב) כתב הרמ"א (סי' פח סע' ב) שאם נתנו להיכר מנורה או שאר דברים על השולחן הרי הם מתירים העלאת בשר וחלב על אותו שולחן. וכתב הט"ז (ס"ק ד) שגם בחפץ שאינו קשור לאכילה צריך שלא יהיה רגילות ליתנו בלאו הכי ע"ג השולחן. ובש"ך (ס"ק ז) ביאר דהיינו כגון שנתנו את המנורה ביום אזי מהני להתיר דאין רגילות ליתנה ביום אך אם נתנה בלילה לא מהני דרגילות ליתן מנורה ע"ג השולחן בלילה.

כב. רחיצת הידיים למי שמתעסק במאכלי בשר וחלב אך לא אוכל מהם – מלצר או עקרת בית וכד' שמתעסקים במאכלי בשר וחלב יש מהפוסקים שכתבו שחז"ל הקלו עליהם ולא חייבו אותם לרחוץ את ידיהם בין נגיעה במאכל חלב לנגיעה במאכל בשר (או להפך). ויש שכתבו שחייבים לרחוץ ידיהם בין נגיעה במאכל בשר לנגיעה במאכל חלב (או להפך). ונראה שאם אינם נוגעים בגוף המאכל אלא בכלים בהם נתונים המאכלים יש להקל בזהיט.

איסורא ליכא אלא משום הרחקה היה עושה". [עי' בבדה"ש (סי' פח ביאורים ד"ה שלא לשתות) שביאר מדוע "איסורא ליכא" מדינא והנפק"מ שבדבר].

ע"פ זה כתב הרמ"א (סי' פח סע' ב) "ויהיו זהירים שלא לשתות מכלי אחד, משום שהמאכל נדבק בכלי. וכל שכן שלא יאכלו מפת אחת. וכן נוהגין ליחד כלי של מלח לכל אחד בפני עצמו, כי לפעמים טובלים במלח ונשארו שיורי מאכל במלח". וטעמי האיסורים, לא לשתות מכלי אחד משום שהמאכל נדבק לכלי. לא לאכול מאותה פת משום שצריך לחותכו בסכין בשרי או חלבי וכן משום שידיו מלוכלכות מבשר וכשאוחז בפת נדבק בפת מהבשר (וכתב בכה"ח ס"ק כח שאם רוחץ ידיו וחותך בסכין נקי מותר). ליחד כלי של מלח לכל אחד בפני עצמו משום שפעמים טובלים במלח ונשארים בו שיירי מאכל.

[והנה כתבו הדרכ"ת (ס"ק ל) וכה"ח (ס"ק כט-לא) בשם כנה"ג שלא ימלח בשר במלח שנשתמשו בו לגבינה, ושנכון לכל אחד שיהיה לו כלי מיוחד של מלח למאכלי חלב וכלי מיוחד למאכלי בשר ואם אין לו אזי כשמביאים בשר או גבינה לשולחן יסיר הכלי של המלח וכשירצה מלח למאכלו לא יטבלו בכלי אלא יביא מעט מלח בידו ויתן על המאכל.

והיה נלעג"ד שמלחיות שלנו שיש להן פתח צר עם חורים קטנים וא"א לטבל בתוכן, יהיה מותר להשאיר המלחיה על השולחן אפילו אינה מיוחדת לבשר או חלב ובלבד שכשנותן מלח על המאכל יקפיד שלא יגע עם פתחי המלחיה במאכל עצמו, וראיתי בבדה"ש (ס"ק ל) שכתב שמדינא נראה שבמלחיות שלנו אין צריך לייחד אך למעשה נהגו לייחד גם בהם והדבר נצרך ביותר כשיש ילדים קטנים עיי"ש, וכן ראיתי בקצושי"ע בב"ח (פפויפר סי' ט סע' יא) שכתב שמדינא במלחיות סגורות א"צ לייחד כלי לבשרי ולחלבי אך טוב ונכון לנגבן בין הסעודות (בגלל השמנונית שנדבקה בהן) והמדקדקים נוהגים גם בזה לייחד אחת לחלב ואחת לבשר].

הש"ך (ס"ק ח) הוסיף שיש להקפיד באזהרות אלה אפילו אם אוכלים בשולחנות נפרדים ואינם מכירים זה את זה. ובכה"ח (ס"ק כז) הביא אחרונים רבים שהביאו לדברי הש"ך להלכה. לגבי שתייה בכוס אחת כתב בדרכ"ת (ס"ק כט) בשם כנה"ג שאם מדיח כל פעם את הכוס לפני ששותה מותר. ובערוה"ש וכה"ח (ס"ק כז) כתבו שיכולים לקנח פיהם כל פעם לפני ששותים.

כט) בגמ' חולין (קז ב) "איבעיא להו אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים או לא... ת"ש דא"ר זירא אמר רב לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש אא"כ יודע בו שנטל ידיו, והשמש מברך על כל כוס וכוס ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה, ור' יוחנן אמר מברך על כל פרוסה ופרוסה. א"ר פפא בשלמא דרב ור' יוחנן לא קשיא הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב. מ"מ הא קאמר אא"כ יודע שנטל ידיו, שאני שמש דטריד". ופרשי"י "דטריד – לשמש את המסובין ושוכח שלא נטל ונוגע באוכלין שיאכל ואע"פ שנוגע בכל הסעודה לא איכפת לן שלא הצריכו נטילה לנוגעין אלא לאוכלין".

ע"פ דברי רש"י הנ"ל כתב הב"י (יו"ד סי' פט) "כתב רש"י בפרק כל הבשר על שמש המשמש

כג. החלפת הלחם בין ארוחה בשרית לארוחה חלבית – מי שאכל בשר ורוצה כעת לאכול על אותו שולחן חלב (או להפך), צריך קודם לכן להסיר את חתיכות הלחם שנשארו מהסעודה הראשונה, ומצווה מן המובחר להסיר גם את הכיכר הגדול שהיה בסעודה הראשונה ולהביא כיכר אחר (והפתרון המומלץ בזה הוא שלא להביא את הכיכר הגדול לשולחן אלא להשאירו במקום אחר וכל פעם לפני שפורס ממנו ינקה את ידיו).¹

בסעודה אע"פ שנוגע בסעודה לא איכפת לן שלא הצריכו נטילה אלא לאוכלין לא לנוגעין". וכ"כ בהגהת רמ"א (סי' פט סע' ג) "שמש המשמש בסעודה ונוגע באוכלין, אינו צריך נטילה, דלא הצריכו נטילה רק לאוכלים".

אמנם הש"ך (ס"ק כ"א), פ"ח (ס"ק כא) והגר"א (ס"ק יז) חלקו על הב"י והרמ"א משום שבגמ' בחולין מדובר בנט"י למים ראשונים (ואין זה שייך כלל למים אמצעיים שם צריך נט"י משום שנדבק האוכל לידיים ופשיטא שאין חילוק בין האוכל לנוגע), והב"י ורמ"א לא דקדקו בדברי רש"י וטעו בדבריו.

ואמנם בהגהות מטה יונתן חלק על הש"ך וכתב להצדיק ולבאר את דברי הב"י ששמש לא צריך ליטול מים אמצעיים ולא חיישינן שמא יתן לתוך פיו. וכ"כ בערוה"ש (סע' יד) שהעיקר כדברי הב"י והרמ"א. וכן בכה"ח (ס"ק סד) הביא שגם התורת יקותיאל כתב להצדיק את דברי הב"י והרמ"א, וכתב בכה"ח שהעיקר כדבריהם להקל.

הפ"ח (שם) כתב שמסתבר שאם השמש מביא את המאכלים בקערה (ואינו נוגע בידיו) אינו צריך נטילה (ונראה דהפ"ח לשיטתו לעיל פ"ג ס"ק כ שמי שאוכל עם סכו"ם לא צריך נט"י, וצ"ע אם החולקים עליו שם יחלקו עליו גם בדין שמש) וכן משמע דס"ל לבאה"ט (ס"ק יג).

ל) בירושלמי (פסחים פ"ו סוף ה"ד) "א"ר יוסה הדא אמרה ההין דאוכל חובץ ובדעתיה מיכול קופד צריך מבער פיסת". ע"פ דברי הירושלמי פסק הטור (יו"ד סי' צא) "והכי איתא בירושלמי הדין דאכל חובץ ובעי למיכל קופר מבער פתיתי פירוש מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך לבער מעל השלחן שיורי פת שאכל עם הגבינה". והב"י הביא (סי' פט) את דברי הטור ומשמע דס"ל כמותו והביא שכ"כ גם ההגהות אשר"י בשם האו"ז ע"פ הירושלמי הנ"ל (אלא שהוא כתב על דין זה "מצוה מן המובחר" ולא חיוב).

וז"ל האו"ז (ח"א סי' תס) שהזכיר הב"י "ומצוה מן המובחר היכא שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך להעביר מעל השלחן הלחם וכל המאכלים שעלו עם הגבינה על השלחן ואח"כ יביא בשר ויאכל כדאמרינן בפסחים פ' אלו דברים תני חגיגה הבאה עם הפסח מתבערת עמו איתא חמי חגיגה נאכלת לשני ימים ופסח נאכל עד חצות ואת אמרת הכן. בעולה עמו על השלחן תבשילין העולין עמו על השלחן צריכין להתבער עמו. אמר ר' יוסה הדא אמרה ההן דאכל חובץ ובדעת' למיכל קופר צריך למעברא לפיסתיה פי' מדקתני תבשילין העולין עם הפסח על השלחן צריכין להתבער עמו משם יש לי ללמוד שהאוכל חלב או גבינה ורוצה אח"כ לאכול בשר צריך להעביר חלב וגבינה ולחם וכל המאכלים שעלו עמו על השלחן ואח"כ יביא בשר ויאכל. וכן ראיתי בירושלמי זקן שהי' כולו מנוקד למעברא לפיסתיה ול"ג לפיסתיה אלא למעברא גרסי' שצריך הכל להעביר מעל גבי השלחן. כך נראה בעיני אני המחבר יצחק בר משה נב"ה".

והנה האו"ז כתב על הדין 'מצוה מן המובחר' ולא בתורת חיוב כדמשמע בב"י, ודבר זה צ"ע משום שבירושלמי לכאורה לא נכתבו הדברים בתורת המלצה אלא בתורת חיוב. ובשו"ת אגר"מ (יו"ד א סי' לח) יישב את הדברים דכוונת האו"ז במצווה מן המובחר היינו לבער פת גדולה אך

יפרוס מפה נקייה ע"ג השולחן לפני הסעודה החלבית). יש אומרים שאם אינו מניח את המאכלים עצמם ע"ג המפה, אלא רק את הכלים שבתוכם המאכלים, יש להקל שרק יסיר מהשולחן את שאריות המזון מהסעודה הברשית ויהפוך את המפה, ויש שמחייבים גם במקרה כזה להסיר את המפה מהסעודה הברשית¹³. יש מהפוסקים שכתב שאם המפה ארוכה אפשר לאכול בצידה האחד ארוחה בשרית ואח"כ לאכול בצידה השני סעודה חלבית¹⁴.

כה. שימוש בשיניים תותבות למאכלי חלב ובשר – יש להקל ולהתיר להשתמש באותם שיניים תותבות למאכלי בשר ואח"כ למאכלי חלב (או להפך) אפילו אם המאכלים חמים, אך יש להקפיד לנקותן היטב בין האכילות השונות¹⁵.

צוננת נוגעין זה לזה לפחות, והדחה מיהא בעי... ועוד שזה חמור יותר כי הרבה פעמים ידבקו לכלים הבשר בעצמו והגבינה בעצמה, או בלחם אשר הוא אוכל, ויאכל בשר וגבינה בתפסה אחת, וזה דבר ברור. וע"כ אנו נוהגים לשמור עצמנו מזה¹⁶.

ע"פ זה כתב השו"ע "ואסור לאכול גבינה על מפה שאכלו בה בשר" והוסיף הרמ"א "וכן להיפך אסור". [בבהגר"א (ס"ק יט) כתב שיש ללמוד דין זה גם מדברי הירושלמי (הנ"ל ס"ק ל) לגבי הורדת פתיתי הלחם מן השולחן. אמנם יעויין בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תשכא) שכתב שמהירושלמי מוכח להפך שהרי כתבו רק שיסיר פתיתי הפת וממה שלא הזכירו שיחליף המפה משמע דלא חששו לזה עכת"ד].

וע"ע בילקוט יוסף (איסור והיתור ג סי' פח ס"ק סו) שכתב לגבי שעוונית "מפה שעוונית או ניילון שעל ידי ניגוב היטב יוצא כל הלכלוך הדבוק בה, יש להקל לאכול עליה בשר אחר גבינה, וכך להיפך לאחר המתנת שש שעות, אפילו אם המאכלים עצמם מונחים על המפה [ולאו דווקא שמונחים בצלחות], ובלבד שינקה היטב את המפה במטלית לחה להסיר את כל הנדבק, ואחר כך ינגב במטלית יבשה. וכל שכן אם אוכל באמצעות צלחות...".

לב) כתב בשו"ת הרדב"ז (שם הובאו דבריו גם בפת"ש סי' פט ס"ק ח) שאצלנו שנהגו להביא את האוכל בקערות ולא להשימו ישירות ע"ג המפה די בהסרת הפתיתים מהשולחן ובהפיכת המפה לצד שני ואין צורך להחליף את המפה. [ונתקשיתי בדברי הבדה"ש (ס"ק קב) שהביא בשם הרדב"ז להתיר כשמשמשים בקערות ולא הצריך כלל להפוך את המפה ולענ"ד המעיין ברדב"ז יראה דהתיר דווקא בתנאי שהופך את המפה ומסיר הפתיתים וכ"כ בשמו בפת"ש וצ"ע]. לעומתו כתבו הב"ח (או"ח סי' קעג ד"ה ומ"ש או שיאכל) והמנח"י (סי' עו ס"ק יז) שאפילו אם האוכל נתון בכלים יש להקפיד על החלפת המפה.

לג) כתב ביד אברהם שמוותר לאכול ע"ג מפה ארוכה מצד אחד בשר ומצד שני גבינה וע"ע במג"א (או"ח סי' ריש קעג).

לד) כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצז) להתיר להשתמש באותם שיניים תותבות הן למאכלי בשר והן למאכלי חלב, ואע"פ ששורת חלב רותח ואח"כ (בתוך מעל"ע) אוכל בשר רותח (או להיפך), וזאת בצירוף שני טעמים, הטעם הראשון שיטת האו"ה והזרע יעקב שכל שאין הפה נכוה ממנו לא נחשב יד סולדת. הטעם השני שיטת הרדב"ז והחמודי דניאל שכל שלא נשתהה כלל אינו בולע. ואף שיש חולקים על שני הטעמים הנ"ל יש לסמוך להקל בצירוף שני הטעמים יחד. וכ"כ להתיר זאת בפשיטות האגר"מ (או"ח א סו"ס ה) ונימק זאת שפשוט שמה שיכול להכניס

כד. החלפת המפה בין סעודה בשרית לחלבית – מי שאכל סעודה בשרית ועכשיו ברצונו לאכול ע"ג אותה שולחן סעודה חלבית (או להפך), חובה עליו להסיר תחילה את המפה מהסעודה הברשית מע"ג השולחן¹⁷ (ואם אכל את הסעודה הברשית ע"ג השולחן עצמו,

בשיורי הפת מודה שצריך לבער מדינא. [ואמנם יש להעיר שמסיום לשון האו"ז שכתב "וכן ראיתי בירושלמי זקן שהי' כולו מנוקד למעברא לפיסתה ול"ג לפיסתה אלא למעברא גרסי' שצריך הכל להעביר מעל גבי השלחן. כך נראה בעינינו" משמע של"ג כלל 'פיסת' וממילא החיוב לבער הכל מעל השולחן (והיינו כל הפת ולא רק הפתיתים), וא"כ החיוב לבער את הפת הגדולה הוא מדינא והדרא קושיא לדוכתא מדוע כתבו האו"ז וההגהות אשרי שהוא מצוה מן המובחר].

גם בבהגר"א (ס"ק י"ח) משמע שהבין בירושלמי כדפירשו בו הטור והב"י, וכן בערוה"ש (סע' טו) ביאר ג"כ את הירושלמי כטור והב"י ופסק כמותם. ובקרבן עדה ביאר "הדא אמרה – זאת אומרת מי שאוכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך לבער גם החתיכות לחם שהיה על השולחן בשעה שאכל הגבינה" וא"כ מפורש מדבריו דכוונת הירושלמי ללמדנו שיש לבער גם את שאריות הפת שאכל עם הגבינה מעל השולחן לפני שמביא בשר וכמש"כ הב"י.

[ואמנם פירושם של הטור והב"י לירושלמי אינו מוסכם על כולם ומצאנו פירושים שונים וגירסאות שונות בדברי הירושלמי שלפי חלקם יראה שיש חולקים על פסק הטור והב"י. בתשב"ץ (קטן סי' שנו) כתוב "ירושלמי דפסחים פרק אלו דברים א"ר יוסי האי דאכיל חלב ודעתיה למיכל קופר (פי' בשר) בעי למיכל פריסתא. מכאן הוכיח הר' שמואל מבונבער"ג כשאדם אוכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך לאכול ב' חתיכות לחם בינתים". רואים אנו שהתשב"ץ גרס אחרת בירושלמי ולמד מכאן דין של קינוח הפה בין אכילת גבינה לאכילת בשר.

והפנ"מ ביאר בירושלמי (שם) "ההין דאכל חובץ – מי שאכל גבינה. ובדעתיה למיכל קופד – בשר אח"כ. צריך מבערה פיסתה – חתיכת הגבינה מעל השלחן שמא יבוא לאכול ממנה אחר הבשר". ומשמע מדבריו דהחיוב הוא לבער דווקא חתיכות של גבינה מעל השולחן לפני שאוכל בשר אמנם לגבי חתיכות פת שעל השולחן אין ללמוד מכאן. וע"ע במש"כ הפנ"מ בחיבורו מראה פנים על אתר, וע"ע בשו"ת אג"מ (שם) שכתב להקשות על דברי הפנ"מ].

למעשה כפי שכתבנו לעיל הב"י הביא (בסי' פט) את דברי הטור (בסי' צא), ומשמע דס"ל כמותו והביא שכ"כ גם ההגהות אשרי בשם האו"ז ע"פ הירושלמי הנ"ל (אלא שהוא כתב על דין זה "מצוה מן המובחר" ולא חיוב). וכ"כ הב"י בשו"ע בסי' פט (סע' ד) כדבריו בב"י שיש לבער מעל השולחן שיורי הפת שאכל עם הגבינה לפני שאוכל בשר.

בשו"ת אגר"מ (שם) כתב שהחיוב לבער מעל השולחן הוא דווקא בחתיכות ופתיתים מהפת משום שבהם אדם לא שם לב אם נגע בהם מן הגבינה (ואינו נאמן לומר ששם לב משום דלא רמיא עלייהו לאיזדהורי) אמנם בפת גדולה (העומדת לאכילת בשר וחלב) אינו צריך לבער מן השולחן ואין לחוש מדינא שמה נגעה בה הגבינה ורק מעלה מן המובחר יש בלבער מהשלחן פת גדולה.

לא) כתוב בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סי' קעב וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א סי' עו ובהגה על האו"ה כלל מ סע' יא) "הדבר נראה לי ברור שאסור לאכול גבינה, על מפה שאכלו בשר, שא"א שאין עליה כמה טיפי בשר. ולא מחמת מה שנבלע בתוכה אני אומר שהבלוע אינו יוצא אלא ע"י דבר חם, ואם משום הא היה אסור להניח עליו גבינה חמה אבל צוננת לא. אלא שאני אומר וכן אמת שלכלוכי בשר יש על המפה, שהרבה פעמים שנופלים עליה טפי התבשיל וזה תדיר, וכן שמקנחין עליה סכין שחוטכין בה הבשר, וכל שהוא בעין כשמניחין עליה גבינה בין חמה בין

ועיין במה שכתבנו בהרחבת השיטות השונות בהערה למטה⁹¹.

פרק ו |

איסור בשר בחלב משום מראית העין

א. איסורי בשר בחלב משום מראית העין – ישנם דברים שמצד עצמם אין בהם איסור בשר בחלב אלא שאסרום חכמים משום מראית העין, ורבו השיטות בדין זה. לאיסור מראית העין משמעויות רבות בהלכות בשר בחלב, תחילה נביא את השיטות השונות בדין הכללי של מראית עין, ואח"כ את הדינים למעשה לגבי בשר בחלב.

יש אומרים שאיסור מראית העין שייך רק כאשר המעשה שעושה האדם הוא נראה כאילו עושה איסור תורה, אך אין איסור מראית העין כשנראה כעושה איסור דרבנלי. ויש שכתבו שאף שמעיקר הדין לא צריך לחוש למראית העין כשנראה כעושה איסור דרבנן, מכל מקום כאשר הדבר אפשרי יעשה היכר ע"מ שיבינו שאינו עושה איסור דרבנלי. ויש אומרים שאיסור מראית העין שייך גם כשנראה כעושה איסור דרבנלי, אלא שיש שביארו בשיטתם שגזרו משום מראית העין בבב"ח רק באכילה או בבישול לשם אכילה⁹². ויש אומרים שגזירת מראית העין שייכת רק בדבר שמבחינה מציאותית הוא זהה לדבר האסור אלא שהתורה לא אסרתו (כדוגמת חלב אשה שהוא חלב לכל דבר אלא שהתורה לא אסרתו עם בשר), אך בדבר שמבחינה מציאותית אינו זהה לדבר הנאסר אלא רק דומה לו וניתן לו שם מושאל כמותו לא שייך בו כלל גזירת מראית העין (וכדוגמת חלב שקדים שגם מצד המציאות אינו חלב כלל) ל"י.

לפיו לא נחשב יד סולדת. אלא שהעיר שלגבי השאריות בעין חובה לעשות קינוח והדחה (כמו שיניים טבעיות).

וע"ע בדרכ"ת (סי' פט ס"ק יא) שאחר שהביא שהשאלת שלום התיר בזה כתב "אמנם עם כל זה הנני מזהיר לכל שואל אותי, דמהראוי לכל יר"ש שיהיה לו שיניים של בשר בפני עצמן ושל חלב בפני עצמן, וכ"ש לפסח שראוי להחמיר לעשות לו חדשים. וכן ידעתי מכמה אנשים יראי ה' שנזהרים בזה...". ואמנם דעת רוב הפוסקים להתיר בזה וכן המנהג פשוט להקל וע"ע בשו"ת מנח"ש (ח"ב סי' מו), שו"ת צי"א (ח"ט סי' כה), שו"ת יבי"א (ח"ג או"ח סי' כד ס"ק ז) ושו"ת משנה"ה (ח"ד סי' סח). וע"ע בספר אתקינו סעודתא להגר"א שלזינגר שליט"א (סי' יט) שדן לגבי שיניים תותבות מהסוג החדש שהבסיס שלהן עשוי מחומר 'מולאפלאסט'.

לה) כן היא שיטת הרמ"א והלבוש (עי' לקמן ס"ק ו ד"ה שיטה נוספת וד"ה שיטה דומה).

לו) כ"כ הט"ז (כנ"ל ס"ק ו ד"ה והנה בדברי הט"ז)

לז) כן היא דעת המהרש"ל (עי' לקמן ס"ק ו ד"ה והנראה בדעת מהרש"ל) והש"ך (שם), וכן ביאר הש"ך (שם) בשיטת השו"ע.

לח) כן היא שיטת הש"ך (עי' לקמן ס"ק ו) וכן ביאר הש"ך בשיטת השו"ע (שם).

לט) כן היא שיטת הכו"פ (עי' לקמן ס"ק ו ד"ה שיטה מחודשת) ועי' בשו"ת שבה"ל (ח"ט סי' קנז) שהסתמך על שיטת הכו"פ לדינא ומאידך עי' בשו"ת פאת השדה (סו"ס לו) שחלק על הכו"פ.

מ) בעניין הגדרת איסור מראית העין כבר הארכו האחרונים עי' מש"כ מהר"י ענגיל זצ"ל בספרו ציונים לתורה (כלל י) ומש"כ בזה בכלכלת השבת (מלאכות שבת סי' לד ד"ה והגאון רבנו אליהו וד"ה ואפשר עוד), שו"ת בית שערים (או"ח סי' שס), שו"ת פאת השדה (סי' לו), שו"ת יג"ל יעקב (יו"ד סי' כב), שו"ת משנה"ה (ח"ה סי' צה, ח"י סי' צה) ושו"ת מנחת אשר (ח"א סי' סה) ואכמ"ל ואנו נדון בעיקר בדין מראית העין ביחס לאיסור בב"ח.

והנה יסוד הדין בדברי הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רנז) ז"ל "עוד שאלת בשר בחלב אשה מהו, כיון שחלב האשה אחר שפירש מותר א"כ אין בזה איסור כלל, וכמו שהוציאו מגדי חלב בהמה טמאה בהדי בשר בהמה טהורה וחלב בהמה טהורה בהדי בשר בהמה טמאה, שאין בהם שום איסור, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. או אסור משום מראית העין כמו שחששו בדם דגים בזמן שאין בו קשקשים. תשובה, מסתברא שאסור לבשלו כל שכן לאכלו כל שנכר בו, מאותה דם דגים ומדם שע"ג הככר, שאמרו גורדו. ומה שהוציאו בשר בהמה טהורה בהדי חלב טמאה ובשר טמאה בהדי חלב טהורה, לא דברו אלא בחיוב אכילתו ובשולו שאין באלו חיוב כלל, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, אבל באיסור מראית העין לא דברו. ואין זה בכלל מה ששינו במשנתנו כלל, דדם של בין השיניים מוצצו, ואפילו מצות פרוש אין בו ואפילו הכי שעל הככר גורדו, והא נמי דכותיה היא דמאי שנא. ואם נפל לתוך התבשיל בטיל ואין צריך ששים וזה נראה לי ברור... עוד ראיתי בכתבך, שאמרת וז"ל אכן בבשר חיה חשו למראית העין ואסרוהו עם החלב מדברי סופרים ע"כ. והלשון הזה אינו מחוור דאפילו לפי מה שפוסק דחיה כעוף ושניהם מדברי סופרים, לא משום מראית העין אסרום אלא משום גזרה, כלומר גזרה אלו אטו בשר בהמה. והפרש גדול יש בין מה שאיסורו משום גזרה בין מה שאיסורו משום מראית העין, כי מה שאיסורו משום מראית העין כל שיש בו היכר אינו נאסר, כדם דגים שכנסו בזמן שיש בו קשקשים מותר וכאן אינו אוסר תערובת, וכן אם הוא במקום מכוסה כדם שעל השנים מוצצו ואוכלו, ואלו בשר עוף בחלב ובשר חיה בחלב, ואפילו למ"ד דבשר חיה מדברי סופרים, אסור להעלותו עם הגבינה על השלחן ואוסרין תערובתו ובעו שיעור, ואלו היה לו בשר עוף או חיה בפיו אסור לאכול עמו גבינה, וכ"ש בשר חיה דיש מן המפרשים דאמרו דאינו באוכלים באפיקורין משום דמחלף בבשר בהמה דעלמא, אלא בשר חיה בחלב, ואפילו למ"ד דאינו מדברי תורה, מדברי סופרים אסור כשל תורה משום גזרת בשר בהמה בחלב".

והנה הב"י (יו"ד סי' פז) הביא לדברי תשובת הרשב"א הנ"ל, ובדרכ"מ (ס"ק ב) הקשה על הב"י "וצ"ע דהרי אפילו בחלב בהמה טמאה מותר לבשל ואפילו בשר חיה ועוף בחלב טהורה הואיל ואינו אלא מדרבנן כל שכן בחלב אשה ולית ביה משום מראית עין בבישול מידי דהוה אחלב בהמה טמאה וצ"ע לעיל סו"ס סו מ"ש מזו".

[במש"כ הדרכ"מ "וצ"ע לעיל סו"ס סו מ"ש מזו" נלענ"ד כוונתו דאחר שכתב הדרכ"מ כדבר ברור שבג"ד מותר אפילו לבשל בחלב בהמה טמאה או לבשל בשר חיה או עוף בחלב טהורה, העיר הדרכ"מ שגם לפי שיטתו ישנה שאלה והיא מדוע כאן לא חששנו למראית העין ואילו לעיל לגבי דם דגים חששנו למראית העין. ויש להעיר בזה ממה שהדרכ"מ עצמו שם (סי' סו ס"ק ט) כתב לחלק בין דם דגים לעוף בחלב, שבדם דגים חושדים בו באיסור דם שהוא בכרת ואילו עוף בחלב שקדים חושדים בו באיסור דרבנן של עוף בחלב (וצ"ל דלשיטתו ניכר ההבדל בין בשר עוף לבשר בהמה דאל"כ הרי גם בזה חושדים בו באיסור דאו' ועוד נבאר בזה לקמן, או שצ"ל שמירי בלא

מבושל שגם בבשר בהמה אינו אלא דרבנן).
 ולמעשה מצאנו בזה דעות רבות בין גדולי הפוסקים, ראש וראשון הוא רבנו הב"י שכתב בשו"ע (סי' פז סע' ג) "אבל בשר טהורה בחלב טמאה או בשר טמאה בחלב טהורה מותרים בבישול ובהנאה. ובשר חיה ועוף אפילו בחלב טהורה מותר בבישול ובהנאה, ואף באכילה אינו אסור אלא מדרבנן". ומשמע לכאורה ממה שמתיר בישול בשר חיה ועוף בחלב ובישול בשר טמאה בחלב טהורה וכו' שלא חשש לדברי הרשב"א לגבי מראית העין שהרי הרשב"א כתב במפורש "ומה שהוציאו בשר בהמה טהורה בהדי חלב טמאה ובשר טמאה בהדי חלב טהורה, לא דברו אלא בחיוב אכילתו ובשולו שאין באלו חיוב כלל, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, אבל באיסור מראית העין לא דברו".

ואמנם בהמשך (סע' ד) כתב השו"ע "אסור לבשל בחלב אשה, מפני מראית העין. ואם נפל לתוך התבשיל, בטל וא"צ שיעור". ומשמע מדבריו שס"ל כהרשב"א לחשוש למראית העין, והוא לכאורה סתירה לדבריו לעיל (סע' ג).

ונלענ"ד לבאר בדעת השו"ע דס"ל לגמרי כהרשב"א, והיינו כמו שהרשב"א בדבריו חילק בין איסור גמור למראית העין (כנ"ל) כן היא דעת השו"ע, שבסע' ג כתב את הדין מדאו' ומדרבנן, ואילו בסע' ד דיבר משום מראית העין, ואיסור מראית העין שייך לדעת השו"ע גם בכל הדוגמאות של סע' ג. [ומה שיש להקשות בזה הוא מדוע שינה השו"ע ולא הביא בסע' ד את הדוגמאות שבסע' ג ונתן מקום לטעות בדבריו, ונלענ"ד שלזה התכוון השו"ע (ס"ק ז) במש"כ "וכך משמע דעת המחבר מדלא כתב בחלב בהמה טמאה גופיה דאסור משום מראית העין". ושמעתי לתרץ בזה דאם היה כותב השו"ע בסע' ד איסור מראית העין בחיה ועוף, היינו טועים לומר שדווקא בהם ששייך איסור אכילה בחלב (מדרבנן) שייכת גזירת מראית העין (היינו שיטעה לומר שמא מבשל בשר בהמה בחלב בהמה ולא ידע שהוא חלב חיה וכד') אך חלב אשה שאין בו כלל איסור (אפילו מדרבנן) לא גזרו כלל משום מראית העין (ואפילו כשיטענו לומר שמבשל בשר בהמה בחלב).]

ובש"ך (ריש ס"ק ד) לא משמע כדברינו שהרי הוא כתב "דעת המחבר דבשר חיה ועוף אינו אסור באכילה אפילו דרך בישול אלא מדרבנן ומותר בהנאה ובבישול לגמרי" ומשמע דאפילו איסור דרבנן אין כאן. [וראיתי שבשו"ת משנ"ה (ח"י סי' צה ד"ה המחבר) ביאר שאלביא דהש"ך מש"כ השו"ע בסע' ג הוא עיקר הדין וסע' ד הוא מדין מראית עין (וכמו שהסברנו אנחנו בדברי השו"ע), ולענ"ד הקלושה א"א לומר כן וזאת ע"פ מה שהבאנו כעת מדברי הש"ך שכתב שאלביא דהשו"ע הוא מותר לגמרי].

וכן הפר"ח (ס"ק ז) חלק על מש"כ אנחנו בביאור דברי השו"ע דז"ל הפר"ח "והרי בשר חיה כתב הרמב"ם שמוותר לבשלו בחלב ופסקו המחבר לעיל (סע' ג) ואמאי לא חיישינן למראית העין שהרואה יהיה סבור שמוותר לבשל בשר בחלב, ודוחק לומר דמש"כ הרמב"ם הינו לעיקר דינא אבל משום מראית העין לא מיירי".

איברא דאף שהש"ך עצמו לא ביאר כדברינו בדעת השו"ע, אך מוכח מדבריו שהבין שהרמ"א כן ביאר כמונו בדברי השו"ע, דז"ל הש"ך (סי' פז ס"ק ז) "לפי דעת הר"ב דכ"ש הוא נראה דצריך ליישב הא דכתבו הטור והמחבר בסע' ג מותרים בבישול והנאה והוא משנה ערוכה בפכ"ה ומוסכם מכל הפוסקים דהיינו דמותר מדינא אבל משום מראית העין לא מיירי ונפק"מ בגווי דליכא למיחש למראית העין כגון לרפואה וכיוצא בו וכמ"ש מהרש"ל גבי חלב אשה דלרפואה שרי אפילו אין בו סכנה כלל מאחר דאין בו איסור כלל אלא משום מראית העין עכ"ל א"נ משכחת לה בגווי

אחרוני דליכא משום מראית העין ובה מיושב מה שהניח בתו"ח דברי הרשב"א בתימה ע"ש".
 [ויש להעיר במש"כ הש"ך "ובה מיושב מה שהניח בתו"ח דברי הרשב"א בתימה ע"ש" דהיינו שיש חילוק בין איסור ממש למראית העין, שבזה כיוון הש"ך למש"כ הרשב"א בתשובה בהדיא וכנ"ל (אמנם מדברי הש"ך בהמשך סוף ס"ק ז נראה לכאורה שחזר בו מהסבר זה ברשב"א). וע"ע בחגורת שמואל (סי' פז ס"ק ה) שמדבריו משמע אחרת מהש"ך וס"ל שהרמ"א בא לחלוק על השו"ע].
 אמנם הש"ך לשיטתו חולק על הרמ"א ומבאר שם בדעת השו"ע "אכן דברי הפוסקים שכתבו סתמא מותרים בבישול משמע דאפילו משום מראית העין ליכא וכך נראים דברי מהרש"ל וכך משמע דעת המחבר מדלא כתב בחלב בהמה טמאה גופיה דאסור משום מראית העין לכך נראה לי ברור דשאני התם כיון דעל כל פנים אחד מהן אסור באכילה דודאי בבישול לחודיה ליכא משום מראית העין דהא יכול להיות שמבשל לצורך רפואה או שאר דברים והאי אסור לבשל היינו לאכול וכן מ"ש המחבר בס"ה אסור לבשלם ע"כ צריך נמי לפרשו לאכלם וכה"ג מציינו במקרא ומשנה דאפקיה לאכילה בלשון בישול ע"ש ובכה"ג דוקא הוא דאיכא משום מראית העין". ומבוארת דעת הש"ך שהחילוק בשו"ע בין סע' ג לסע' ד הוא החילוק בין בישול לאכילה, שדווקא באכילה יש איסור משום מראית העין (ולקמן נדון בעז"ה אם כוונתו לאכילה ממש או לבישול לשם אכילה) וע"ע בסיום דברי הש"ך (שם) שהביא ביאור נוסף בזה.

שיטה נוספת היא שיטת הרמ"א, דהנה ביחס לדברי השו"ע (סע' ד) הוסיף הרמ"א "ונראה לפי"ז דכל שכן דאסור לבשל לכתח' בחלב טמאה, או בשר טמא בחלב טהור ודוקא בשר בהמה, אבל בעוף דרבנן, אין לחוש".

ונלענ"ד כוונתו שלמרות שהקשה בדרכ"מ על הב"י בשם הרשב"א, הרי שלמעשה לא חלק עליהם, אלא שהבין בדבריהם שהאיסור הוא דווקא בכה"ג שנראה כעושה איסור דאו', והבין הרמ"א שהאיסור בחלב אשה הוא דווקא בבשר בהמה (משום שנראה כמבשל בשר בהמה בחלב רגיל שהוא איסור דאו') ולכן כתב לאסור לבשל בבשר או חלב של בהמה טמאה (משום שנראה כאיסור בישול דאו'). אמנם בבשר עוף שאינו נראה כאיסור דאו' לא חייש למראית העין.

וכן מתבאר ממש"כ הרמ"א קודם לכן (סי' פז סע' ג) "ונהגו לעשות חלב משקדים ומניחים בה בשר עוף, הואיל ואינו רק מדרבנן. אבל בשר בהמה, יש להניח אצל החלב שקדים, משום מראית העין, כמו שנתבאר לעיל סי' סו לענין דם". והיינו שדווקא בבשר בהמה עם חלב שקדים שיחשדו בו באיסור דאו' הצריכו היכר שיניח אצלו שקדים, אך בבשר עוף שגם אם יחשדו בו היינו דווקא באיסור דרבנן לא חששו למראית העין להצריך היכר.

ובתו"ח (כלל סב סע' ח) כתב "דם דגים אמרינן בכריתות אע"פ שהוא מותר אם קבצו בכלי אסור משום מראית עין ולכן אם ניכר בו שהוא מן הדגים כגון שיש בו קשקשים מותר ויש רוצים ללמוד מכאן ואוסרין לאכול בשר עוף בחלב שקדים אא"כ הניחו מן השקדים בקערה שניכר שחלב שקדים הוא משום מראית עין ולא ראיתי נוהגים כן ואין ראיה מדם שהוא בכרת ויש לחוש למראית עין משא"כ בבשר עוף בחלב שהוא דרבנן ואפילו בבשר בהמה אין איסור אלא דרך בישול דוקא ולכך לא חששו למראית עין וראיה לדברי דהא מותר לבשל בחלב בהמה טמאה ולא חששו למראית עין ואפילו לדברי הרשב"א דכתב בתשובה דאסור לבשל בשר בחלב אשה משום מראית עין, י"ל דהיינו דוקא בבישול אבל בלא בישול רק באכילה דאינו רק דרבנן פשיטא דאין לחוש וגם דברי הרשב"א תמוהים דהא לא חששו גבי חלב בהמה טהורה".

וממש"כ בתו"ח "ואין ראיה מדם שהוא בכרת ויש לחוש למראית עין משא"כ בבשר עוף בחלב

שהוא דרבנן ואפילו בבשר בהמה אין איסור אלא דרך בישול דוקא ולכך לא חששו למראית עין משמע שדווקא בכה"ג שנראה כאיסור דאו' (בשר בהמה דרך בישול) אסרו משום מראית העין. ולכן כתב התו"ח "ואפילו לדברי הרשב"א דכתב בתשובה דאסור לבשל בשר בחלב אשה משום מראית עין, י"ל דהיינו דוקא בבישול אבל בלא בישול רק באכילה דאינו רק דרבנן פשיטא דאין לחוש" והיינו דכיון שמבשלם יחד נראה כאיסור דאו' של בשר בהמה בחלב בהמה (שהרי אינו ניכר שהוא חלב אשה), אך אם אינו דרך בישול, שבכל מקרה לא נראה כאיסור דאו' אין חשש מראית העין.

וכ"כ הש"ך (ס"ק ו) בביאור שיטת הרמ"א "כלומר ולא דמי לדם דגים סו"ס סו שמותר לגמרי ואפ"ה אם כנסו בכלי אסור מפני מראית עין אא"כ יש בו קשקשים שניכר שהוא דם דגים דהתם דם גופיה אסור מדאו' הילכך הרוואה יאמר דאכיל דם בהמה שאסור מדאו' אבל בשר עוף בחלב ממש הוא מדרבנן וליכא למיחש למראית העין ולכן בשר בהמה בחלב שהוא אסור מדאו' יש להניח אצלו שקדים כדי שלא יחשוב הרוואה שהוא חלב ממש וכ"כ בתו"ח שם סוף כלל סב ולפ"ז צ"ל דמירי בבישול דאי לאו הכי אפילו בשר בהמה ליכא איסורא דאו' וא"צ להניח שקדים וכן מוכח בת"ח שם להדיא...".

וכן הפר"ח (ריש ס"ק ז) כתב בביאור שיטת הרמ"א שלא גזרו אלא היכן שיחשדו בו שעבר על דאו' ולכן גם בבשר בהמה בשקדים אין איסור אא"כ עושה הוא דרך בישול.

וע"ע לקמן (ס"ק יג) שהבאנו מהגהות נחלת צבי ומהשד"ח שביארו בשיטת הרמ"א שגם הוא ס"ל ששייך מראית העין בנראה כעושה איסור דרבנן אלא שהרמ"א מחלק בין עושה בפרהסיה לעושה בחדרי חדרים עיי"ש.

שיטה דומה לשיטות הרמ"א מצאנו גם בלבוש (סי' פז סע' ג) שגם מדבריו מתבאר שגזירת מראית העין שייכת רק היכן שיחשדו בו שעושה איסור דאורייתא משא"כ כשיחשדו בו שעושה איסור דרבנן לא גזרו משום מראית העין. ובשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד סי' ח סוף ס"ק ב) כתב שגם בשו"ת אדני פז ובישועות יעקב כתבו כדעת הרמ"א.

[והנה הבאנו לעיל שבדרכ"מ (סי' פז ס"ק ב) הקשה על הרשב"א והב"י במה שגזרו מראית העין בחלב אשה ז"ל וצ"ע דהרי אפילו בחלב בהמה מותר לבשל ואפילו בשר חיה ועוף בחלב טהורה הואיל ואינו אלא מדרבנן כל שכן בחלב אשה ולית ביה משום מראית עין בבישול מידי דהוה אחלב בהמה טמאה". וחזר על קושייתו גם בתו"ח (שם) ז"ל "וגם דברי הרשב"א תמוהים דהא לא חששו גבי חלב בהמה טהורה".

והנה למרות זאת הרי שבהגה על השו"ע כתב הרמ"א "ונראה לפי"ז דכל שכן דאסור לבשל לכתח' בחלב טמאה, או בשר טמא בחלב טהור ודוקא בשר בהמה, אבל בעוף דרבנן, אין לחוש" והיינו שלא רק שהרמ"א לא מסיק מכוח קושייתו דלעיל להתיר בחלב אשה, אלא שלהפך מכך הוא מסיק לאיסור גם בחלב טמאה וכן בבשר טמאה.

ובט"ז (ס"ק ה) הביא למש"כ הרמ"א לאסור בחלב טמאה ובבשר טמאה והקשה הט"ז "בדרכ"מ השאיר דברי הרשב"א אלו בחלב אשה בצ"ע דמאי שנא מחלב טמאה דמותר בבישול ודעתו כאן תמוה מאד דהא בתו"ה כתב הרשב"א בהדיא דבחלב טמאה מותר בבישול והנאה ולא זכר שום איסור מראית עין".

ובלבוש (שם) כתב בדומה להגהת רמ"א "אבל בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה או בשר בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה מותר לבשל ולהנות ממנה. מיהו משום מראית העין יש לאסור

לבשל משום הרוואה, שהרוואה יאמר בשר בהמה טהורה בחלב טהורה מבשל". ובחגורת שמואל (ס"ק ה) הקשה על הלבוש בדומה לקושיית הט"ז על הרמ"א "באמת כך כתב הרמ"א על הא דכתב הב"י בשו"ע אסור לבשל בחלב אשה מפני מראית העין כתב הרמ"א ונראה לפי"ז דכ"ש דאסור לבשל לכתח' בחלב טמאה או בשר טמאה בחלב טהורה וכו', והשיג על הרב ב"י שכתב בשו"ע בשר טהורה בחלב טמאה או בשר טמאה בחלב טהורה מותרים בבישול ובהנאה, אבל הש"ך תירץ שם היטב בתירוץ נכונים... והוא תירוץ נכון ויש לסמוך עליו בפרט שהרשב"א כתב דין זה אסור לבשל בחלב אשה משום מראית העין והוא מרא דשמעתתא וכתב בשר טהורה בחלב טמאה ובשר טמאה בחלב טהורה מותר לבשל ולא כתב דאסורים משום מראית העין וכמו שהניח באמת הרב רמ"א בדרכ"מ דברי הרשב"א בצ"ע, ולפי דברי הש"ך ניחא ושפיר כתב הרשב"א ע"ש".

ואמנם לענ"ד למעשה צדק רבנו הרמ"א במה שפסק בהגה, שהרי בשו"ת הרשב"א (הנ"ל) כתב במפורש לאסור בבשר טמאה או חלב טמאה משום מראית העין ז"ל "ומה שהוציאו בשר בהמה טהורה בהדי חלב טמאה ובשר טמאה בהדי חלב טהורה, לא דברו אלא בחיוב אכילתו ובשולו שאין באלו חיוב כלל, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, אבל באיסור מראית העין לא דברו". ומה שהביאו הט"ז והחגורת שמואל מהרשב"א בתו"ה נלע"ד לתרץ כך, דז"ל הרשב"א בתו"ה (בית ג שע"ד) "אי זה בשר ואי זה חלב אסורין זה בזה דבר תורה. שנינו בפרק כל הבשר בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור לבשל ואסור בהנאה. בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה או בשר טמאה בחלב בהמה טהורה מותר לבשל ומותר בהנאה... וי"ל שכאן רק הביא את לשון המשנה "שהוציאו בשר בהמה טהורה בהדי חלב טמאה ובשר טמאה בהדי חלב טהורה, לא דברו אלא בחיוב אכילתו ובשולו שאין באלו חיוב כלל" (כלשון הרשב"א בשו"ת) אך לא דיברו כאן כלל מעניין מראית העין.

ממילא צ"ל שלכאורה הט"ז והחגורת שמואל לא ראו את דברי שו"ת הרשב"א אלא רק מה שהביא הב"י בשמו, ולכן הבינו בדברי תו"ה שאין אפילו איסור מראית העין בבשר ובחלב טמאה. וכן נ"ל גם ברמ"א דמה שהקשה בדרכ"מ ובתו"ח על הרשב"א היינו משום שלא ראה את דבריו בשו"ת הרשב"א שם כתוב בהדיא שגם בבשר טמאה וכו' יש איסור משום מראית העין (אלא שלדינא הרמ"א ביטל דעתו ופסק כדעת הרשב"א והב"י וכנ"ל). ושמחתי שמצאתי אח"כ שכבר העיר כדברינו בשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד סי' ח ס"ק ב) בשם החיד"א שלא ראו כל הפוסקים הנ"ל את דברי תשובת הרשב"א במקורם.]

שיטה נוספת היא שיטת המהרש"ל ביש"ש (חולין פ"ח סי' נב) ז"ל "גרסינן בברייתא פרק דם שחיטה והרי"ף והרא"ש הביאו בכאן, אמר רב דם דגים שכנסו אסור, איתביב דם דגים וחגבים מותר, ההוא בשלא כנסו כי הא דא"ל רב לרב שימי בר חיאי איבלע לי ואנא איכול, דכוותיה דם מהלכי שתים בשלא כנסו אמאי אסור, והתני דם שעל הככר גוררו ושבין השיניים מוצצו ואינו חושש, אלא דם דגים אפילו כשכנסו מותר לכתח' אלא הא דאית ביה קשקשים והא דלית ביה קשקשים, פירוש שהניח קשקשים בתוכו או בצידו להיכר שהדם מהן הוא, ומשום הכי נראה בפורים שרגילין לאכול תרנגולת בחלב שקדים שאסור אם לא שיניח שקדים קלופין בתוכן ובצידן להיכר, ובפרט גבי בשר עוף דאיכא למיחש טפי שלא ידמו לומר בשר עוף שרי בחלב כר"י הגלילי...".

והנראה בדעת מהרש"ל שס"ל שמראית העין שייך אפילו בכה"ג שיחשדו בו שעובר על דרבנן (כגון עוף בחלב), אלא שלתוספת חיזוק כותב לגבי עוף בחלב טעם נוסף "דאיכא למיחש טפי

שלא ידמו לומר בשר עוף שרי בחלב כר"י הגלילי" (אך גם ללא טעם זה דעתו לחוש למראית העין). [קצת צ"ע שלגבי קשקשים כתב מהרש"ל שיניח "בתוכו או בצידו" ואילו לגבי חלב שקדים כתב שיניח "בתוכו ובצידו"].

גם בשו"ת באר שבע (סי' יז) האריך מאוד בדין מראית העין בכלל ובפרט ביחס לאיסור בב"ח (ועוד נביא לקמן מדבריו) ומתבאר מדברי הבאר שבע שבעוף בחלב ישנם ג' טעמים להחמיר יותר מבשאר איסורים. ועוד הוא מוסיף שישנו חשש שאנשים יטעו בין מבושל לאינו מבושל. [עיי"ש בבאר שבע במה שהביא בשם המ"מ ולענ"ד גם בדברי הבאר שבע נראה שלא ראה את גוף תשובת הרשב"א שהרי הרשב"א כתב במפורש לאסור גם בחלב טמאה ובבשר טמאה וממילא אינו מסכים עם החילוק שכתב המ"מ].

לגבי מש"כ הרמ"א בסע' ד העיר הט"ז (ס"ק ד) "בדרכ"מ ותו"ח כתב שרש"ל למד מדם דגים לאסור לאכול בשר עוף בחלב של שקדים אא"כ הניחו משקדים אצלו משום מראית עין ודחה דבריו שאין ראייה מדם שמצינו בו איסור כרת משא"כ בבשר עוף בחלב שהוא דרבנן ואפילו בהמה אינו אסור אלא דרך בישול דוקא הלכך לא חשו בזה למראית עין ע"כ ואף כי דברי רמ"א נכונים וכבר נתפשט המנהג כן מ"מ נראה שיש להניח לכתח' שקדים גם אצל בשר עוף אלא במקום שאין לו שקדים אין לאסור בשביל זה האכילה דכל מאי דאפשר לן לתקוני מתקנינן ותו דלא גרע מחלב אשה דבסמוך שחשו למראית עין אבל באם אין לו שקדים אין לאסור האכילה בשביל זה כמו בחלב אשה בסמוך וכן משמע לשון רמ"א שכתב יש להניח כו' דמשמע בדיעבד או שא"א להניח לא מעכב האכילה בשביל זה".

והנה בדברי הט"ז ישנם כמה וכמה דברים מוקשים, וכבר העירו האחרונים (פרמ"ג משב"ז ס"ק ד, הגהות רע"א ס"ק י) בדבריו הנ"ל. אמנם מה שנראה בעיקר שיטת הט"ז הוא דמחד ס"ל לעיקר הדין כהרמ"א דכל שאינו נחשד שעושה איסור דאו' לא חששו בו למראית העין, וכמש"כ הט"ז "ואף כי דברי רמ"א נכונים וכבר נתפשט המנהג כן". אך למעשה ס"ל לט"ז שכל היכא דאפשר יש להניח היכר, ואפילו היכא דאיכא תרתי לטיבותא (כגון בשר עוף בחלב שקדים שגם ניכר שהוא עוף וגם אינו דרך בישול) וכמש"כ הט"ז "מ"מ נראה שיש להניח לכתח' שקדים גם אצל בשר עוף... דכל מאי דאפשר לן לתקוני מתקנינן". אלא שהיכר שא"א לעשות היכר כגון שאין לו שקדים חוזר הדין לעיקרו (ורק כשחושדים בו לאיסור דאו' אוסרים משום מראית העין).

[ונלע"ד דזו כוונת הט"ז במש"כ "אבל באם אין לו שקדים אין לאסור האכילה בשביל זה כמו בחלב אשה בסמוך", ורע"א הקשה (שם) דבחלב אשה התירו רק בנפל לתוך התבשיל (והבין רע"א שכוונת הט"ז לבישול בשר בהמה בחלב אשה), ולענ"ד כוונת הט"ז במש"כ "כמו בחלב אשה בסמוך" היינו מש"כ רמ"א (סוף סע' ד) שבלבשל עוף בחלב אשה אין לחוש והיינו משום שיחשדו בו רק באיסור דרבנן, ומזה למד להיתר כשא"א גם בנידון דסע' ג היינו חלב שקדים בעוף. ועוד אפשר לבאר כוונת הט"ז שדיבר על בשר בהמה בחלב אשה (כמו שהבין רע"א) אלא שר"ל שבעוף בחלב שקדים (כשאין לו שקדים) אינו כמו בחלב אשה בשר בהמה ואין לאסור בחלב שקדים כמו בחלב אשה (ומילת "כמו" קאי על מילת "לאסור" ולא על מילת "שקדים").]

עוד מתבאר מדברי הט"ז (סי' פז ס"ק ה) דס"ל שגזרו מראית העין בבשר עוף בחלב בהמה (למרות שבשר עוף הוא מדרבנן וזאת מג' טעמים עיי"ש).

כבר הבאנו לעיל מש"כ הש"ך ביחס לדברי השו"ע ודברי הרמ"א, והנה אחר שהביא לשיטת הרמ"א כתב הש"ך (סי' פז ס"ק ו) "אבל מהרש"ל פכ"ה למד מהך דדם דגים דבפורים וכיוצא בו שרגילים

לאכול תרנגולת בחלב שקדים שאסור אם לא שיניח שקדים אצלו בתוכו ובצידו להיכירא ובפרט גבי בשר עוף דאיכא למיחש טפי שלא ידמו לומר בשר עוף בחלב שרי אפילו מדרבנן כר"י הגלילי עכ"ל וכן הסכימו האחרונים וכן נלפע"ד (שוב בא לידי ס' באר שבע ומצאתי שפסק נמי הכי) דהא אפילו במידי דרבנן חיישינן למראית העין בכמה דוכתי ומהם בש"ס פרק במה בהמה... וכן מוכח בהדיא בתוס' בכתובות פ' אע"פ... דאפילו במידי דרבנן חיישי' למראית העין והכי משמע בדוכתי טובי". ומבואר מדברי הש"ך שגם כשנראה כעושה איסור דרבנן חוששים למראית העין (ודלא כרמ"א שחושש רק כשנראה כאיסור דאו').

וע"ע בשו"ת פאת השדה (סי' לו) שצייד בזה כהש"ך. ועי' גם בכלכלת השבת (בונה ד"ה והגאון רבנו אליהו) שצייד ג"כ כהש"ך שיש מראית העין גם כשיחשדו בו באיסור דרבנן (אלא שכתב שזה דווקא כשנראה כעושה עכשיו או יעשה בעתיד מעשה איסור, אך מראית עין לשעבר שיחשבו שעשה בעבר מעשה איסור בזה אין מראית עין בדרבנן אלא רק בדאו').

והנה לעיל הבאנו שביחס לדברי רמ"א (בסע' ד) שכתב "ונראה לפי"ז דכל שכן דאסור לבשל לכתח' בחלב טמאה, או בשר טמא בחלב טהור ודוקא בשר בהמה, אבל בעוף דרבנן, אין לחוש" ביאר הש"ך (ס"ק ז) שצ"ל לשיטתו שמש"כ השו"ע בסע' ג היינו רק מצד עיקר הדין שאין איסור בעצם בבישול עוף וכד' עם חלב אך מצד איסור מראית העין לא דיברו.

אמנם הש"ך עצמו חלק על הרמ"א וביאר אחרת בדברי השו"ע וטורף ביאורו שהחילוק בשו"ע בין סע' ג לסע' ד הוא החילוק בין בישול לאכילה, שדווקא לגבי אכילה יש איסור משום מראית העין. ומבאר הש"ך את שיטתו "לכך נראה לי ברור דשאני התם כיון דעכ"פ אחד מהן אסור באכילה דודאי בבישול לחודיה ליכא משום מראית העין דהא יכול להיות שמבשל לצורך רפואה או שאר דברים והאי אסור לבשל היינו לאכול וכן מ"ש המחבר בס"ה אסור לבשל ע"כ צריך נמי לפרשו לאכלם וכה"ג מצינו במקרא ומשנה דאפקיה לאכילה בלשון בישול ע"ש ובכה"ג דוקא הוא דאיכא משום מראית העין. וע"כ גם לדעת הרב צריך אתה לומר כן דהא אפילו בבשר בהמה טהורה בחלב שקדים ס"ל דא"צ להניח אצלו שקדים אלא בבישול וכמ"ש בס"ק שלפני זה וא"כ תקשי היאך בישלם מתחלה יחד ודוחק גדול לומר דבשעת בישול היה מניח שקדים אצל הקדירה אלא ודאי דבבישול לחודיה ליכא משום מראית העין והלכך הא דאסור לבשל בשר בחלב אשה היינו לאכול. והלכך בשר בהמה טמאה בחלב טהורה או איפכא כיון דע"כ לאו לאכלם מבשל להו דהא עכ"פ אסורים משום בשר או חלב טמאה ליכא משום מראית העין כנ"ל ובזה אתי נמי שפיר דברי הרשב"א שהניחם הרב בתו"ח בתימה...". ויש לדון בכוונת הש"ך האם כוונתו שלא גוזרים כלל על בישול משום מראית העין אלא רק על אכילה, או שנאמר שכוונתו שגוזרים על בישול אך רק ככה"ג שהבישול מיועד לשם אכילה ולא לשם דבר אחר.

והנה ממש"כ הש"ך "דודאי **בבישול לחודיה** ליכא משום מראית העין... משמע לכאורה שכוונתו שיש מראית העין בבישול אך דווקא בבישול שסופו לאכילה, אך בבישול שאין מטרתו לאכילה לא שייך מראית העין. וכן משמע ממש"כ הש"ך "אלא ודאי דבבישול לחודיה ליכא משום מראית העין והלכך הא דאסור לבשל בשר בחלב אשה היינו לאכול". וכן יש להוכיח ממש"כ הש"ך "והלכך בשר בהמה טמאה בחלב טהורה או איפכא כיון דע"כ לאו לאכלם מבשל להו דהא עכ"פ אסורים משום בשר או חלב טמאה ליכא משום מראית העין כנ"ל" ומשמע שמה שלא גזרו על הבישול הוא משום שאינו לשם אכילה אך אם היה לשם אכילה היה הבישול אסור משום מראית העין. [אמנם ממש"כ הש"ך "וא"כ תקשי היאך בישלם מתחלה יחד **ודוחק גדול לומר דבשעת בישול היה**

מניח שקדים אצל הקדירה משמע לכאורה שבבישול אין כלל מראית העין (שהרי לא שם כלל שקדים בשעת הבישול ואעפ"כ התירו את הבישול). ואולי יש לתרץ שלפי הש"ך שייך מראית העין בבישול לשם אכילה, אלא שבעצם זה ששם היכר בשעת האכילה הועיל כגילוי דעת לשעת הבישול. ויש עוד להעיר שקשה על הש"ך במש"כ "והלכך בשר בהמה טמאה בחלב טהורה או איפכא כיון דע"כ לאו לאכלם מבשל להו דהא עכ"פ אסורים משום בשר או חלב טמאה ליכא משום מראית העין כנ"ל" ומשמע שאומר זאת אליבא דרמ"א, והרי רמ"א כתב במפורש בסע' ד שיש מראית העין בבשר טמאה בחלב טהורה.

וכעין זה הקשה הפרמ"ג (בשפד"ע סוף ס"ק ז) וכתב שצריך לדחוק ולומר דהרמ"א מיירי שמניח שקדים אצל הקדירה בזמן הבישול. וכעין זה כתב גם הפר"ח (ס"ק ז) ז"ל "ומש"כ בש"ך דבבישול לחודיה ליכא משום מראית העין אלא דווקא באכילה, אינו נראה כן מפשט דברי הפוסקים, ולדעת ההג"ה אין הכי נמי דאף בבישול בשר בהמה בחלב שקדים צריך להניח שקדים אצלו דכשיראה התבשיל יראה השקדים ג"כ".

ונראה ראייה לדברינו (שבבישול לשם אכילה ס"ל לש"ך שיש מראית העין) שבהתייחסו למש"כ השו"ע (סי' פז סע' ט) ש"א שאין לבשל בשר בחלב קיבה קרוש כתב הש"ך (ס"ק כה) "מיהו נראה דלכתח"א אסור אף בקרוש משום מראית העין כמ"ש בסע' ד ועי' בס"ק ז". והנה א"ת שהש"ך חושש למראית העין רק באכילה עצמה א"כ לא מובן מדוע כאן חשש למראית העין ומדוע ציין לס"ק ז, והרי כאן מדובר בבישול ולא באכילה, אלא צ"ל שכיון שמבשלו לשם אכילה ס"ל לש"ך שחוששים למראית העין וכן"ל.

[ואמנם מדברי השואל בשו"ת יג"ל יעקב (יו"ד ריש סי' כג) משמע שהבין שאלבא דהש"ך לא גזרו בשום בישול (ואפילו אם הוא לשם אכילה) עיי"ש, אמנם לענ"ד זה אינו וכן"ל].

שיטה מחודשת בנ"ד מצאנו לכו"פ (פלתי סי' פז ס"ק ז) שכתב לגבי היתור הרמ"א בבשר עוף בחלב שקדים "האחרונים תמחו דמצינו מראית עין גופיה באיסור דרבנן. ואין צריך לאריכות דהא כל גופו של דין זה מן דם שכנס בכלי, ושם הדין אפילו בבישול, ודם שבישלו אינו עובר עליו... רק כבר כתב הפר"ח דאין לדמות גזירות רבנן זה לזה. ואני מוסיף דעד כאן אסרוהו חז"ל בדם דגים, שהוא דם לגמרי, רק התורה התירה. וכן הרשב"א בחלב אשה, שהוא חלב גמור כמו חלב בהמה, רק הוא מותר, בזה יש לחוש משום מראית עין. אבל בחלב שקדים, אטו חלב הוא, מין פרי הוא ומשקה הוא, רק הואיל מראהו כעין חלב, קראהו בלשון מושאל חלב, אבל בשביל זה לא יקרא באמת חלב, עד שנדון בו מפני מראית עין. ויין שהוא בתכלית אדום, וכי אסור ליתן לתוך תבשיל, דבל יטעו בהם שצבעו כמראה דם, ואמרו הטבעיים דיש הרבה ירקות אשר ידמו לשרצים, ואף אתה צא ואוסרן לאכילה, דלא יטעו בשרצים, ונשתקע הדבר. ולכן אין לזה שרש וענף, ודי לאסור בבשר בהמה ולא לאסור בבשר עוף, ומשה אמת ותורתו אמת".

רואים אנו שהכו"פ סובר שגזירת מראית העין שייכת רק בדבר שמבחינה מציאותית הוא זהה לדבר האסור אלא שהתורה לא אסרתו (כדוגמת חלב אשה שהוא חלב לכל דבר אלא שהתורה לא אסרתו עם בשר), אמנם דבר שמבחינה מציאותית אינו זהה לדבר הנאסר אלא רק דומה לו וניתן לו שם מושאל כמותו לא שייך בו כלל גזירת מראית העין (וכדוגמת חלב שקדים שגם מצד המציאות אינו חלב כלל).

אמנם למעשה הכו"פ לא רצה להתיר במה שהורה הרמ"א בפירוש לאסור ולכן גם הוא אוסר בבשר בהמה בחלב שקדים. וע"ע בשו"ת יג"ל יעקב (שם ד"ה ובמה וד"ה והנה כבר וד"ה אמנם

ב. מראית העין כשנראה כעושה איסור שאינו שכיח – יש מהפוסקים שכתבו שכל שנראה כאילו הוא עושה איסור שאינו שכיח (כגון בישול בבשר טמאה או חלב טמאה) לא גזרו בו משום מראית העין^{מא}.

ג. מראית העין בדבר שיש בו איסור מצד אחר – יש מהפוסקים שכתב שכל שיש בו איסור מצד אחר לא שייך בו איסור מראית העין^{מב}.

ד. חשש מראית העין בעוף בחלב – יש מהפוסקים שסוברים שאין חשש מראית העין כשיראה כמבשל או אוכל בשר בחלב (והוא באמת חלב שקדים וכד') כיון שנראה כאיסור דרבנן^{מג}, ויש מהפוסקים שכתבו שיש להחמיר במראית עין בעוף יותר משאר איסורי דרבנן^{מד}.

ה. מראית העין במבשל לשם רפואה – בישול שמצד עצמו אינו אסור אלא שנאסר משום מראית העין (שנראה כאילו הוא מבשל בשר בחלב), והוא מבשלו לשם רפואה, לא גזרו בו משום מראית העין^{מה}.

ו. מראית העין בדבר שלא נזכר במפורש בחז"ל – יש מהפוסקים שכתבו שבמה שלא מצאנו במפורש בחז"ל שגזרו בו משום מראית העין, אין לנו לגזור מדעתנו ולאוסרו

(כן שביאר שהכו"פ אמר את סברתו להתיר רק במקרים שיחשדו בו שעושה איסור דרבנן. [ול' צ"ע מה שראיתי בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' נט ד"ה אלא) שהביא טעם נוסף בשם הכו"פ והוא שכיון שדם דגים וחלב אשה אינו מצוי יבוא לתלות שהוא דם רגיל וחלב רגיל ולכן גזרו בו, ולא מצאתי היכן כתב הכו"פ סברא זו וצ"ע].

ויש להוסיף בכל הנ"ל דמבואר מדברי הפוסקים שאם עושה היכר (כגון ששם שקדים בחלב שקדים או קשקשים בדם דגים וכד') מועיל הדבר להפקיע מחשש מראית העין, וכמו שמתבאר מדברי הפוסקים עי' בזה בשו"ע (סי' סו סע' ט) ובהגהות רע"א (שם ס"ק ו), רמ"א (סי' פז סע' ג) וע"ע בשו"ת יג"ל יעקב (שם ד"ה והנה לפי"ז), שו"ת אבני חפץ (ח"ב סי' לב ד"ה ולא וד"ה ועוד) ובילק"י (או"ה ח"ג עמ' רסה), ועוד יתבאר מזה בדברינו לקמן בדוגמאות השונות.

מא) בשו"ת באר שבע (סי' יז) מתבאר שכל דבר שאינו שכיח לא גוזרים משום מראית העין. וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי (מה"ת יו"ד סי' נח אות א) שכל שאינו שכיח לא גזרו בו משום מראית העין (ולא זכר מדברי הבאר שבע).

מב) בשו"ת באר שבע (שם) כתב שנראה שגזרו משום מראית העין רק בדבר שאין בו איסור אכילה בלי זה. [וראיתי שבשו"ת משנ"ה (ח"י סי' צה ד"ה אלא דלא) נסתפק בזה, ולא זכר לדברי הבאר שבע].

מג) כן היא דעת הרמ"א והלבוש (כנ"ל ס"ק ו).

מד) כ"כ המהרש"ל (לעיל ס"ק ו), באר שבע (שם) וט"ז (סי' פז ס"ק ה).

מה) משיטת הש"ך (הנ"ל ס"ק ו) נראה שכל בישול בב"ח שאינו אסור מצד עצמו אלא רק משום מראית העין, אזי עם מבשלם לשם רפואה (אפילו לחולים שאין בהם סכנה) לא גזרו משום מראית העין, וע"ע בשו"ת משנ"ה (ח"י סי' צה) שהאריך להוכיח כנ"ל בשיטת הש"ך. וע"ע מש"כ לעיל (פרק א סע' יז) בעניין בישול בב"ח לצרכים רפואיים.

משום מראית העין^מ.

ז. מראית העין בעושה בפרהסיה ומראית עין בעושה בביתו – דעת הרבה פוסקים שגזירת מראית העין שייכת גם כשנראה כעושה איסור תורה וגם כשנראה כעושה איסור דרבנן, אלא שכשנראה כעושה איסור דרבנן גזרו עליו רק כשעושה את המעשה בפרהסיה, ואילו

מו) הפר"ח (סי' פז ס"ק ז) אחר שהביא את המחלוקת בין הרמ"א לאחרונים שחלקו עליו (מהרש"ל, באר שבע, ט"ז וש"ך וכנ"ל) כתב "ולוי נראה עיקר כדברי ההג"ה להקל דאף מה שאסר הרשב"א לבשל בשר בחלב אשה מפני מראית העין הוא חידוש והבו דלא לוסף עלה שאין לנו לגזור ולאסור מדעתנו מפני מראית העין זולתי במה שנתבאר בתלמוד, וא"כ בואו ונאסור בשר חיה בלי ניקור, כדי שלא יטעו בין חיה לבהמה, וכן כוליא שלימה של חיה בחלבה יהיה אסורה לאכול מפני מראית העין במידי דלא מינכר, ואם באנו להוסיף מדעתנו יש לנו לאסור הרבה כיוצא באלו, וכ"כ התוס' בריש פרק כל הבשר דאין לדמות גזירות חכמים זו לזו אלא במקומות שהש"ס מדמה ע"כ. והרי בשר חיה כתב הרמב"ם שמוותר לבשלו בחלב ופסקו המחבר לעיל (סע' ג) ואמאי לא חיישינן למראית העין שהרואה יהיה סבור שמוותר לבשל בשר בחלב, ודוחק לומר דמש"כ הרמב"ם הינו לעיקר דינא אבל משום מראית העין לא מיירי. ומש"כ בש"ך דבבישול לחודיה ליכא משום מראית העין אלא דווקא באכילה, אינו נראה כן מפשט דברי הפוסקים, ולדעת ההג"ה אין הכי נמי דאף בבישול בשר בהמה בחלב שקדים צריך להניח שקדים אצלו דכשיראה התבשיל יראה השקדים ג"כ, ועוד שהרי ההג"ה כתב דלתשובת הרשב"א שאוסר לבשל בחלב אשה כל שכן דאסור לבשל בחלב טמאה והרמב"ם והמחבר התירוהו. ומה שתירצו הש"ך והט"ז דשאני התם כיון דעל כל פנים אחד מהם אסור באכילה, אינו ברור דהא בישול לחודיה אסיר מן התורה וניחוש לבישול מפני מראית העין, ומש"כ הש"ך ליישב בזה אינו נכון בעיני. וגם בפריי פר"ח לאו"ח בס' תסא העליתי בראיות להתיר בפסח לעשות פשטילי"ס הנהוגות בכל שבת זכר למן ממצה אפויה ודלא כאחרים שאסרו מפני מראית העין ע"ש. ועוד הרי הרשב"א גופיה כתב בתוה"ב שיש בשר בחלב מותר לגמרי בשר דגים וחגבים אפילו בחלב גמור אי נמי אפילו בשר בהמה בחלב זכר ובחלב קיבה ע"כ. וכיון דחלב זכר של בהמה לית ביה איסור מפני מראית העין דהא שמוותר לגמרי כ"ש בחלב אשה. ועוד הרי הרמב"ם מתיר בפ"ו אפילו דם דגים מכונס בכלי בלא היכר קשקשים וכמש"כ המ"מ לשם וכמש"כ לעיל סי' סו ס"ק יד ע"ש, ולפי דעת האחרונים תיקשי ליה להרמב"ם האי דזוג, אלא הדבר פשוט דהיכא דאיתמר בש"ס איתמר דלא איתמר לא איתמר ואין לנו לחדש גזירות מדעתנו אחר שנסתם התלמוד. סוף דבר שדעתתי להתיר אף לכתח' לבשל מה שמוותר מן הדין ולא חיישינן למראית העין, אלא שכבר הורה זקן לאיסור וראוי לשמוע אליו זולתי במידי דלא אסיר אלא מדרבנן שיש להקל בפשיטות וכפסק ההג"ה עכ"ל הפר"ח. מתבאר מדברי הפר"ח שאין לגזור שום גזירה משום מראית העין, ורק היכן שנאסר במפורש בש"ס משום מראית העין יש לאסור.

וכדבר זה שאין לגזור משום מראית העין היכן שלא גזרו חז"ל כתבו גם היד מלאכי (כללי הדינים סי' תיד) ובשו"ת משנ"ה (ח"ד סי' מד, ח"ה סי' צה) וע"ע במש"כ בשו"ת אבני חפץ (ח"ב סי' לב ד"ה ובר מן דין) ובשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' סו ס"ק ב).

[אמנם למעשה סיים הפר"ח שכיון "שכבר הורה זקן" הרמ"א לאיסור היכן שנראה כעובר על איסור דאו' ראוי לשמוע לדבריו, אך די בכך והיכן שנראה כעובר על דרבנן יש להקל בפשיטות].

כשנראה כעושה איסור תורה גזרו עליו אפילו אם עושה את המעשה בחדרי חדרים^מ.

מז) מצאנו בגמ' כתובות (ס א) "תניא נחום איש גליא אומר צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצנעא בשבת ואינו חושש מ"ט מתקן כלאחר יד הוא ובמקום פסידא לא גזרו בה רבנן". וכתבו התוס' (ד"ה ממעכן) "והא דאמר כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור היינו דווקא באיסור מלאכה דאו' כמו שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם, שאם יראו יסברו שכבסן בשבת אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד דהויא דרבנן ולא גזרי רבנן לאסור בחדרי חדרים". וכן מצאנו בפסקי תוס' (ע"ז פ"א סע' טז) "כל שאסרו חכמים מפני מראית העין אסור בחדרי חדרים ודבר שהרואה יחשדהו לעבור דאו' אבל אם יחשדהו שעובר מילי דרבנן לא". כדברי התוס' כתב לדינא בשו"ת באר שבע (סי' יז) ז"ל "שהרי הגמ' מלאה על כל גדותיה מחשש מראית העין אפילו באיסור דרבנן כמו באיסור דאו' רק שלא גזרו לאסור אפילו בחדרי חדרים אלא דוקא באיסור דאו' כמו שכתבו התוס' בפרק אע"פ גבי צינור שעלו בו קשקשים כו' שהבאתי לעיל". וע"ע בשו"ת חוות יאיר (סי' קג) ובמנח"י (כלל סב ס"ק כה) מה ששו"ט בדברי הבאר שבע, ועי' גם בספר יד מלאכי (כללי הגמרא סי' שמג) במה שהביא מהשלט"ג וכנה"ג ומה שהביא מהבאר שבע ועוד עיי"ש, וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד סי' ח ס"ק ג וסוף ס"ק ד).

גם בהגהות נחלת צבי (סי' פז) כתב כדברי הבאר שבע, אלא שבשונה מהבאר שבע שלמרות חילוק זה כתב לחלוק על הרמ"א (הנ"ל ס"ק ו) הרי שהנחלת צבי כתב מכוח חילוק זה לבאר את הרמ"א, ז"ל הנחלת צבי "...ולפענ"ד איני מבין השגתם על הרמ"א כלל, דודאי גם הרמ"א ז"ל מודה דאפילו בדרבנן חיישינן למראית עין, כמבואר בכמה דוכתי, אך היינו דוקא במראית עין גמור שהוא בפני הרואים, משא"כ הכא דמיירי שמבשל בביתו, ואין חשש לאסור רק משום הא דקיי"ל דכל מקום שאסרו חכמים משום מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, וזה אינו אלא במידי דאו', דהלא כ"כ התוס' בהדיא בכתובות דף ס דהא דאפילו בחדרי חדרים אסור זה אינו אלא במידי שהרואה יחשדהו שעובר איסור דאו', אבל אם יחשדהו שעובר מילי דרבנן לא, ע"ש. וא"כ לא קשה מש"ס פרק במה בהמה דהתם איכא מראית עין גמור, משא"כ הכא. ואפילו אם הוא בפני ביתו ג"כ חשוב בחדרי חדרים, כמבואר באו"ח סי' רמג מפני שבני ביתו יודעים הדבר על בוריו. ואפשר שמהרש"ל והש"ך הבינו מדסתם הרמ"א משמע דמיירי אפילו בסעודות גדולות דאיכא מראית עין גמור, ועל זה שפיר השיגו". [מש"כ הנחלת צבי שאפשר שהמהרש"ל הבין ברמ"א וכו' הוא לכאורה תימה שהרי המהרש"ל הוא המדבר הראשון בנ"ד והרמ"א הוא זה שהשיגו, וראיתי שכבר העיר בזה בשד"ח (כללים מע' מ כלל פ ד"ה ולמאי)].

מתבאר מדברי הנחלת הצבי שהחילוק הנ"ל בשם התוס' בין פראסה ממש ובין שאינו פרהסיה ממש ושרק בפרהסיה ממש חוששים גם באיסור דרבנן הוא חילוק ברור ומוסכם, וממילא אין קושי בדברי הרמ"א במה שלא חשש בדרבנן למראית עין (חוץ מזה שלא כתב בהדיא לחלק בין פרהסיה לאינו פרהסיה).

ועוד מתבאר מהנחלת צבי שכשעושה בפני בני ביתו אינו נחשב כפרהסיה, וטעם הדבר שכשם שבני ביתו רואים את מעשהו כך הם גם יודעים את מעשהו על בוריו ושאינו עובר במעשהו על שום איסור (גם לא איסור דרבנן).

ובשד"ח (כללים מע' מ כלל פ ד"ה ולמאי) כתב שאע"פ שהנחלת צבי כתב שהרמ"א לא חילק בדבריו בין פרהסיה לחדרי חדרים, נראה מהנחלת צבי שהבין שהעיקר ברמ"א שגם הוא לא הקל בפרהסיה, ומש"כ הנחלת צבי כנ"ל הוא רק בשביל ללמד זכות על הש"ך במה שהשיג על הרמ"א.

ח. מראית העין כשהבשר או החלב לא ניכרים – מותר לאכול בשר המכוסה בבצק וכד' עמ' חלב צמחי, וכן כל הדומה לזה, כיון שהרואים לא יחשבו שאוכל בשר עם חלב (כיון שהבשר אינו גלוי ונראה כאוכל בצק עם חלב)מ"ה.

ט. שינוי גזירת מראית העין לפי המציאות – גזירת מראית העין שייכת דווקא כשמציאות ההיתר אינה שכיחה, ולכן במקומות או זמנים בהם מציאות מעשה ההיתר היא שכיחה אין לחוש למראית העין (וכגון במקומות ששימוש במרגרינה שכיח כמו בחמאה, יהיה מותר לטגן בשר במרגרינה ולא נחוש למראית העין וכדלקמן)מ"ט.

והביא השד"ח (שם ד"ה ומצאתי) שכ"כ גם בשו"ת חות יאיר ובספר כללי הוראה שהעיקר בכוננת הרמ"א להתיר דווקא כשאינו בפרהסיה. וכן הביאו בזבחי צדק (סי' פז ס"ק כג) ובכה"ח (סי' פז ס"ק כח) לדברי הנחלת צבי להלכה. וע"ע בפרמ"ג (שפ"ד סי' פז ס"ק ו).

ונראה שחילוק זה בין פרהסיה לחדרי חדרים באיסור דרבנן היא הדעה העיקרית להלכה דהנה כתב השו"ע (או"ח סי' שא סע' מה) "מי שנשרו כליו במים הולך בהם ואינו חושש שמא יבא לידי סחיטה. ולא ישטחם לנגבם מפני מראית העין שלא יחשדוהו שכבסן בשבת. ואפילו בחדרי חדרים, שאין שם רואים אסור. ולא אסרו אלא לשטחן בשבת אבל אם שטח מע"ש כלים המכובסים, אינו חייב לסלקן בשבת".

וכתב במשנ"ב (ס"ק קסה) בטעם הדבר שאסרו גם בחדרי חדרים "הטעם דלא חלקו חכמים בתקנתן. כתבו התוס' והרא"ש דוקא במקום שיש חשש שיחשדוהו הרואים שעשה איסור דאו' כגון כאן בכיבוס בזה אסור אפילו בחדרי חדרים משא"כ בדבר שהוא איסור דרבנן אפילו למה שיסברו הרואים לא החמירו לאסור בזה כ"א בפרהסיה והובא דבר זה במ"א וט"ז ושאר אחרונים".

מח' לכאורה הדבר פשוט להיתר, וכ"כ להתיר בכה"ג במחזיק ברכה (סי' פז ס"ק ו) וכתב שכן מדויק להיתר מלשון הרשב"א וכ"כ להתיר בזה בילקו"י (או"ה ח"ג עמ' רסט). וגדולה מזאת ראיתי בערך השלחן (סי' פז ס"ק יד) שכתב להתיר לשתות חלב אשה כשיש בשר בפיו (כיון שאינו ניכר, דהוי כדם שבין השיניים).

וכן יש להביא בזה מש"כ בספר ערוגת הבשם (בלחובר קונטרס התשובות סו"ס יג ד"ה אך מה) שדן מדוע לא אסרו יין מבושל שנגע בו גוי משום מראית העין, ובתוך דבריו כתב "אך מה שנ"ל בעיקר קושיתך דיין מבושל יאסר משום מראית העין, די"ל דע"כ לא אסרו משום מראית העין רק אם האיסור ניכר בגוף הדבר, כמו בהא דסי' רחצ בכלאיים וכן בבב"ח דג"כ ניכר לכל. אבל בניסוח דאין ניכר בגוף היין לא שייך מראית העין... וכן י"ל חילוק זה לענין מראית העין דהיכא דלא ניכר למראית העין אין בו איסור משום מראית העין, והכי הוא ברירא דמילתא. וע"ע בקובץ שיעורים (כתובות סי' רה).

ולכאורה ראייה לדבריהם מדברי התוס' בשבת (סב א ד"ה והתניא) שלגבי מה שאמרה שם הגמ' בשם ר' אושעיא על טלטול קמיע בידו "ובלבד שלא יאחזנו בידו" כתבו התוס' "תימה לר"י דילמא משום מראית העין דוקא הוא אסור מדרבנן כמו קושר בשיר ובטבעת דהשתא ליכא למיגזר דאפילו מייתי לה ליכא איסורא מדאורייתא ואומר ר"י דשלא יאחזנו בידו משמע אפילו בקומצו דליכא מראית העין" ומבואר מר"י שכל שהוא קמוץ בידו ואינו גלוי אין בו מראית העין ולפי"ז ה"ה לנ"ד.

מט) כתב הרא"ש (נדה הלכות כלאי בגדים סי' ז) "השיריים והכלך אין בהם משום כלאים שיריים הוא מטכסא מין מעיל עשוי ממשי. כלך יש בכרכי הים כמו צמר הגדל על האבנים שבים

המלך ותבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו ודומה לצמר רחלים אבל אסורין משום מראית העין דדמו לצמר או לפשתן. ומיני שיריים הללו לא היו מצויין ביניהם דבריש במה מדליקין בעי למימר דשיריים היינו שירא פרנדא ובשלהי סוטה אמרינן משחרב בהמ"ק בטלו שירא פרנדא וזכוכית לבנה פי' שאינן מצויין. לא שבטלו לגמרי דאמרינן בפרק אין עומדין תבר קמיהו זוגיתא חיוורתא. הלכך יש לחוש למראית העין דמתוך שאינם מצויין ואין בקיאיין בהן יהיו סבורין שלובש כלאים ומתוך זה אסרתי באשכנז שלא לתפור בגדי קנבוס תחת בגדי צמר לפי שאין בגדי קנבוס מצויין באשכנז ויהיו סבורין שהוא בגד פשתן. והאידינא מצויין בגדי משי בינינו והכל מכירין בהן הלכך מותר לתפור בגדי משי תחת בגדי צמר וגם חוטי משי בסרבל של צמר".

מתוך דברי הרא"ש נלמד שני דברים לענייננו, הראשון שאם מציאות ההיתר היא מצויה ונפוצה אין לחוש שמא יחשדו בו שעושה איסור ואין לגזור משום מראית העין. הדבר השני שנלמד מהרא"ש הוא שדין מראית העין משתנה לפי המציאות בזמן ובמקום, ואף אם פעם מעשה ההיתר לא היה מצוי וגזרו בו משום מראית העין הרי שאם בזמן מן הזמנים או במקום מן המקומות מעשה ההיתר הוא נפוץ ושכיח שוב אין לחוש שיחשדו בו שעושה איסור (ואין לאסור משום מראית העין).

ובשו"ע (סי' רחצ סע' א) פסק כדברי הרא"ש "...וכן קנבוס וצמר גפן וכל שאר מינים, מותרים אפילו בצמר רחלים ואילים, וחכמים אסרו מפני מראית העין משי עם צמר, לפי שדומה לפשתים. וכן כלך, והוא מין שגדל בכרכי הים על האבנים שבים ודומה לצמר, אסרוהו מפני מראית העין עם הפשתן. והאידינא משי מצוי בינינו והכל מכירים בו, לפיכך אין בו משום מראית העין ומותר עם הצמר ועם הפשתן".

וכן נראה מדברי הרמ"א שכתב (שם סע' ב) "ואסור לתפור בגד קנבוס תחת בגד צמר במקום דלא שכיח קנבוס, משום מראית העין, ובמקום דשכיח שרי". ובש"ך (שם ס"ק א וס"ק ב) משמע דנקט ג"כ לדינא כהרמ"א שחשש מראית העין תלוי אם שכיח או לא שכיח באותו מקום.

[והש"ך הוסיף בשם הב"ח שאע"פ שרוב האנשים לא יודעים להבחין בין קנבוס לפשתן, בכל זאת הדבר מותר (כיון ששימוש בקנבוס הוא שכיח). ועי' בהגהות רע"א מה שהקשה על מה שהביא הש"ך בשם הב"ח ועי' בשו"ת יג"ל יעקב (יו"ד סי' כג ד"ה ולענ"ד) מה שתירץ בזה].

וכדברים האלה יש ללמוד גם מדברי שו"ת חוות יאיר (סי' קפח) שכתב בטעם הדבר שאסור ללבוש כלאיים ע"מ להבריא את המכס שהוא משום מראית העין וביאר זאת "וזה שהולך מעיר לעיר ורבים שכיחי ויראוהו לובש כלאים יהיה חשדא וחילול השם כי מילתא דלא שכיחא מה דכוונתו לגנוב המכס ולא יחשבו הרואים את זה" ומשמע מדבריו שאם היה שכיחא לא היה בזה משום מראית העין.

ובשו"ת פאת השדה (סו"ס לו) כתב "והנה כן פסק השו"ע בס' רחצ דאסור לתפור קנבוס תחת צמר כי חוששין למראית עין, ואף כלאים דרבנן נראה דאסור מצד מראית עין, ורק במקום דשכיח קנבוס לא חיישינן למראית עין. ובזה תסולק גם קושיית הפלתי דלא אסרינן יין אדום כי יין אדום יותר ויותר שכיח מדם וכן הירקות שכיחי יותר משרצים...". גם מדבריו נלמד שהדין תלוי בשכיחות המציאות של מעשה ההיתר (ולכאורה משמע מדבריו שע"מ להתיר בעינן שההיתר יהיה יותר מצוי מהאיסור).

וכן מתבאר משו"ת יג"ל יעקב (שם) שדן להתיר לטגן בשר בחמאה מקוקוס ובתוך דבריו כתב "אמנם בר מן דין אפילו לשיטת רמ"א נ"ל דבאותן מקומות כמו ברוב מקומות שבמדינתנו שנתפשט מאכל זה והכל יודעין ממנו נ"ל דלא שייך בזה מראית עין, כמבואר בש"ך דמידי דשכיח לא שייך

י. שתיית חלב צמחי אחרי סעודה בשרית – מותר לשתות חלב צמחי (פרווה כגון חלב סויה וכד') או לאכול גלידה צמחית (פרווה) אחר אכילת בשר ואין צריך להמתין, ואף המיקל לאוכלם יחד יש לו על מי לסמוך, ולכתחילה ישים את האריזה של החלב או הגלידה על השולחן כדי שיהיה ניכר שהוא פרווה.

ג) בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' נט) דן אם מותר לשתות חלב סינטטי או לאכול גלידה סנטטית אחר סעודה בשרית והעלה להתיר מה' טעמים. א. שיטת הרמ"א שכל שנראה כאיסור דרבנן לא גזרו בו. ב. שיטת הפר"ח שאין לנו לגזור משום מראית עין במה שלא מפורש בש"ס. ג. שיטת הכו"פ שכל שבמציאות אינו מין אלא יש לו רק שם מושאל לא גוזרים בו משום מראית העין. ד. כיון שבימנו שימוש בחלב סינטטי הוא מצוי ומפורסם אין בו חשש מראית העין. ה. שיטת הכלכלת השבת שכל שאין קצת הוכחה לאיסור יותר מהיתר אין בו משום מראית העין. וכעין זה הוא גם בשו"ת יבי"א (ח"ו י"ד סי' ח) וכ"כ בילקו"י (או"ה ח"ג עמ' רע) להתיר לשתות חלב צמחוני אחר ארוחה בשרית.

והנה לגבי שתיית חלב פרווה בתוך סעודה בשרית, ממש"כ בתשובת הרשב"א (הנ"ל ס"ק ו) לגבי חלב אשה עם בשר שאסור לאוכלו וכ"ש לבשלו, היה לנו לכאורה ללמוד לאסור. וכ"כ בשו"ת ויען אברהם (יו"ד סי' ד) לאסור את הדבר והוסיף שלא מועיל שישים את האריזה של החלב פרווה על השולחן (ומשמע מדבריו שאוסר אפילו כששותה את החלב לא ממש עם הבשר אלא רק באותה סעודה). איברא דבשו"ת אבני חפץ (ח"ב סי' לב) הביא לדברי הויען אברהם וחלק עליו וכתב שישים את האריזה של החלב הצמחי על השולחן וזה הווי היכר המועיל שלא לחשוש למראית העין. ובאמת המעיין יראה שדעת כמה מגדולי הפוסקים נוטה להתיר במציאות שלנו גם בזה, דהנה רוב טעמי ההיתר שכתב היחו"ד נכונים גם אם שותה את החלב הסינטטי ממש בתוך הסעודה הבשרית. והיינו דכיון שבימינו חלב סינטטי הוא ידוע ומפורסם ואין כאן הוכחה לאיסור יותר מלהיתר, ועוד שחלב סינטטי הוא מי פירות ואינו בכלל חלב שגזרו בו וכשיטת הכו"פ. וממילא היה לנו לומר שגם הרשב"א לא היה אוסר בנ"ד. ועוד יש לצרף בזה שיטת הרמ"א שכיון שאכילת בב"ח שאינה ע"י בישול היא דרבנן (אפילו בבשר בהמה) ממילא במקרה שניכר שלא בושלו יחד (כגון כששותה נס קפה עם חלב סינטטי או אוכל גלידה פרווה תוך כדי ארוחה בשרית) לא חוששים למראית העין, וראיתי שכ"כ בערך השלחן (סי' פז ס"ק יד) אליבא דרמ"א. וכן יש לצרף שיטת הפר"ח שאין לנו לחדש גזירות של מראית העין.

ואף שבשו"ת יבי"א (שם ס"ק ד וס"ק ה) כתב לחלק בין אוכלם יחד לאוכלם בזה אחר זה (וע"ע בכנה"ג סי' פז הגב"י ס"ק ח שדן אם לחלק בין אוכלם יחד לאוכלם בזה אחר זה), נלענ"ד שעיקר דבריו אמר לרווחה דמילתא, אך דעתו להתיר אף שלא בזה אחר זה, ורק בפרהסיה (וכנדון השאלה שם שמדובר בבתי מלון) סובר היבי"א שרק בזה אחר זה יש להתיר ללא היכר, וכדמשמע מלשונו שם שכתב "ומיהו בנ"ד דמיירי בזה אחר זה יש להתיר אף בפרהסיה, וכמש"כ לעיל". וע"ע בילק"י (שם עמ' רעא) במש"כ לגבי הבדלי הלשוניות בין מש"כ הגרע"י זצ"ל ביבי"א למש"כ ביחו"ד.

וכן נראה צירוף להיתר ממה שהבאנו לקמן (ס"ק יח) משו"ת שבה"ל שנשאל עם מותר לאכול שניצל פרווה עם גבינה חלבית ולא רצה לכתוב לאיסור אלא כתב ללמד זכות על המקילים בזה, וזאת ע"פ שיטת הכו"פ (הנ"ל ס"ק ו), ומשמעות דבריו שמירי אף בכה"ג שלא שם את האריזה להיכר ע"ג השולחן.

ובשו"ת משנ"ה (שם) כתב "ומה"ט אמרתי זה זמן רב שנוהגין כעת ברוב סעודות גדולות שנותנין

מראית עין, והסברא נלענ"ד פשוט ומבואר ומוכרח, דכמו שא"א לאסור אכילת בשר כשר במקום ששכיחי ג"כ מאכלי נבלות וטרפות ומ"מ אין צריכין להניח סימן אצל הבשר הכשר הודיע שהוא כשר אין חוששין למראית עין שיחשדו שהוא בשר נבלה, כמו"כ בכל מידי דההיתר שכיח ונתפרסם ונודע לכל שהוא דומה במראה להאיסור מהיכי תיתי לחשוב שהוא מין האיסור... וזהו ממש סברת הפוסקים ביו"ד שסמכו עצמם לחלוק על משנה מפורשת ולהתיר בזמן הזה לתפור בשיריים וכלך ופשתן, שמבואר במשנה להדיא לאסור משום מראית עין, והיינו מכח סברא הנ"ל דעכשיו ששכיח ונודע לכל לא שייך כלל מראית עין, משא"כ בזמן המשנה לא היה נודע כל כך ולא היה מצוי כ"כ במדינתם על כן שפיר היה בו חשש מראית עין, דלא היו תולין במינים הללו שלא היו מצוין ויותר היו תולין בצמור ופשתים המצויים...".

ובשו"ת חשב האפד (ח"א סי' כ) התיר לאכול לחם מרוח במרגרינה יחד עם בשר, וטעמו משום שבזמנו שימוש במרגרינה היה שכיח כמו חמאה (ומדבריו משמע שא"צ שיהיה רוב השימוש בהיתר ודלא כפאת השדה הנ"ל).

וכדברינו מבואר גם בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' נט) שדן להתיר שתיית חלב סינטטי אחר אכילת בשר ובין טעמי ההיתר כתב "ויש עוד סניף להתיר, ע"פ מש"כ הרא"ש שמה שאסרו חז"ל לתפור בגדי צמר או פשתן בחוטי משי, משום מראית העין, זהו רק בזמנם שלא היה המשי מצוי וחששו למראית העין, אבל בזמנינו שבגדי משי מצויים בינינו והכל מכירים ויודעים בהם, אין לחוש לאסור תפירת בגדי צמר בחוטי משי. וכן פסקו הטור והשו"ע. וכן כאן שהחלב הצמחוני נפוץ, וידוע הוא לכל, אין לאסור בו משום מראית העין. ומשום כך התיר הגאון רבי יעקב גוטליב בשו"ת יגל יעקב להשתמש בקוקוס טחון הדומה לחמאה, לטגן בו קציצות של בשר, ואין לחוש משום מראית העין, כיון שנתפשט מאכל זה במדינתנו והכל יודעים ממנו, ולכן אין לגזור בזה משום מראית העין. והוא הדין בנידון שלנו, שהדבר מפורסם שקיים חלב צמחוני והוא מצוי לכל דורש". וכן מבואר גם בשו"ת יבי"א (ח"ו י"ד סי' ח ס"ק ה) שכתב "ובזה ניחא שפיר מה שנתפשט המנהג להשתמש בפסח בקמח מצה אפויה לטיגון ולבישול ולא חששו למראית העין שיחשבו שהוא קמח חטה. וכבר ידוע מ"ש הכנה"ג שפעם אחת לקחה אשת חבר מצה וטחנה אותה לקמח והטיחה בה את הדגים לטגנם, ושכנתה אשת ע"ה חשבה שהוא קמח ממש, והלכה וטיגנה עם קמח, וכאשר נשמעו הדברים לחכמי העיר גזרו שלא יעשו עוד כן מפני מראית העין. ע"ש. והפר"ח שם חלק עליו שאין לנו לגזור גזרות מדעתינו. והברכ"י סייע את הכנה"ג מדברי הראב"ן שחשש בזה למה"ע. ובשו"ב הוסיף שכן מצא להגאון ר' מרדכי ממודינא שאסר בזה. וכן הסכים מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה... והאידינא פשט המנהג להתיר בזה, ופוק חזי מאי עמא דבר, וה"ט מפני שנתפרסם הדבר מאד, ומוכרים בחנויות קמח ממצה אפויה לשם כך, והכל יודעים שאינו קמח ממש, ומש"ה משרא שרי...".

ובשו"ת משנ"ה (ח"ה סי' צו) כתב "ומ"מ נלפענ"ד לחדש דלא אסרו משום מראית עין אלא דבר שאין דרך העולם לעשותו בדרך היתר ע"פ רוב או דבר שאינו מצוי כ"כ בדרך היתר אבל בדבר שנהגו העולם לעשותו ע"פ רוב בדרך היתר אף דיש בו משום מראית עין לא חיישינן לה דכל הרואה אותו ודאי יאמר דבדרך היתר עשאה ולמה יאמר דעושה איסור...". [ולפלא בעיני על אותו גאון זצ"ל שכתב שדבר זה הוא חידוש, וכמעט ולא הביא סימוכין לדבריו שם ולא זכר כלל מדברי הרא"ש והשו"ע בהלכות כלאיים שמהם לכאורה ראייה לחידושו].

וכ"כ בדומה לדברינו בשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' סו) עיי"ש.

יא. אכילת לחם מרוח במרגרינה עם בשר – נראה להתיר לאכול לחם מרוח במרגרינה עם בשר ואין בזה חשש של מראית העין, אמנם אם אוכלו בפרהסיה יחמיר לשים היכר שאינה חמאה¹¹.

יב. אכילת שניצל פרווה יחד עם גבינה – נטיית הפוסקים להקל ולהתיר אכילת שניצל פרווה עם חלב או גבינה ולא לחשוש למראית העין¹².

ג"כ על השלחן תפ"א עם מיאנעז בלע"ז והוא נראה ממש כמו שמנת עם תפ"א ונותנים אותו על השלחן יחד עם הבשר וגם נותנים עוגות שיש עליהם לובן ביצה כמו שלג ונראה כמו שמנת (קרים בלע"ז) וגם קוראים אותו על שם שמנת (קרים בלע"ז) ולא חששו משום מראית עין והטעם לפי הנ"ל כיון דכן המנהג ברוב הסעודות והדבר ידוע לכל שאין זה שמנת אין בזה משום מראית עין... וקצת י"ל עוד לפמ"ש הרמ"א דבדרבנן ליכא משום מראית עין... ואפילו בשר בהמה אינו אסור אלא דרך בישול... והנה כל זה כתבתי לישב המנהג ומיהו כמדומה לי שבמקום שאוכלים מארגארניע מניחים על השלחן הנייר של מארגארין וכיוצא בזה וא"כ הו"ל כמו שקדים אצל החלב שקדים שמותר ומ"מ אם אין מניחים הנייר הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם וכיון שבזה"ז אוכלים מארגארין ומצוי הוא בכל מקום ליכא לפענ"ד משום מ"ע¹³.

ובספר ה'כשרות' להרה"ג יצחק יעקב פוקס שליט"א (פ"י סע' מא) כתב ג"כ להתיר לאכול ולשתות מאכלי פרווה הנראים כחלביים בתוך ארוחה בשרית. [אך הביא אח"כ שיש מצדדים להניח ע"ג השלחן את האריזה, וצ"ק וס"ק קג] כמקור לדבר את דברי שו"ת חשב האפד ושו"ת משנ"ה (הנ"ל). ויש קצת להעיר בדבריו דאף שבמשנ"ה בסוף תשובתו צידד קצת שטוב להניח את האריזה על השולחן, אך בחשב האפד לא כתב כלל שצריך להחמיר לשים את האריזה על השולחן.]

והגר"מ מאזוז שליט"א בשו"ת מקור נאמן (סי' תקצג) כתב שאם אוכלו עם בשר ממש טוב לעשות היכר ע"י שישים את האריזה על ידו וכד' אך אם הוא אחר הארוחה הבשרית א"צ שום היכר. וכעין זה כתב גם בשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' סו ס"ק א) דכיון שחלב אמיתי מצוי הרבה יותר מתחליפי חלב, לכן ניתן להקל רק לשתות קפה עם תחליף חלב מיד אחרי סעודה בשרית, אך אם רוצה לאוכלו בתוך סעודה בשרית צריך לעשות היכר ע"י שישים את האריזה וכד' בצלחת.

נא) כ"כ להתיר בשו"ת חשב האפד (ח"א סי' כ) וטעמו משום שאכילת מרגרינה לא פחות נפוצה מאכילת חמאה. וכ"כ להתיר בשו"ת משנ"ה (ח"ה סי' צו) אך כתב שטוב שישים את האריזה על השולחן. ואמנם יש להעיר בזה שהם זצ"ל כתבו תשובותיהם לפני עשרות שנים, ובימינו מטעמים בריאותיים אכילת מרגרינה נפוצה הרבה פחות ממה שהייתה נפוצה בימיהם, אמנם מאידך יש כאן עוד טעמים להתיר וכגון שיטת הרמ"א שכל שמיחזי כאיסור דרבנן אין משום מראית עין (עי' לעיל ס"ק ו), ושיטת הכו"פ שכיון שאינו חמאה או חלב (של היתר) אין בו משום מראית העין (עי' לעיל ס"ק ו) ועוד טעמים. ובשו"ת יג"ל יעקב (יו"ד סי' כג ד"ה והנה לפי"ז) כתב שאם אוכל בפרהסיה לחם המרוח בחמאת קוקוס עם בשר יעשה היכר שאינו חמאה חלבית.

נב) בשו"ת שבה"ל (ח"ט סי' קנז) נשאל לגבי אכילת שניצל פרווה עם גבינה והשיב שיש ללמד זכות על המקילים בזה, וזאת ע"פ שיטת הכו"פ שכל שאינו בשר באמת (ורק כשם מושאל קוראים לו שניצל) אין בו משום מראית העין. ולענ"ד יש לצרף לזה עוד טעמים להתיר, כגון שיטת הרמ"א (עי' לעיל ס"ק ו) שכל שיחשדו בו לאיסור דרבנן לא גזרו משום מראית עין (ואף א"ת כנחלת צבי שבפרהסיה מודה הרמ"א לאסור, הרי סתם אכילה בביתו לא חשיב פרהסיה),

יג. טיגון נקניק צמחי בחמאה חלבית, טיגון נקניק בשרי בחמאה צמחית – יש מהפוסקים שכתבו שמוותר לטגן נקניק צמחי בחמאה חלבית¹⁴, וכן שמוותר לטגן נקניק בשרי בחמאה צמחית (כגון מרגרינה)¹⁵, ובמקומות ציבוריים ראוי להחמיר בזה¹⁶.

וכן שיטת הפר"ח (עי' לעיל ס"ק יב) שאין לנו לחדש גזירות חדשות של מראית עין. וכן מצד מה שבימינו אכילת שניצל פרווה הוא דבר מאוד מצוי וכמו שהבאנו לעיל שאם מציאות ההיתר היא דבר מצוי אין לאסור.

נג) כ"כ להתיר בילקו"י (או"ה ח"ג עמ' רעא) והביא שכ"כ להתיר גם בספר וזרע יצחק.

נד) בשו"ת יג"ל יעקב (גוטליב יו"ד סי' כג) כתב להתיר לטגן בשר בחמאה מקוקוס שהיה דבר מצוי ושכיח בימיהם, ובשו"ת יחו"ד (ח"ג סו"ס נט) הביא לדברי היג"ל יעקב לדינא (ואף שאפשר שבימינו אין היתר זה שייך כיון שאינו שכיח, אך נוכל ללמוד מכאן לדברים המצויים בימינו), וכן משמע בילקו"י (שם עמ' רעב).

נה) משום שבפרהסיה נראה שגם לשיטת הרמ"א והלבוש שייך חשש מראית העין (וכמש"כ לעיל) וממילא יש בזה פחות סברות להתיר, וכ"כ בשו"ת יג"ל יעקב (שם ד"ה והנה לפי"ז) שכשעושה בפרהסיה יעשה היכר, ובילקו"י (שם) כתב שהחמיר בזה במקומות ציבוריים תע"ב.

**רשימת הפרסומים התורניים שיצאו עד כה
ע"י בית מדרש גבעת אסף**

קובץ תורני 'בעלי אסופות'

קובץ שנתי למאמרים תורניים בהלכה שנכתבו ע"י חברי בית המדרש בתוספת מכתבים תשובות ומאמרים מרבנים נוספים.

קובץ תש"ע: מאמרים בעניין שימוש בדוד שמש בשבת, שימוש בסיר לבישול איטי בשבת, בישול בדבר גוש בשבת ועוד.

קובץ תשע"א: כולל מאמרים בעניין החזרת זרם החשמל בראש השנה, דחיית מילה משבת, האם שבת הותרה או דחווה במקום פקו"נ ועוד. בנוסף התפרסמו בקובץ גנוזות מהגרא"צ פרלמוטר זצ"ל, הגר"י קאפח זצ"ל והגרי"נ רוזנטל זצ"ל.

קובץ תשע"ב: כולל מאמרים בעניין עדיפות תפילת ותיקין ע"פ תפילה ברוב עם, שמיעת מוזיקה בספירת העומר, תקיעת שופר בשופר מעובד, חובת הרופא לרפאות וחובה החולה להתרפאות, דין ספק שניתן לבררו ועוד.

סדרת 'אות היא לעולם' הלכות שבת

סדרת חוברות בהלכות שבת שנכתבו ע"י ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר. הסדרה מתייחדת בהסברת יסודות הנושאים בצורה בהירה השווה לכל נפש, ובנוסף הרחבות והוספות למצויים בסוגיות ומעוניינים להעמיק בהם, וכן תוספת של פרטי הלכות בכל אחד מהנושאים.
עד כה יצאו לאור:

- חימום מאכלים בשבת**
- הלכות רפואה בשבת**
- מלאכת בורר**
- הלכות מוקצה**
- דיני הכנה משבת לחול**

לרכישת הפרסומים, וכן למשלוח תגובות למערכת ניתן לפנות ל:

בית מדרש גבעת אסף

ת.ד 311 בית אל מיקוד 90631

טלפון: 054-8189882 (תא קולי)

פקס: 153-547888645

דוא"ל: bm.gasaf@gmail.com